

**T.C. İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

CENGİZ AYTMAOV'UN ROMANLARINDA KURT MOTİFİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yasin YAMAK

1010020002

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Programı: Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Hacer GÜLŞEN

EKİM 2012

ÖNSÖZ

Kurt, neredeyse milli edebiyatların tamamında bir şekilde yer almış ve eserlerin yazıldığı dili konuşan milletlerin tarihinde yahut bugününde kendine yer edinmiş bir sembol, tema ve de motif olmuştur. Kurdu Türk destanlarında, atasözlerinde, manilerinde, hikâyelerinde, doğal hayatta bulunan canlılara verilen isimlerde yer alışı Türk milletinin kurda verdiği değeri ve bu konudaki hassasiyetini göstermektedir.

Bozkurdun Türklerin tarih sahnesine çıkmasında oynadığı rol ve hemen arkasından dünyaya yayılmalarına rehberlik etmesi; hemen hemen tüm sözlü edebiyat geleneğini etkilemiştir. Bu aşamada kurdu sözlü edebî ürünlerin içeriğinde kendisine bir yer buluşu, onu Bozkurt adıyla Türk'lere özgü hâle getirmiş ve kurt böylece bir motife dönüşmüştür.

Yahya Kemal Beyatlı, Alfred de Vigny'e ait *Kurdu Ölümü* şiirini açıklarken kurdu ölüm kalım mücadelesini Türk İstiklal Harbi'nin cereyanına benzetmiştir. Modern edebiyatımız içerisinde Yahya Kemal haricinde kurdu Türk milletine ait bazı nitelikleri açıklamak amacıyla bir motif olarak tercih edilmesine örnek Halide Edip Adıvar'ın *Dağa Çıkan Kurt* isimli hikâyesidir.

İncelemenin konusu dâhilinde; başlangıç kısmında roman kavramına genel olarak değinilmiştir. Türk ve Kırgız romancılığının gelişimi ele alınarak bu iki edebi anlayışın bir mukayesesi yapılmıştır. Sonraki bölümde; Cengiz Törekuloviç Aytmatov'un hayatı ve edebi şahsiyeti ile alakalı bilgiler verilmiştir. Aytmatov'a ait romanlar özetleri çıkarılarak olay örgüsü, şahıs kadrosu, zaman mefhumu, mekân unsurları ve anlatım tarzları incelemesine tabi tutulmuş, Aytmatov'un tercih ettiği dil ve üslup anlayışına da kısaca değinilmiştir. İncelemenin son bölümünde ise romanlarda yer alan kurt motifleri tespit edilerek açıklanmıştır.

Yüksek lisans tezinin hazırlanış sürecinde maddî ve manevî destekleri ile yanımda olan aileme ve her konuda benden hiçbir şekilde yardımını esirgemeyen kıymetli hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Hacer GÜLŞEN'e teşekkürü bir borç bilirim.

Eylül 2012

Yasin Yamak

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
KISA ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
1.GİRİŞ	1
2.ROMAN TÜRÜ VE TÜRK DÜNYASINDA ROMAN	3
2.1.Romanın Unsurları	3
2.1.1.Anlatıcı ve Bakış Açısı	3
2.1.1.1.Hâkim (İlahi) Bakış Açılı Anlatıcı	5
2.1.1.2.Kahraman Bakış Açılı Anlatıcı	5
2.1.1.3.Müşahit/Gözlemci Bakış Açılı Anlatıcı	6
2.1.1.4.Çoğulcu Bakış Açılı Anlatıcı	7
2.1.2.Edebiyat Türlerinde Anlatım Tarzları	7
2.1.2.1.Tahkiye/Anlatma	7
2.1.2.2.Gösterme/Sahneleme	8
2.1.2.3.Tasvir	8
2.1.2.4.Konuşma/Diyalog	9
2.1.2.5.Tahlil/İç Çözümleme	9
2.1.2.6.Bilinç Akımı/Akışı	9
2.1.2.7.Açıklama/Yorumlama.....	10
2.1.2.8.Leitmotiv	10
2.1.2.9.Montaj	10
2.1.3. Olay Örgüsü	10
2.1.3.1.Tek Zincirli Olay Örgüsü	11
2.1.3.2.Çok Zincirli Olay Örgüsü	12
2.1.3.3.Helezonik Olay Örgüsü	12

2.1.4.Şahıs Kadrosu	12
2.1.4.1.Asıl Kahraman – Başkarakter	13
2.1.4.2.Hasım Güç veya Karşı Güç	13
2.1.4.3.Yönlendirici Karakter	13
2.1.4.4.Alıcı Karakter	13
2.1.4.5.Yardımcı Tipler	14
2.1.5.Zaman Mefhumu	14
2.1.6.Mekân Kavramı	15
2.2.Türk ve Kırgız Romancılığı	16
2.2.1.Kırgız Romancılığı	16
2.2.2.Türk Romancılığı	18
3.AYTMATOV’UN HAYATI VE ROMANLARININ İNCELENMESİ	20
3.1.Hayati	20
3.2.Edebi Şahsiyeti	24
3.2.1.Eserleri	27
3.2.1.1.Hikâyeleri	28
3.2.1.2.Romanları	29
3.2.1.3.Tiyatro Eseri	30
3.3.Cengiz Aytmatov Romanlarının Özetleri ve İncelemeleri	30
3.3.1.Cengiz Han’a Küsen Bulut Özet	30
3.3.2.Cengiz Han’a Küsen Bulut İnceleme	34
3.3.2.1.Olay Örgüsü	34
3.3.2.2.Anlatım Tarzları	36
3.3.2.3.Şahıs Kadrosu	38
3.3.2.4.Mekân Unsurları	39
3.3.2.5.Zaman Mefhumu	40
3.3.3.Toprak Ana Özet	41
3.3.4.Toprak Ana İnceleme	44
3.3.4.1.Olay Örgüsü	44

3.3.4.2.Anlatım Tarzları	46
3.3.4.3.Şahıs Kadrosu	49
3.3.4.4.Mekân Unsurları.....	52
3.3.4.5.Zaman Mefhumu	52
3.3.5.Beyaz Gemi Özet	53
3.3.6.Beyaz Gemi İnceleme	56
3.3.6.1.Olay Örgüsü	56
3.3.6.2.Anlatım Tarzları	57
3.3.6.3.Şahıs Kadrosu	59
3.3.6.4.Mekân Unsurları	61
3.3.6.5.Zaman Mefhumu	62
3.3.7.Gün Olur Asra Bedel Özet	63
3.3.8.Gün Olur Asra Bedel İnceleme	65
3.3.8.1.Olay Örgüsü	66
3.3.8.2.Anlatım Tarzları	69
3.3.8.3.Şahıs Kadrosu	70
3.3.8.4.Mekân Unsurları	73
3.3.8.5.Zaman Mefhumu	75
3.3.9. Dişi Kurdun Rüyaları Özet	76
3.3.10.Dişi Kurdun Rüyaları İnceleme.....	79
3.3.10.1.Olay Örgüsü	80
3.3.10.2.Anlatım Tarzları	81
3.3.10.3.Şahıs Kadrosu	85
3.3.10.4.Mekân Unsurları	89
3.3.10.5.Zaman Mefhumu	90
3.3.11.Elveda Gülsarı Özet	91
3.3.12.Elveda Gülsarı İnceleme	94
3.3.12.1.Olay Örgüsü	94
3.3.12.2.Anlatım Tarzları	96

3.3.12.3.Şahıs Kadrosu	99
3.3.12.4.Mekân Unsurları	101
3.3.12.5.Zaman Mefhumu	102
3.3.13.Aytmatov Romanlarında Dil ve Üslup	103
4.MOTİF KAVRAMI	105
4.1.Kurdun Doğadaki Yeri	107
4.2.Bir Motif Olarak Kurt	107
4.3.Aytmatov Romanlarında Kurt Motiflerinin Tespiti	109
4.3.1.Cengiz Han'a Küsen Bulut	109
4.3.2.Beyaz Gemi	111
4.3.3.Toprak Ana	113
4.3.4.Dişi Kurdun Rüyaları	113
4.3.5.Elveda Gülsarı	116
4.3.6.Gün Olur Asra Bedel	117
SONUÇ	119
KAYNAKÇA	121

Üniversitesi : İstanbul Kültür Üniversitesi
Enstitüsü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Programı : Türk Dili ve Edebiyatı
Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Hacer Gülşen
Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans – Eylül 2012

KISA ÖZET

CENGİZ AYTMATOV’UN ROMANLARINDA KURT MOTİFİ

Yasin Yamak

Cengiz Aytmatov Türk romancıları arasında dünyaca tanınan ve eserleri birçok dile çevrilen bir edebiyatçıdır. Romanlarında Türk kültürüne, örf ve adetlerine yer vermiş ve özellikle Kırgız Türklerinin yaşayışını dünyaya tanıtmaya çalışmıştır. Genellikle yazmış olduğu romanlarda kurguladığı karakterler ve olayların geçtiği itibarî âlem, gerçek hayattan neredeyse birebir alınmıştır ve karakterler özellikle Kırgızlar arasından seçilmiştir. Olaylar ise, doğal olarak, Kırgızistan topraklarında geçmiştir. Bununla birlikte yazarın çocukluğunda yaşadığı ve gördüğü yerler, doğada yer alan varlıklar ve yakınındaki insanlar, yazarlığa adım atmasının arkasındaki etkenler olmuşlardır.

Kurdun tesadüfen Aytmatov tahkiyeli eserlerinde yer aldığını söylemek yanlış olur. Romanların hepsinde yer almamasına rağmen, bir motif olarak kurdun tercih edilmesi yazarın çocukluğunda kurtlarla alakalı birçok hikâye dinlemiş olmasıyla ve bizzat kurtlar karşılaşmış olmasıyla doğrudan alakalıdır.

ANAHTAR KELİMELER: Aytmatov, kurt, Türk kültürü, motif

Bilim Dalı Sayısal Kodu:

University : Istanbul Kültür University
Institute : Institute of Social Sciences
Department : Turkish Language and Literature
Programme : Turkish Language and Literature
Supervisor : Yrd. Doç. Dr. Hacer Gülşen
Degree Awarded and Date : MA – September 2012

ABSTRACT
A PATTERN OF WOLF İN CENGİZ AYTMATOV’S NOVELS

Yasin Yamak

Turkish novelist Cengiz Aytmatov is a world-renowned literary figure and his works translated into many languages. He tried to give Turkish culture, custom and manners in his novels and especially he tried to introduce Kyrgyz Turks to the world. As in his novels, fictionalized characters and events that usually passes cosmos, and characters taken from real life, especially the Kyrgyz were chosen from nearly one to one. Events, of course, were in the territory of Kyrgyzstan. However, the places where near the nature of the assets and close people in the author's childhood, were factors behind the dropping of the steps to be an author.

It would be wrong to say that the wolf in the works of Aytmatov by chance. Despite not being in all of his novels, the wolf as pattern of choice being listened to many stories related to the author's childhood, including wolves and personally experienced being directly related to the wolves.

KEY WORDS: Aytmatov, wolf, Turkish culture, pattern

Department Science Code:

1. GİRİŞ

“Roman”, Batı dillerinde IX. yüzyıldan beri Romalıların dili için kullanılan bir isimdir. Latineden farklı ve bozulmuş bir şekilde, orta çağ Avrupa’sında kilise ve mektep harici mekânlarda halkın kullandığı bu dil ile yazılmış manzum veya mensur bütün tahkiyeli eserlere “romans/roman” adı verilmiştir. XIX. yüzyılda Avrupa’dan Osmanlı edebi hayatına geçmiş bulunan bu tür, “hikâye, kıssa, mesel ve masal” gibi farklı şekillerde addedilmiştir.¹

Kelime anlamı itibarıyla nesirle anlatılan kurmaca demek olmakla birlikte roman, içerik açısından çok geniş bir alana tekabül eden bir türdür. Romanstan romana ve ardından novella şekline dönüşen romanın, mensur masal olarak anlamlandırılarak İngiltere ve İtalya’da (Kral Arthur-15. yüzyıl/Dekameron-15. yüzyıl) ilk örnekleri verilmiştir; bununla birlikte Bin bir Gece Masalları da (10. yüzyıl) araştırmacılar tarafından bu türün başlangıcında yer alan örneklerden biri sayılmaktadır.²

Romanın kökenine dair çalışma yapılmasına gerek kalmaksızın, sadece basit bir inceleme ile sözlü edebiyatın ilk örnekleri olan mitler karşımıza çıkar. Kavimlerin kaydedilmemiş tarihi dönemlerinden itibaren, nesillerce aktararak, dini ve efsanevi eklemelerle bu süreç içerisinde form değiştiren mit/mitoslar, olağanüstü varlıkların yer aldığı fevkaladelikleri anlatır. Bunların bir adım ötesinde, destanlar karşımıza çıkar. Her milletin tarihinde ve kültüründe yer alan bu sözlü edebiyat ürünleri, yazınsal edebi ürünlerin tamamının temelindedir.³

Nesrin en güçlü ifade vasıtalarından biri olan roman, tarihi birikimler ve sınırsız ifade imkânı dolayısıyla diğer sanat dallarından ayrılarak, ön plana

¹ Prof. Dr. İsmail Çetişli, *Metin Tahlililerine Giriş 2* (Ankara: Akçağ Yayınevi, 2004) 30.

² İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı-Tanzimat’tan Cumhuriyet’e (1839-1923)* (İstanbul: Dergâh Yayınları, Eylül 2006) 163.

³ Çetişli 32.

çıkılmaktadır. Destan ile başlayan romanın serüveni; sosyal gelişmeler, okuyucu talepleri ve hayatın realitesi ile birlikte çağımızın iki büyük edebi dalından biri olmasıyla birlikte devam etmiştir. Başlangıçta roman, Don Kişot ile birlikte şövalye hikâyelerine karşı bir zafer kazanarak güçlenmişse de iptidai bir görünüm arz etmiştir ve geniş kitlelerce ciddiye dahi alınmamıştır. Bir sanat eseri ciddiyetinden yoksun olmakla suçlanan romanın, eğitim seviyesi düşük kişi yahut kişilerce boşa zaman harcamak için okunduğu da iddia edilmiştir. Gençler üzerinde boş hayal kurdurucu bir etki yarattığı düşünülen roman, ilk sıçramasını 17. yüzyılda gerçekleştirmiştir.

18. yüzyıla gelindiğinde psikoloji çağı ile birlikte roman da gelişme kaydeder. Her ne kadar muarız eleştirmenler ve Cizvit papazları tarafından hücum edilse de romana olan talep artarak yüksek seviyelere ulaşmıştır. 19. asır, romanın altın çağıdır. Tarih ve bilimin desteği ile roman, bu asırda çok büyük ilerleme kaydetmiştir. Dönemim siyasi ve modern hayatın içerisinde meydana gelen gelişmeler romanın bu çağdaki yükselişinin tetikleyicisidir. 20. asırda roman, gözle görülmeyen bir itibar kaybı yaşasa da popüleritesini yitirmemiştir. Bu itibar kaybının altında yatan bazı temel sebepler vardır.⁴

Lukacs edebi eser için, *tabii bir organizmadan ziyade inşa edilen bir bütünlüktür*. der. Buradaki inşa' ve bütünlük, aslında bütün edebi türler için geçerlidir; fakat roman diğer edebi türlere nazaran daha yapısal mahiyette dikkat çekici olduğu için, bu tabir çok daha uygun olmaktadır. Ayrıca romandaki bütünlük, matematiksel nispetlere dayanan, rasyonel bir bütünlüktür. Romanı oluştururken, romancı bu nispetleri gözeterek hareket eder. Romanın denge ve dengesizlik arasındaki nüansı, bu matematiksel nispetlere riayet edilmişle doğru orantılıdır. Bütün bunların nihayetinde romancının bir zanaatkâr olduğu sonucu ortaya çıkar.⁵

Sonuç itibariyle roman, kendi mutlak sınırları dâhilinde bir dil sanatıdır. Romancı doğal olarak, dilin bütün imkân ve vasıflarından faydalanmakta serbesttir. Zaten bir romanı edebi manada lezzetli kılan, yazarın bu imkân ve vasıflardan tasarrufudur.

⁴ Mehmet Tekin, *Roman Sanatı ve Romanın Unsurları*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Basım Evi, 1989) 1.

⁵ Tekin 3.

2. ROMAN TÜRÜ VE TÜRK DÜNYASINDA ROMAN

2.1. Romanın Unsurları

Roman bir bütün olarak ele alınıp değerlendirilemeyecek kadar kompleks bir yapıdadır. Romanın bir takım kısımlara ayrılarak ve bazı metotları kullanarak incelenmesi, hem okuyucu hem de araştırmacılar için kolaylık sağlamaktadır. Romanın kısımları ve romanı inceleme metotları ile alakalı kısaca bilgi verilecektir.

2.1.1. Anlatıcı ve Bakış Açısı

Anlatıcı; masalı, efsaneyi, hikâyeyi ve romanı okuyucu/dinleyiciye aktaran varlıktır. Söz konusu eserlerin iç dünyalarında olup bitenleri, meseleleri, kahramanları, mekânları ve zaman mefhumunu tümüyle idrak eden, gören, hisseden ve duyan anlatıcı; adeta insanî/ilahî vasıflara sahip bir bireymişçesine kendine has imkân, tercih, üslup ve dil ile okuyucuya aktarır.⁶

Anlatıcı dünden bugüne bir takım değişimlere uğramıştır. Bunun sebepleri arasında; sosyal değişimlerin ve gelişmelerin yönlendirdiği olaylar ve dünya görüşleri vardır. Her şeyi bilen, sezen ve yönlendiren ilahî anlatıcı, artık günümüzde daha çok insanî bir hüviyette okuyucunun karşısına çıkmaktadır. Roman türünde anlatıcı, alenen kendini belli edebilmekte, bununla birlikte devrin genel eğilimleri dolayısıyla kendini gizleme yolunu da seçebilmektedir.⁷ Bu noktada belirtmelidir ki modern roman ve hikâyecilikte anlatıcı, yazarın ta kendisi olmayabilir; çünkü romanda sürüp gitmekte olan hayat, itibarî ve hayalîdir. İtibarî âlemde gerçek bir insanın anlatıcılığından bahsetmek zordur.⁸

⁶ Çetişli 79.

⁷ Tekin 9.

⁸ Çetişli 80.

Bu konu ile alakalı görüş bildiren araştırmacıların çoğu, yazarların kendilerini esere dâhil etmeyerek ve olaylara objektif yaklaşarak eserlerini daha okunur kıldıklarını dile getirirler.⁹

Anlatma esasına bağlı türlerin hepsinde; olay örgüsü de, zaman mefhumu da, şahıs kadrosu da ve mekân unsuları da eseri oluşturmanın perspektifine, yani bakış açısına göre şekil almaktadır. Eserde tüm bu unsurların tezahürü ve nihayetinde teşekkülü, bakış açısının kontrolündedir. İtibarı âleme ait unsurların ele alınış ve vakaya uyarlanış iři, bakış açısına aittir. İtibarı âlem de tıpkı yaşadığımız âlem kadar sınırsız ve mahiyeti belirsizdir. Belirsizlik ve sınırsızlık atmosferinde, yolu ačan ve aydınlatan bakış açısı olmaktadır.¹⁰

Percy Lubbeck, *Roman sanatında karışık, çözümleri güç bir sorun olan yöntem sorunu, bence, tümüyle bakış açısı sorununa yani anlatıcı ile anlatılan arasındaki ilişkiye dayanmaktadır.* der. H. James ise *Bir hikâyeyi anlatmanın beş milyon şekli vardır.* diyerek bakış açısının ehemmiyetine atıfta bulunur.¹¹

Bakış açısı iki yönlüdür. Bunlar fiziki bakış açısı ve psiko-kültürel bakış olarak adlandırılabilirler. Fiziki bakış açısı, beş duyu organı ile alakalıdır. Bir sanat eserine bakılan açı, mesafe ve bulunulan konum, eseri idrakte ve bazı kanaatlere sahip olmakta etkin bir rol oynar. Psiko-kültürel bakış açısı ise sahip olunan haleti ruhiye, kültür birikimi ve dünya görüşü ile tecrübenin tamamını kapsamaktadır. Bir tablodan, bir romandan yahut bir piyesten alınacak mesaj veya alınan ders, tüm psiko-kültürel etkenlerin direkt olarak bir sonucu mahiyetindedir.¹²

Sonuç olarak bakış açısı, *anlatma esasına bağlı metinlerde vak'a zincirinin ve bu zincirin meydana gelmesinde kullanılan mekân, zaman ve şahıs kadrosu gibi*

⁹ İtibarı âlemde meydana gelen olayların ve gelişmelerin anlatıcının kontrolünde olmadığı, anlatıcının okuyucu gibi olaya müdahale gücünün bulunmadığı ve sadece olayları dışarıdan takip ederek olanları soğukkanlılıkla aktardığı anlatım şekli, günümüz yazarlarınca diğer bakış açılarına nazaran daha çok tercih edilmektedir. Sürükleyici olarak nitelendirilen birçok edebi eserde anlatıcının ilahî vasıflı değil, insanî vasıflı olduğu görülmektedir.

¹⁰ Prof. Dr. şerif Aktaş 81.

¹¹ E. M. Foster, Roman Sanatı ve P. Stevick Roman Teorisi Çev. Sevim Kantarcıoğlu'ndan; İsmail Çetişli 81.

¹² Çetişli 82.

*unsurların kim tarafından görüldüğü, idrak edildiği ve kim tarafından, kime nakledilmekte olduğu sorularına verilen cevaptan başka bir şey değildir.*¹³

2.1.1.1. Hâkim (İlahi) Bakış Açılı Anlatıcı

Eser veya eserin bir bölümünde ele alınanlar dikkate alınarak, eserdeki anlatıcının bütün vasıflarını tespit etmek mümkündür. Hâkim bakış açılı anlatıcı, okuyucuya nakledilmek istenen itibari âlemle ilgili her şeyi gören ve bilen bir mevkidedir. Anlatıcı, bulunduğu konum sebebiyle her şeye hâkim bir vaziyette olduğu için; vak'a ve şahıslar ile alakalı her şeyi, şahısların geçmişi ve geleceğini, olayların meydana geliş süreci gibi itibari âlemde cereyan eden her şeyi aktarma görevini deruhte eder. Bununla birlikte eserin yaratıcısı da eserin içinde bir yerde demek doğru olmaz. Yazar, hâkim konumda olsa bile, eserin içerisinde direkt yahut dolaylı olarak dahi kendisine yer vermeyebilir. Yine eserde kendisinden kesinlikle bahsetmeyebilir, kendisine dair ipuçları vermeyebilir. Buradaki hâkimiyet, salt olaylar ve şahıslar üzerinde bir kontrol mekanizması niteliği taşımaktadır.¹⁴

Olayların dışında duran anlatıcı, yaşayan değil gören konumunda olduğundan dıştan bakış açısının ortaya çıkmasına ve böylece anlatıcı ile anlatılanlar arasında bir mesafe oluşmasına sebep olur. Bu yüzden hâkim bakış açılı anlatıcının üçüncü tekil şahıs ağzıyla konuştuğu görülür. Kendine has bir üslubu ve dili de olmayan anlatıcı, yazarın dil ve üslubunu kullanır. Zaten bundan dolayı buradaki anlatıcıya yazar-anlatıcı demek daha doğru olmaktadır.¹⁵

2.1.1.2. Kahraman Bakış Açılı Anlatıcı

Anlatma esasına bağlı metinlerde olaylar, şahıslar, olayların cereyan ettiği mekânlar ve bütün bunların içinde bulunduğu zaman dilimi; bu bakış açısına göre kahramanlardan biri tarafından nakledilir. Bu durumda kahraman, yazarın kendisi olmaktadır; fakat yazarın sahip olduğu bilgi birikimi, kültür seviyesi vb. nitelikler,

¹³ Çetişli 83.

¹⁴ Aktaş 94-95.

¹⁵ Çetişli 84.

itibarî âlemdeki kahramana birebir sirayet etmez. Burada kahraman, itibarî âlemi okuyucuya aktaran bir ayna niteliği taşımaktadır.¹⁶

Bu bakış açısı ile oluşturulmuş eserlerde kahraman-anlatıcı ön plana çıkmaktadır. Eserde onun zaman içerisinde değişerek gelişmesi nakledilebileceği gibi, istenirse kahramanın hayatının belirli bir kesiti okuyucuya aktarılabilir. Olayın, daha doğrusu eserin merkezinde anlatıcının “ben”i vardır. Anlatıcı; vak’a zamanını, anlatma zamanına ait görüşlerini ve ferdi geçmişini okuyucunun dikkatine sunabilir. Anlatıcı vak’a zamanını naklederken, ferdi geçmişinden misaller vererek okuyucuyu aydınlatabilir. Gençlik yıllarında yaptığı hataları ve saflıklarını ele alarak, geçirdiği değişimi gözler önüne serebilir. Sonuç itibarıyla bu bakış açısı ile oluşturulan metinlerde anlatıcı ile kahraman, aynı itibarî karakterde yek-vücut olduğu için anlatıcı, kahramanın bilgi birikimi ve tecrübeleri ile sınırlı kalır;¹⁷ fakat itibarî dünyaya içeriden bakış açısı söz konusu olduğu için anlatan ile anlatılan arasındaki mesafe en aza inmiş olur. Olup bitenleri anlama, görme, bilme, duyma, yaşama imkânı; bir insanın sahip olabileceği benzer imkânlar kadardır. Hâkim bakış açısında olduğu gibi, ilahi vasıflı anlatıcı, artık beşeri mahiyette tezahür ettiği için eserde meydana gelenlere bütünüyle vakıf değildir. O da en az diğer karakterler kadar sınırlara hapsolmüştür ve en az diğerleri kadar ne olacağından habersizdir.

2.1.1.3. Müşahit/Gözlemci Bakış Açılı Anlatıcı

Müşahit bakış açılı anlatıcı, itibarî dünyada müşahede ettiklerini okuyucuya aktarmakla yetinir. Şahit olduğu hiçbir şeye karışmayan anlatıcı, adeta bir kamera tarafsızlığına sahiptir. Sadece anlatılan zaman dilimi içerisinde bulunarak ne vak’a zamanında git-geller gerçekleştirebilmekte, ne de diğer karakterlerin ve hatta kendisinin dahi ruhî durumuna ilişkin çözümlemeler yapabilmektedir. Üçüncü tekil şahıs olabileceği gibi, anlatıcı birinci tekil şahıs da olabilir.¹⁸

Gözlemci bakış açısında anlatıcı, olayların gidişatından romanın karakterlerine nazaran daha az bilgi sahibidir. O, kahramanları ve olayları

¹⁶ Kahraman bakış açılı anlatıcı, hâkim bakış açısında olduğu gibi olayların gidişatına etki edemez. Sadece meydana gelen olayların içerisinde yer alır ve itibarî âlemdeki kaderini idrak eder.

¹⁷ Aktaş 100-101.

¹⁸ Çetişli 87.

naklederken, kendince değerlendirebilir yahut bazı bilgi kaynakları ile zenginleştirebilir.¹⁹

2.1.1.4. Çoğulcu Bakış Açılı Anlatıcı

Bahsi geçen diğer üç bakış açılı anlatıcı türü, modern dönem yazarlarınca artık büyük ölçüde sıkıcı, tekdüze, gerçeklikten uzak ve hatta iptidai bulunmaktadır. Bu yüzden yeni bir bakış açısı ihtiyacı hâsıl olmuş ve bazı sanatkârlarca çoğulcu bakış açısı denenmiştir ve geliştirilmiştir.

Basit çoğulcu bakış açısında önceden bahsedilen bakış açıları, bir arada kullanılarak bir eser oluşturulur. Asıl çoğulcu bakış açısı ise, bundan biraz daha farklı ve karmaşıktır. Tek bir anlatıcının var olduğu eserde, diğer kahramanlara ait bakış açılarına yer verilir. Misalen; eserin tamamında hâkim bakış açılı anlatıcı eseri anlatırken, karakterlerin birkaçının da bakış açılarına yer verilir. Bu durumda olay, hem hâkim bakış açılı anlatıcı tarafından anlatılmış, hem de aynı olay, aynı zamanda kahramanların gözünden de değerlendirilmiş olur. Yalnız burada dikkat edilmesi gereken kinaye mesafesi(ironical distance)dir. Kinaye mesafesi, bir romanda hâkim bakış açılı anlatıcı ile olayın merkezinde yer alan karakterlerin ve özellikle başkarakterin bakış açıları arasındaki mesafedir.

2.1.2. Edebiyat Türlerinde Anlatım Tarzları

Dilin zaman içerisinde elde ettiği ifade imkânları olarak tarif edilebilecek olan anlatım tarzları, şahıslardan bağımsız genel dil değerleridir. O dili konuşan insan, dilin ifade imkânlarını/anlatım tarzlarını, kendi kabiliyeti nispetince kullanmak konusunda özgürdür. Bir kişinin üslup sahibi olabilmesi, dilin müşterek unsurlarını, ferdî bir biçimde kullanma başarısı ile alakalıdır. Orijinal bir metin oluşturabilmenin yegâne yolu, bu ferdilikten geçmektedir.

2.1.2.1. Tahkiye/Anlatma

Roman ve hikâyenin ön-örnekleri olan destan ve masallar, tabedilerek okuyucuya ulaştırılan edebi eserler değillerdi. Masalı yahut destanı takipçilerine aktaran kişi, eser ile takipçiler arasında duran anlatıcıdır. Anlatıcı eser üzerinde dilediği gibi tasarrufta bulunabilir, esere dilediği yorumu katarak yahut eserin

¹⁹ Aktaş 113.

dilediği kısmını okuyucudan gizleyerek eseri nakledebilir; fakat günümüzde okuyucunun değişen talepleri sonucu anlatıcı, dolayısıyla anlatma tekniği önemini yitirmiştir;²⁰ çünkü anlatıcının tercih ve imkânları sınırlıdır. Okuyucu detaylar hakkında bilgi sahibi olamaz. Bununla birlikte bu teknik sayesinde bilgi aktarımı gerçekleşir, vak'alar arası ilişki kurulabilir ve gelecekle ilgili tahminler yahut yorumlamalar yapılabilir.²¹

2.1.2.2. Gösterme/Sahneleme

Her ne kadar tiyatro ve sinema sanatlarına has bir anlatım tarzı olsa da, gösterme tekniği günümüz romanlarında ve hikâyelerinde de kullanılan bir tür olmuştur. Tasvir ve diyalog/monolog gibi türler ile karıştırılabilen bir tür olan gösterme tekniği; aslında olayın tahkiye edilmesi değil, olayın, tavrın, hareketin ve durumun, dilin imkânları kullanılarak okuyucunun gözünde tecessüm ettirilmesidir.²² Gösterme tarzında yazar, okuyucu ve olaylar arasından çekilmiştir. Burada yorumlarla yahut çözümlenmelerle olaya müdahale etmez, yalnız olayı göstermek amacı ile okuyucuya aktarır.²³

2.1.2.3. Tasvir

Eşyayı gözle görülür hale getirme tarzına tasvir ismi verilir. Romancı eşya ve insanı gözle görülür hale getirirken, en bariz vasıfları bulup seçmek ve bunu yaparken kendine en uygun gelen perspektifi tayin etmek mecburiyetindedir. Bunun için yazarın iyi bir gözlemci olması gerekmektedir. Modern romancılar için tasvir; gerçeği göstermek yerine sezdirmek anlayışına karşılık gelmektedir.²⁴

İtibarî bir dünyayı nakleden eserin okuyucu zihninde reel bir dünya imişçesine teşekkül edişi, ancak tasvir ile mümkündür.²⁵

²⁰ Tekin 70.

²¹ Çetişli 94.

²² Çetişli 98.

²³ Tekin 71.

²⁴ Tekin 73-75.

²⁵ Çetişli 99-100.

2.1.2.4. Konuşma/Diyalog

Görsel ve yazılı sanatların hepsinde kullanılan, tercih edilen bir teknik olan diyalog, iki kişi arasında cereyan eden karşılıklı konuşmalara verilen isimdir. Konuşma eylemi, tek bir kişi tarafından ve uzunca yapılıyorsa buna monolog adı verilir. Diyalog ve monolog tarzı anlatım tekniği, sanatkârı sınırlayıcı bir ölçü getirmez. Eserin yaratıcısı, kendi tercih ve zevklerini baz alarak bu tekniği kullanır. Bu tekniği kullanmaktaki amaç, anlatıcıyı aradan çıkararak kahramanla okuyucuyu yüz yüze getirmek içindir. Dış diyalog, dış monolog, iç diyalog ve iç monolog bu tekniğin farklı bölümleridir. Eserde anlatılanlara göre, bunlardan birini seçerek bu tekniği kullanarak mümkündür.²⁶

2.1.2.5. Tahlil/İç Çözümleme

Anlatıcı, eserdeki kahramanın duygu ve düşüncelerini okuyucuya aktarır. Kahramanın okuyucu tarafından tanınması ve benimsenmesi, bu teknik ile mümkün olmakla birlikte, iç monolog ve bilinç akımı gibi teknikler de aynı görevi yerine getirmektedir. Bu teknik kullanılırken, anlatıcı objektif olarak karakteri okuyucuya aktarmalıdır; fakat çoğu zaman yazar, sübjektif davranarak kendine ait nitelikleri kahramana aitmiş gibi gösterebilir. Bu tekniğin yanlış bir kullanımıdır. Yazar kendi görüşlerini değil, karakterin bizzat kendisine ait görüşleri, yine bizzat karakterin cümleleriyle daha doğrusu karakterin düşünce dünyasına istinat ederek yansıttığı zaman iç çözümleme tekniği doğru kullanılmış olur.

2.1.2.6. Bilinç Akımı/Akışı

Aslında bir iç çözümleme, iç konuşma şekli olan bilinç akışı, kahramanın psikolojik halini ve iç dünyasında aracısız olarak okuyucuya aktarma tekniğidir; fakat iç çözümleme yahut iç konuşmadan ciddi farklılıkları da vardır. Detaylandırarak açıklamak gerekirse, roman kişinin zihninden geçenleri yorum yapmadan, hiçbir şey eklemeyen yansıtma tekniğidir. Bu tekniği uygularken cümleler arasında mantıklı bir bağ kurulmaz ve cümlelerin gramer kurallarına uygunluğu tartışılmaz.²⁷

²⁶ Çetişli 102-106.

²⁷ Çetişli 108-109.

Bilinç akışı yalnızca bir anlatım tekniği olmadığı gibi, bu teknik eserin dokusunu şekillendirdiği için başlı başına bir üslup temelidir.²⁸

2.1.2.7. Açıklama/Yorumlama

Yazarın, edebiyat eserinde mesajını okuyucuya iletmede başvurabileceği birçok yöntem vardır. Anlatım teknikleri bu amaca hizmet ederler. Açıklama tekniği dilin kullanım yöntemlerinden biridir. Sözlük manasında olduğu gibi bir açıklama kavramı değildir.²⁹ Edebi eserlerde yazar, görüşünü her ne kadar direkt olarak yansıtmaktan kaçınsa da bazı yazarların buna dikkat etmediği yahut bu kaideyi önemsemediği görülür. İtibarî âlem ile alakalı açıklamaları ya bir kahraman tarafından yahut anlatıcının ağzından nakledilir.³⁰

2.1.2.8. Leitmotiv

Kelime manası; ana, kılavuz motif demek olan leitmotiv, aslında bir müzik sanatı terimidir. Bir sözün, bir tavrın ve bir hareketin eser içerisinde sürekli olarak karakterce tekrarlanması olayıdır. Bu aslında, bir karakterize etme tekniğidir. Ayrıca metnin muhtevasında sürekliliği sağlaması açısından önemlidir.³¹

2.1.2.9. Montaj

İktibas ve irsal-i mesel olarak adlandırılan söz sanatlarının bir anlatım tekniği olarak eserlerde kullanılmasına montaj adı verilir. Burada yapılan, bir başkasına ait bir sözün, beyitin, mısraın, cümlenin yahut paragrafın birebir esere nakledilmesidir.³²

2.1.3. Olay Örgüsü

Anlatma esasına bağlı edebi türler, itibarî bir vak'a'ya ihtiyaç duymaktadır. Reel dünyadan farklı olarak, eserin yaratıcısı tarafından kurgulanan itibarî âlemde meydana gelen olayların tamamı, bu vak'a (olay örgüsü) kavramının içerisinde yer

²⁸ Tekin 97.

²⁹ Açıklama kelimesinin sözlük manası için bkz.
http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.4f4f961a0ffd18.87542525

³⁰ Çetişli 110.

³¹ Tekin 49.

³² Çetişli 112.

almaktadır. Vak'a, tek başına bir anlam ifade edemez. Vak'a kavramının sürekliliğini sağlamak için şahıslara, mekânlara ve zamana ihtiyaç vardır. Bu durumda vak'a, bir arada bulunan veya birbirleri ile bulunmak mecburiyetinde bulunan fertlerin en az ikisinin karşılıklı münasebetlerini içeren olayların tamamıdır.³³

*Roman türü kurgulanışı itibariyle her biri bir vak'a parçası etrafında anlamını bulan bir takım metin halkalarından meydana gelmektedir.*³⁴ Olay örgüsü, bu noktada metin halkalarının bir bütün olarak idrak edilmesidir. Romanın edebî lezzeti, temel yapı maddesi olan olay örgüsünün ele alınışı ile artmaktadır.³⁵

Sanatkârın yaratıcılığı ve hayal gücü ile eserin estetik değeri, kendisini olay örgüsünde hissettirir. Her ne kadar romancılık tarihi süresince olay örgüsünün önemi azaltılmaya çalışılmışsa da olay örgüsünden henüz tamamen vazgeçilebilmiş değildir.

Olay örgüsü, bir diğer adıyla vak'a zinciri, bütün içerisinde belirli bir manası olan birçok vak'a halkasından oluşmaktadır. Her bir halka, kendinden bir öncekinin sonucu, bir sonrakinin de sebebi olacak şekilde kurgulanmaktadır.³⁶

2.1.3.1. Tek Zincirli Olay Örgüsü

Tek bir merkezi ve gücü bir karakterin ekseni etrafında deveran eden olayların ele alındığı tarza verilen isimdir. Bu tarzla oluşturulmuş tahkiyeli eserlerin, okuyucu tarafından takip edilmesi ve nihayetinde idrak edilmesi son derece basittir. Olaylar fazla dallanıp budaklanmadan sürüp gitmektedir. Olayın başlangıcında yer alan dramatik hamle, olayların seyri ve doğal sonucu söz konusu kahramana bağlıdır.³⁷

³³ Aktaş 47-48.

³⁴ Tekin 17.

³⁵ Tekin 17.

³⁶ Çetişli 59.

³⁷ Çetişli 62.

2.1.3.2. Çok Zincirli Olay Örgüsü

Bu tarz olay örgüsünde, birden fazla vak'a zinciri yer almaktadır ve bu zincir birden fazla dala ayrılmaktadır. Devam etmekte olan olaylar dizisi, farklı vak'a zamanları içerisinde devam ederek, asıl vak'a zamanının sonucunda temel olay örgüsü ile birleşerek nihayete erer.

2.1.3.3. Helezonik Olay Örgüsü

Bu olay örgüsünde, birden çok vak'a zinciri iç içe geçmiştir.³⁸ Bu durumda ilk vak'a, diğerlerinin çerçevesi içerisinde yer almaktadır.

2.1.4. Şahıs Kadrosu

İnsanı alakadar eden meseleler ve hatta insanın ta kendisi edebi eserlerin biricik konusunu teşkil etmektedir. İnsanın konu olarak ele alınmasından ziyade yine insan bu konunun yegâne aktarıcısı, soyuttan somuta taşıyıcısıdır.³⁹

İfadeye dayalı sanat eserlerinde, insan mefhumu değişik açılardan ele alınarak, farklı seviyelerde anlatılmıştır. Eserlerde kendine yer bulan yuvarlak kişiler, psikolojik derinlikleri olan kişilerdir. Karakterlerin her biri değişiklik arz ederek ve olayın gelişim süresi boyunca psikolojik manada git-geller yaşayarak gelişirler.⁴⁰ Bu karakterlerin olay örgüsü içerisinde ne zaman, ne yapacaklarını kestirmek mümkün olmaz. Bu nitelikleri dolayısıyla bu tip karakterler, insan gerçeğine çok daha yakındır.⁴¹

Düz/yalınkat kahramanlar, psikolojik derinlikten yoksun karakterlerdir. Eserin gidişatına etkileri yadsınmamakla beraber olay örgüsü içerisinde durağan bir görüntü arz ederler. Yuvarlak kahramanlar “karakter” olarak nitelendirilirken, bu durumda düz kahramanlar daha çok “tip” şeklinde adlandırılırlar.

³⁸ Çetişli 62-65.

³⁹ Çetişli 66.

⁴⁰ Tekin 22.

⁴¹ Çetişli 69.

2.1.4.1. Asıl Kahraman – Başkarakter

Asıl kahramanın hareketi, bir arzudan, bir ihtiyaçtan veya bir endişeden kaynaklanarak olayın başlamasına sebep olur.⁴² Ayrıca olayın istikametine karar veren, etki eden ve olayı nihayete erdiren de asıl kahramandır. O, olayın tam da merkezinde yer almaktadır. Ayrıca verilmek istenen mesajı, eserin itibarî dünyasında savunarak hayata geçiren asıl kahramana tematik güç de denilmektedir.⁴³

2.1.4.2. Hasım Güç veya Karşı Güç

Olay örgüsünün düğümlerinde karakterler arası çatışmalar vardır. Vak'a zincirinin düğümlenmesi için, tematik gücün karşısında bir karşı gücün varlığına ihtiyaç duyulur.⁴⁴ Vak'a sürüp giderken olayın meydana gelişi esnasında tematik güce engel olmaya çalışarak, onu yolundan çevirmeyi deneyerek anlatım zamanının sürüp gitmesine yardımcı olur.⁴⁵

2.1.4.3. Yönlendirici Karakter

Tematik güç ile hasım gücün arasındaki dramatik vaziyet, bir yönlendirici karakterin desteği ile vücut bularak gelişir ve çözümlenir. Asıl kahramanın olay örgüsü içerisinde sürüklenip kaybolmasını engelleyen ve ona yol gösteren, ufkunu açarak rehberlik eden, yönlendirici karakterdir.⁴⁶

2.1.4.4. Alıcı Karakter

Vak'anın neticesinde daima asıl kahraman etkilenmez. Bu netice bazen, başka karakterleri de etkileyerek onların da mutlu yahut müteessir olmalarına neden olur. Bu noktada alıcı karakterin varlığından söz edilir. Alıcı karakter, tematik veya hasım gücün etkilendiği olaylardan aynı derecede etkilenerken bundan pozitif ya da negatif çıkar sağlayan karakterlerdir. Olay örgüsü içerisinde etkileri olmamakla birlikte, olayların sürüp gidişi esnasında üstlendikleri bazı roller vardır. Bu roller de yine kendilerini değil, tematik gücü ya da hasım gücü etkiler. Ana karakterlerin

⁴² Aktaş 153.

⁴³ Çetişli 69-70.

⁴⁴ Aktaş 154.

⁴⁵ Çetişli 70.

⁴⁶ Aktaş 154.

etkilendiği bu tiplerin ruhsal durumlarında köklü değişikler söz konusu olabileceği gibi, vak'a zamanı içerisinde hiç değişmeyerek olduğu gibi kalan alıcı karakterlerin kurgulanması da mümkündür.

2.1.4.5. Yardımcı Tipler

Asıl kahramana, hasım güce ya da yönlendirici karaktere olay örgüsü içerisindeki işlevlerini yerine getirmede, hangi istikamete gidileceği hususunda yardım eden karakterlerdir.⁴⁷

Tüm bu karakter ve tiplerin haricinde, olay içerisinde figüratif rol üstlenen figüran tipler vardır ve bu tipler genellikle mekân unsuru içerisinde bir dekor yahut olay örgüsünde meydana gelen sıradan bir gelişme gibi bir anlam ifade ettiklerini söylemek mümkündür.

2.1.5. Zaman Mefhumu

Bir romanda hikâye, belirli olsun veya olmasın, bir zaman dilimi içerisinde cereyan etmektedir. Zaman mefhumu, roman terkiibini meydana getiren temel unsurlardan biridir.⁴⁸

Anlatmaya bağlı eserlerin tamamında, itibarî bir dünyada olup bitenleri anlatıcı olayların oluşumundan farklı bir süreçte ele alır. Bu durumda iki farklı zaman dilimi ortaya çıkar; bunlar vak'a zamanı ve anlatma zamanıdır. Vak'a zamanı, olay örgüsü üzerinde bir yerdedir. Anlatma zamanı ise birebir olay örgüsünü kavrayarak yansıtır.⁴⁹

Kısaca açıklamak gerekirse, metin içerisinde ifade edilen bir zamanın arkasında vak'a zincirinin meydana getirdiği bir süreç vardır ve bu süreci anlatıcı idrak ederek okuyucuya nakleder.⁵⁰

⁴⁷ Çetişli 70.

⁴⁸ Tekin 24.

⁴⁹ Çetişli 72.

⁵⁰ Aktaş 118.

2.1.6. Mekân Kavramı

İtibarî dünyada meydana gelen, yaşanan olayların sahnesi olarak tanımlanabilecek olan mekân kavramı, anlatmaya bağlı edebi türlerin önemli unsurlarından birisidir. Gerçek dünyadan birebir alınarak yazar tarafından kurgulanıp esere dâhil edilen mekânlar, kurgusal itibarîlik sebebiyle gerçeklerinden farklıdır. Aynı zamanda sanatkâr, gerçek dünyada var olmayan hayalî bir mekânı eseri içerisinde kurgulayabilir.⁵¹

...realizm dış çevre tasvirinin son haddine çıkarmıştır. Tasvire olan bu düşkünlük bir taraftan pozitivizmin tesiri altında, bakışların gözleme alışmış olmasından, diğer taraftan da romancının, çevrenin ruh üzerindeki tesirine inanmış bulunmasından ileri geliyor.

Dış çevre tasvirinin, realist romanda büyük önemi vardır; ama çevre, içinde yaşayan insanlara tesir ettiğine göre onu, vak'a konusu olan kişilerin gözüyle görerek tasvir etmek gereklidir. Realistler bu hususta büyük bir dikkat göstermişlerdir. Realist bir romancı, vak'a kişilerinden birini görmediği bir yere götürdüğü zaman, kendisi o yeri tasvir etmez, o yer o kişinin bilgi seviyesine, duyuş derecesine göre yavaş yavaş okuyucuya gösterilir; çünkü çevre bir insanı, o çevre ne ise öyle değil de o insan tarafından görüldüğü oranda etkiler. Realist romancı bir salonu, bir manzarayı, bir sokağı tasvir ederken, bu çevreler içinde yaşadığı kişilerin gözleriyle görmek zorundadır.⁵²

Metin halkalarını birleştiren unsurlar arasında mekâna ait özelliklerin de yer aldığı söylenebilir. Mekân değişiklikleri ile birlikte, vak'a parçası da değişmektedir. Anlatıcı, okuyucuda farklı intibalar uyandırmak istediğinde mekândaki unsurları seçmede özenli davranarak üslubunda bir kaliteyi yakalama yolunu seçer.⁵³

⁵¹ Çetişli 77.

⁵² S. K. Yetkin, *Edebiyatta Akımlar*, 51, 52; Tekin 45.

⁵³ Aktaş 147.

2.2. Türk ve Kırgız Romancılığı

Modern edebiyat anlayışının hüküm sürdüğü yirmi birinci yüzyılda tahkiyeli eserler veren birçok yazarı yetiştiren Kırgız ve Türk edebiyatlarının roman sahasında eser veren yazarları ve eserleri ile alakalı bazı önemli noktalara ilerleyen başlıklar altında değinilecektir.

2.2.1. Kırgız Romancılığı

Kırgız yazıtlarının her ne kadar Eski Türkçe kadar tarihi olduğu tahmin edilse de şimdilik bilinen en eski yazılı Kırgız eseri Orhon-Yenisey ve Talas yazıtlarıdır. Bilim adamlarınca altı ila dokuzuncu yüzyılda yazılmış olabilecekleri tespit edilen bu yazıtlar, bilinen en eski Kırgız Türkçesi metinleridir. Sözlü edebi ürünlerin de yazılı metinler kadar eski olduğu bilinse de bu yazıtlardan daha eski sözlü esere henüz rastlanmamıştır.⁵⁴

Günümüzde Kırgız edebi tarihi, ortak Türk edebi anıtları, sözlü gelenek, âşıklık geleneği ve yazınsal ürünler olarak dört ana başlıkta incelenmektedir. Kırgız sözlü geleneğine ait eserler, ilk olarak on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında derlenerek yayınlanmıştır. V. V. Radolf ve Ç. Valihanov gibi bazı bilim adamları, bu eserleri derleme, tasnif etme ve yayınlama işine giriştiler. Bireysel çabalarla sürdürülen bu çalışmaların, sistemli bir devlet politikası haline getirilerek hızlandırılması ise, yirminci yüzyılın ilk yarısında olmuştur. Bu sayededir ki Kırgız sözlü geleneğinin zenginliği apaçık ortaya çıkarılmıştır/çıkarılabilmektedir.⁵⁵

Sözlü gelenek içerisinde, yazınsal metinlere kaynaklık edişi itibarıyla Manas Destanı büyük bir öneme haizdir; fakat Manas, bütün bir Türk ulusunun tarihini yansıtıyor olmasına rağmen, yalnızca Kırgız sözlü geleneğinde söylenir olmuş, diğer Türkçe konuşulan ülkelerde Manas Destanı'nı söylenen/aktaran âşıklara yahut saz şairlerine rastlanmamıştır. Özgül hali ile açıklamak gerekirse; Manas, Semetey ve Seytek gibi Manas-kökenli isimler Kırgızistan'da var ve kullanılmakta iken, diğer Türkî cumhuriyetlerde görülmemektedir. Bununla beraber Köroğlu ve Alpamış gibi Türk'e özgü kahramanlar birçok Türk sözlü geleneğinde var ve kullanılmakta iken,

⁵⁴ Prof. Dr. Süleyman Kayıpov, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi-31/Kırgız Edebiyatı-1* (Ankara: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2005) 13.

⁵⁵ Kayıpov 14-15.

Kırgız geleneğinde yoktur. Bu da bu edebiyatın farklı çizgilerde geliştiğini gösterir ve farklı bir incelemeyi mecbur kılar. Yirminci yüzyılın ilk yarısında, ilk yazılı eserlerin örneğini veren Kırgız geleneği, büyük bir ivme kazanmıştır. Buna imkân veren ise, 1924 yılında milli basının Kırgızistan'da faaliyet göstermeye başlaması olmuştur. Geleneğini sözlü ürünlerle, dilini de yine bu sayede korumayı başaran Kırgız milleti, 1924 yılı itibarıyla, Arap harfli bir alfabe kullanmaya başlamış ve yine aynı yıl Kara Kırgız İlim Komissiyası kurulmuştur. Peşi sıra dergiler, gazeteler çıkarmaya başlamış ve Kırgız imlası oluşturulmuş ve sözlü ürünler derlenmeye başlanmıştır.⁵⁶

Bu dönemin ardından, eser veren yazar sayısı ve eserlerin kalitesi hızla artış göstermiştir. Şiir, mensur eserler ve tiyatro türlerinde eserler veren genç Kırgız yazarlarından bazıları; Sıdık Karaçev, Kasım Tınıstanov, Aalı Tokombayev, Moldoganı Tokobayev, Mukay Elebayev, Cuma Camgırçiyev, Börü Kenensariyev, Kasımaalı Bayalinov, Kubanıçbek Malikov, Sagın Naamatov vb. gibi yazarlardır. Kırklı yıllara gelindiğinde II. Cihan Harbi ile birlikte, eser veren yazarlara yepyeni bir saha açılmış olmuştur. Sovyet politikalarının etki ve hatta baskısı ile rejim propagandası yapan yazarlar, kahramanlık ve vatanseverlik gibi temaları işledikleri eserler yazmaya başlamışlardır. Bu dönemde Aalı Tokombayev, Temirkul Ümötaliyev, Kubanıçbek Malikov, Cöömart Bökömbayev, Tügölbay Sıdıkbekov, Satkın Sasıkbayev, Alıkul Osmanov vb. yazarlar bu temaları işleyen birçok eser verdiler. Tügölbay Sıdıkbekov “Temir” romanını ve “Bizdin Zamandın Kişileri” romanından bazı bölümleri yine bu dönemde yayımlamıştır. Bu dönemde, sayılan bu yazarlara ek olarak; Smar Şimeyev, Süyünbay Eraliyev, Sooronbay Cusuyev, Baydılda Sarnogoyev, Toktobolot Abdomomunov, Şükürbek Beyşenaliyev, Cunay Maylyanov, Tümönbay Bayzakov vb. genç yazarlar da edebi sahnedeki yerlerini almışlardır. Savaş ve getirdikleri, yazarlara cephe ve cephe gerisini anlatabilmeleri için imkân tanımıştır. Cengiz Aytmatov'un Betmebet, Uzakbay Abdulkayimov'un Maydan gibi hikâyelerinde, savaş ve savaş sonrasında halkın ıstırapı gibi konular işlenmiş ve işlenen bu konularda topyekûn bir Sovyet milletlerinden ziyade, milli unsurlar kendine yer bulmuştur. Bu dönemin bir diğer önemi ise, Aytmatov'un ilk eserlerini yine bu dönemde vermiş olmasıdır. Aytmatov'un ilk eserlerini verişi ile

⁵⁶ Kayıpov 17-18.

birlikte altmışlı yıllara ilerleyen Kırgız edebiyatı evrenselleşme yolunda ilerlemiş ve meşhur birçok eser bu yıllarda yazılmıştır. Bu yıllarda sosyal realizmin de etkisi ile insan hayatının önemli meselelerini konu edinen yazınsal ürünler verilmiştir. Aytmatov, Tölögön Kasımbekov, Zuura Sooronbayeva, Kasım Kaimov, Aman Saspayev, Öskön Danikeyev, Asım Cakıpbekov, Esenbek Mederbekov, Kambaralı Bobulov, Şabdanbay Abdıramanov, Kaçkınbay Osmanaliyev, Kubatbek Cusubaliyev, Keneş Cusupov, Murza Gaparov, Seyit Cetimişev, Asanbek Stamov, Melis Abakirov, Musa Murataliyev, Kazat Akmatov, Köçkön Saktanov vb. isimler, Kırgız nesrini ileriye taşıyan önemli yazarlar olmuşlardır.⁵⁷

2.2.2. Türk Romancılığı

Batı dairesine dâhil oluşun miladı, Tanzimat'ın ilanıdır. 1862'de Fenelon'un Telemaqué adlı romanı Fransızca aslından Türkçeye tercüme edilmiş ve böylece roman, yeni bir tür olarak Türk edebiyat dairesindeki yerini almıştır. 1870-1880 yılları arasında modern Türk romanının ilk örnekleri verilmeye başlanmıştır. Şemsettin Sami'nin Taaşşuk-ı Talat u Fitnat'ı Türkçe yazılan ilk roman olmuştur. Sami'nin ardından Fransız örneklerden yola çıkarak, yeni romanlar yazılmaya başlanmıştır; fakat bu ilk romanlar, her ne kadar modern bir türün denemesi olsalar da muhteva itibarıyla Yakındoğu öyküleme geleneği ve klasik Osmanlı şiir geleneğinin belirgin özelliklerini barındırır mahiyettedirler.

Bu dönemde Ahmet Mithat Efendi, diğer isimlerden roman türünü işleyişi ve geliştirmesi sebebiyle öne çıkmaktadır. Klasik halk hikâyeciliği ve modern roman anlayışını sentezleyerek romanlar yazmış ve Türk okuyucusuna romanı kabul ettirmeye gayret etmiştir; romanlarını meddah hikâyeleri gibi işlemeyi tercih eden yazar, okuyucuyu eserde tutmayı denemiş ve bunda başarılı olmuştur. Türk sözlü geleneğinde yer alan fıkralarda olduğu gibi, ahlaki telkinlerde de bulunan yazar, anlattığı hikâyenin verdiği mesajı da eserin içerisinde bizzat okuyucuya aktarır.⁵⁸

⁵⁷ <http://www.aytmatov.org/tr/bagimsizlik-sonrasi-kirgiz-romani-ve-hikayesine-genel-bir-bakisdoc-dr-ismail-ulutasogr-gor-ugu> (Erişim Tarihi: 08. 04. 2012)

⁵⁸ Pertev Naili Boratav, *Folklor ve Edebiyat II* (İstanbul: 1994, Adam Yayınları) 310.

Aynı dönemde Namık Kemal (İntibah-Cezmi), Mehmed Murad (Turfanda mı Yoksa Turfa mı?), Samipaşazade (Sergüzeşt), Nabizade Nazım (Zehra), Recaizade Ekrem (Araba Sevdası) gibi yazarlar, sayılan romanları yazmışlardır.

Servet-i Fünun Devri ile birlikte, romanlarda Avrupai bir hava yakalama çabası ortaya çıkmıştır. Romanı, tüm yönleriyle birlikte Avrupa romanına yakınlaştırmaya çalışan dönemin yazarları, bu amaca hizmet eder mahiyette romanlar yazmışlardır. Ahmet Hikmet, Hüseyin Rahmi Gürpınar, dönemin romancıları arasından zikredilebilir.

Meşrutiyet ile birlikte milliyetçilik kavramı ile birlikte edebi zihniyeti de milli bir heyecan sarmış ve bunun sonucunda Milli Edebiyat akımı ortaya çıkmıştır. Bu akıma mensup isimler halk hikâyelerinden, destanlardan ilham alarak ve eserlerinde onlardan faydalanarak, halk kültürünü edebi zihniyette hâkim kılmaya çalışmışlardır. Ömer Seyfeddin, Halide Edip gibi isimler, bu dönemin hikâyeci ve romancılarıdır. Milli Edebiyat'tan Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte yazarlar, yeni devletin, yeni zihniyetin de etkisi ile Osmanlı köklerinden koparak ve tamamen Anadolu'ya yönelerek yeni bir döneme geçmişlerdir. Ercüment Ekrem Talu, Osman Cemal Kaygılı, Sermet Muhtar Alus, Yaşar Kemal, Sabahattin Ali gibi isimler devrin romancılarına örnek isimlerdir.

3. AYTMAOV'UN HAYATI VE ROMANLARININ İNCELENMESİ

3.1. Hayatı

Aytmatov, Orta Asya'nın Kerimoğlu Nurpeissof ve Süleymanov gibi en önemli yazarlarından birisidir. 12 Aralık 1928 tarihinde Kırgızistan'ın başkenti olan Frunze, bugünkü Bişkek şehrine bağlı Şeker Krovski köyünde dünyaya gelmiştir. Babası memur olan Aytmatov, önce köyünde sonra da bölge okulunda okur. Henüz on beşinde iken İkinci Dünya Savaşı sırasında köyünün Sovyetine kâtiplik görevine başlar; bunun sebebi köy gençleri arasında en bilgili olanın o olmasıdır. Profesyonel anlamda ilk eğitimi, edebiyattan ve sanattan uzak bir alan üzerinedir; fakat onun mesleği, memleketini ve halkını daha iyi tanımasına yardımcı olmasına ve eserlerindeki karakterleri oluştururken seçici davranmasına sebebiyet verir. Liseyi bitirdikten sonra köylerde pratik eğitimi de kapsayan Cambul'daki veterinerlik okuluna girer. 1947-48'de köyündeki bütün saha çalışmalarını tamamlar ve böylece savaş sonundaki halkın hayatını daha iyi gözlemleyen Cengiz Aytmatov, 1952'de veteriner olarak okulundan mezun olur.⁵⁹

Hayatının bu ilk evresini Aytmatov şu şekilde anlatmaktadır:

“Çok erken çalışmaya başladım. On yaşında toprağı işledim. Bir sene sonra bölge merkezine, Kirovskoye Rus köyüne taşındık. Annem muhasebeci olarak işe başladı. Bir kere daha Rus okuluna gittim.

Savaş patlak verdiğinde hayat yeni yeni düzene girmeye başlamıştı.

1942'de annem bizi destekleyemediğinden okulu bırakmak zorunda kaldım.

⁵⁹ Ana Britannica, *Cengiz Aytmatov Maddesi*, Cilt 3, Ana Yayıncılık

Bir kez daha, savaşın zor şartları yüzünde fakirleşmiş köyümüz Şeker’de idim. Gençler arasında en bilgilisi olduğum için köy Sovyeti (Kolhoz) sekreterliğine tayin edildim.”⁶⁰

1952 yılında başlayan kısa meslek hayatına aynı zamanda renkli, yaratıcı, başarı ve ödüllerle dolu bir sanat hayatını da sığdırmıştır. Farklı bir meslekten gelmesine ve onu edebiyata ailesi içerisinde yönlendirebilecek birisi olmamasına rağmen, içinde yazarlık arzusu ve dünyanın dertlerini, acılarını ve sorunlarını, memleketinin problemlerini ve insanlarını görüp yine dünya halklarına, kendi halkının dertlerini, hayatını anlatabilme potansiyeli ve arzusu taşımaktadır. Bu da onu, edebiyat ile ilgilenme noktasına getirir. Kısa zamanda başarılı ve üretken bir yazar olur. Kırgızca ve Rusça yazan yazarın hikâyeleri önce kendi memleketinde yayınlanır, daha sonrasında ise Kırgız Sovyeti yazarlarının eserlerini Rusçaya çevirmeye başlar. Yazıları, kısa zamanda insanların komünist iktidarın dikkatini ve okuyucuların beğenisini üzerine çeker ve 1956 tarihinde Moskova Gorki Enstitüsü’ne çalışmak için kabul edilir. Burada iki yıl boyunca yapılan seminerler, tartışmalar, Sovyet vatandaşlarının verdiği teorik bilgiler ve Kırgızlar arasında edindiği hayat tecrübesi, edebiyat ve tiyatro alanında onun Moskova kültür ve sanat hayatından, fikri dünyasından azami bir şekilde yararlanmasını sağlar.⁶¹

Stalin’in ölümü ile birlikte Sovyetler Birliği’nde Komünist Parti Genel Sekreteri olarak ülkenin fiilen liderlik koltuğuna oturan Nikita Kruşçev’in 1958 yılında başlattığı anti-Stalinist kampanya sırasında Sovyet Komünist Partisi’ne ve Yazarlar Birliği’ne üye olarak kabul edilir. Bu tarihten itibaren hem Kırgız, hem de Sovyet yazarları arasında yerini almaya ve Sovyetler Birliği’nden hariç birçok memlekette de tanınmaya başlar. Bu yıllarda (1958-1960) Literaturnyi Kırgızistan dergisinin editörlüğünü, sonra beş yıl süre ile Pravda’nın Orta Asya muhabirliğini de yapar. 1963 yılına gelindiğinde yazar, *Steplerden ve Dağlardan Hikâyeler* adlı hikâye kitabıyla Sovyetlerin önemli edebiyat ödülleri olan Lenin Edebiyat Ödülü’nü kazanmıştır. Bu kitapta Aytmatov’un *İlk Öğretmen, Deve Gözü, Cemile ve Selvi Boylum Al Yazmalım* adlı hikâyeleri yer almaktadır. Bu büyük başarı sayesinde

⁶⁰ Prof. Dr. Ali İhsan Kolcu, *Milli Romantizm Açısından Aytmatov* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1997) 25.

⁶¹ N. Kübra Erbay, *Aytmatov’un Eserlerinde Tabiat* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. Türk Dünyası Dizisi/79, 2002) 39.

yazar dünya çapında bir üne kavuşur. 1959-1967 yılları arasında Novy Mir'in editörlüğünü üstlenen Aytmatov, 1968'de Büyük Sovyet Edebiyat Ödülü'nü kazanarak Sovyet Edebiyatı tarihindeki yerini alır. Aynı yılın sonunda Kırgızistan'ın da milli yazarı seçilir.⁶²

Bu noktada Cengiz Aytmatov'un başarıya ulaşmasına katkı sağlayan, kendi edebi dünyasının altyapısını oluşturan kültür ve dil ile ilgili görüşlerini, yine kendisi şu şekilde sıralıyor: *“Sovyetler Birliği'nde on altı cumhuriyetin yarısı Türk halklarından oluşur. Bugün Sovyetler Birliği'nde Slavlardan sonra en büyük nüfus yine Türklerde altmış milyon var. Rusçanın üçte biri ise Türkçe kelimelerden oluşuyor. Gerek bu dil birliği nedeniyle gerekse yüzyıllar boyu gelişen ekonomik, politik ve kültürel olgulardan ötürü Türk halkları arasında sonsuz bir ilişki süregelmiş. Hepimiz Altay kazanından çıkmayız.*

Bundan bir süre önce uzun yıllar Rusya'da sürdürülen büyük bir çalışma tamamlandı. Bu ilk Türkçe sözlüktür. Yüzyıl önce Petersburg'da hazırlanmaya başlanmış. İşte bu sözlük benim el kitabımdır. Sürekli ondan yararlanırım. Bu sözlük sayesinde Türk atalarım ile konuşabiliyorum.

Yazarın Manas Destanıyla ilgili görüşleri ise şöyle: *“Kırgız destanları beni çok etkiledi, hala da etkiliyor. Her eserimde bu destanlara dayanıyorum. Manas Destanı bir milyon mısradan oluşur. Dört ciltlik bu destan yirmi yılda bir araya toplanmıştır. Bu destanların özü insan duygularıdır. Tekrarlıyorum, her eserim bu Kırgız destanlarına dayanır.”*

Aytmatov, bugünkü Kırgız edebiyatının kaynaklarıyla ilgili bir soruya şu cevabı veriyor: “Eski sözlü edebiyat geleneğimiz, özellikle eski destanlar, halk öyküleri, içlerinde en önemlisi Manas Destanı. İkinci kaynak ise Sosyalist Sanayi Dönemi Edebiyatıdır. Böylece hem geçmişimizi, geleneğimizi sürdüren, hem de yeni yaşamımızı içeren iki kaynaklı bir edebiyat oluşuyor.”⁶³

⁶² Kolcu 26-27.

⁶³ Zeynep Oral, *Cengiz Aytmatov*, (Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı 1976) 410.

Tarih 31 Temmuz 1978 olduğunda Yüksek Sovyet Prezidyumu, Cengiz Aytmatov'u Sovyet İşçi Kahramanı olarak ödüllendirmeyi uygun görür. Yine aynı yıl Beyaz Gemi isimli romanı, Kırgızca olarak Alattoo'da basılır.⁶⁴

1983'te ikinci kez Büyük Sovyet Edebiyat Ödülü'ne layık görülen Aytmatov'un aynı zamanda Kırgızistan Sinemacılar Birliği'nde başkanlık yapmaya başladığı görülmüştür. Gorbaçov'un iktidarında da Sovyet Parlamentosu Kültür ve Ulusal Diller Komitesi Başkanlığı ve Sovyet Yazarlar Birliği Sekreterliği görevlerini de üstlenen yazar, Gorbaçov'un baş danışmanlarından biri de olmuştur. Tüm bunların haricinde yazarın hem siyaseten, hem de edebi manada saygınlığı olduğu ortadadır. Bulduğu görevler ve aldığı ödüller değerlendirildiğinde bu söylenenin doğru olduğu ortaya çıkmaktadır. Almış olduğu bu ulusal ödüllerin haricinde Javaharlala Neru-Hindistan ve Etruriya-İtalya uluslar arası ödüllerini de almıştır. Dünya Bilim ve Sanat Akademisi'nde üyelik, Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi akademisyenliği, Issık-Göl Forumu'nun başkanlığı ve Roma Kulübü'nün üyeliği de birçok yazar nasip olmamıştır; fakat Aytmatov bu sayılan unvanların hepsine sahiptir.⁶⁵

Gorbaçov'un baş danışmanlığı görevinden sonra, Lüksemburg Büyükelçiliği görevine atanan Aytmatov, Sovyetler dağıldıktan sonra vefat edene kadar Kırgızistan ve diğer tüm Türkî cumhuriyetler ile birlikte Rusya'nın Lüksemburg Büyükelçiliği görevini sürdürmüş ve buna ek olarak Kırgızistan'ın Hollanda ve Belçika Büyükelçiliklerini de uhdesinde bulundurmıştır. 1994 yılından itibaren yalnızca Kırgızistan Büyükelçisi olarak ülkesini temsile devam eden Aytmatov, vefat ettiği 10 Haziran 2008 tarihine kadar bu görevini sürdürmüştür. 16 Mayıs 2008 tarihinde Tataristan'da böbrek yetmezliği teşhisi ile hastaneye kaldırılan yazar, Almanya-Nürnberg'teki Klinikum Nord'a tedavi için götürülmüştür. Burada tedavilere cevap vermeyerek komaya giren Cengiz Ata, 10 Haziran 2008'de vefat etmiştir.⁶⁶

⁶⁴ Erbay, 40.

⁶⁵ Cengiz Han'ın Beyaz Bulutu Redaktöründen Çeviren: Sebahat Yılmaz, *Kardeş Edebiyatlar* dergisi Sayı. 35, Nisan-Mayıs Erzurum, 1996, 7-10.

⁶⁶ Kolcu 28-29.

3.2. Edebi Şahsiyeti

Eserlerinin tamamı incelenerek, dünya görüşü ve sanat anlayışı açısından değerlendirildiğinde Cengiz Aytmatov'un sosyalist gerçekçi olduğunu görürüz. Bu akımı kısaca incelememiz, yazarın sanat anlayışı ve eserlerinin yapısını kavramamızı kolaylaştıracaktır; çünkü İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen, halkın çektiği sıkıntıları, sefaleti, içinde yaşanan hayatın bütün yönlerini dile getiren bu akım, Aytmatov'u da önemli bir biçimde etkilemiştir.⁶⁷

Sosyalist Realizmin II. Dünya Savaşı ve sonrasında geçirdiği evreleri kavrayabilmek ve tam manasıyla kavrayabilmek için, akımın temellerinin atıldığı 1920'li ve 1930'lu yıllardaki gelişmelere muhakkak değinmek gerekir. Sovyetler Birliği'nin sosyal realizmi resmî sanatsal ifade olarak kabul etmesi 1930'lu yıllarda gerçekleşmiştir. Stalin 1929 yılında Troçki, Zinovev, Kamenev, Buharin gibi en güçlü siyasi rakiplerini alt ederek ülkesindeki tüm gücü tekeline almıştır. Bu gelişmenin ardından 1930'larda "büyük temizlik" adıyla toplumda geniş yankı bulan -ve muhtemelen vicdanlarda yer bulmayan- tasfiye hareketi gerçekleşmiş, Stalin'e ihanet etmekle suçlanan pek çok kimse temyizsiz yargılanıp sürgüne gönderilmiştir. Sosyalist realist sanatın esasları böyle bir siyasi ortamda üst düzey Sovyet Komünist Parti yetkililerince olgunlaştırılmış, ilk başlarda sadece aydın kesime kapalı oturumlarda açıklanmıştır. 1934-1948 tarihleri arasında Leningrad Komünist Parti liderliği görevini üstlenen Andrey Jdanov, 1934 yılında Sovyetler Birliği Yazarlar Sendikaları Kongresi'nde yaptığı konuşmada sosyalist realizmi Sovyetler Birliği'nin resmî sanat üslubu olarak ilan etmiştir. Yazarlar tüzüğünde, bu akıma dâhil olan ve olacak olan sanatçıların konularını gerçek olaylar ve kimselere dayandırmaları, halkın sosyalist ilkeler doğrultusunda yazarlarca eğitilmesinin elzem oluşu açıklanmıştır. Tüm sanat yapıtlarında Bolşevik bir bakış açısının yansıtılması öngörülmüştür. Marksist ideoloji çerçevesinde oluşturulan bu akım, toplumu sosyalist ilkeler ışığında eğitmeyi amaçlamıştır. Sanat bu anlamda sosyalist düzenin ve sosyalist ahlakın koruyucusu olmuştur. Görsel sanatlarda sosyalist ütopyanın işlendiği toplumsal konular hâkim olmuş ve figüratif bir anlatım kabul görmüştür. Sosyalist realizm, devlet komünizminin sanattaki temel ifade biçimi olup SSCB

⁶⁷ N. Kübra Erbay, *Aytmatov'un Eserlerinde Tabiat* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. Türk Dünyası Dizisi/79, 2002) 41.

dışındaki komünist ülkeler tarafından da benimsenmiştir ve yirminci yüzyılın en yaygın ve en uzun ömürlü sanatsal yaklaşımlarından biri olmayı başarmıştır.⁶⁸

Cengiz Aytmatov, kendisiyle yapılan bir söyleşide, Sovyet Edebiyatı ile ilgili şu görüşlerini açıklamıştır:

“Bizim edebiyat ufuklarımız, oldukça geniş ve çok yaygın. Bir kitap en az yüz bin tane basılır. Baskı sayısı beş milyona kadar çıkar. Bu yaygınlığın dışında geniş ufuktan söz ettim. Biz buna, kendi köklü edebiyat geleneklerimizi geliştirerek vardık. Ancak öteki ülkelerdeki, örneğin batıdaki roman tekniklerinden ya da yeniliklerinden etkilenmememiz olanaksız. Elbette etkilendik. Sonra, binlerce yazarımız var. Her biri kendine özgü niteliklere sahip... Bu nitelikler ya da özellikler, birbirinden öylesine farklı, değişik ya da çelişkili oluyor ki bunlardan hareket ederek, Sovyet Edebiyatı için genellemeler yapmak imkânsız. Ancak bütün bu ayrılıklara, farklara rağmen, hepsinde ortak bir ilke vardır:

*Gerçek hayatı, gerçek yaşantıyı, en gerçek, en devrimci bir biçimde yansıtmak...”*⁶⁹

Tüm bunların haricinde çocukluğunda yaşadığı çevre ve bu çevrede yakınında bulunanlar ve seçmiş olduğu veterinerlik mesleği, Aytmatov’un yazarlığının temel taşlarını oluşturmakta ve eserlerini yaratmada yardımcı olmaktadır. Özellikle Aytmatov’un otobiyografisinde büyükannesi ve kurtlar ile ilgili söylediklerini dikkate alırsak, bunu açıkça görmemiz mümkün olur:

“Büyüleyici ve zeki bir şahsiyete sahip olan babaannem, çok sayıda şarkı ve masal biliyordu; ama ne okuması, ne de yazması vardı. Bütün çocukluğum onun aydınlık ikliminde geçti.”...

“Bu dönemi öylesine canlı hatırlıyorum ki, biz çocukları cazibesi altına alır, büyüleyici dünyasına çekerdi. Yaylaya hareket başladığı an, herkesi ayrı bir heyecan sarardı. Göçebe çadırı toplanır, gerekli alet edevat develere, atlara ve öküzlere yüklenir. Sonra da bütün göçebe boyları, çok sayıdaki hayvan sürüleriyle birlikte bozkır ve tepelerden geçerek beyaz karlarla kaplı yüksek dağların doruklarına doğru

⁶⁸ Toby Clark, *Sanat ve Propaganda*, Çeviren: Esin Hoşsucu (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004) 100.

⁶⁹ Erbay 42.

yola koyulur. Geçitleri aşarak, yüksek dağların meralarla kaplı arazilerinin olduğu Cailoo 'ya doğru yol alırdı."⁷⁰

Görüldüğü üzere yazarın çocukluğunun ilk evrelerinde Kırgız yaylaları, göçebelik ve doğal yaşamla iç içe bir hayat geçirdiği gözlenebilmektedir. Yazar babaannesine anne ve babasının olmayışından dolayı ayrı bir kıymet vermektedir. Bu dul kadının beş çocuğunu da tek başına büyütmüş olması, bir de bunlara ek olarak Cengiz Aytmatov'u da yetiştirmesi, yazarın üzerinde derin izler bırakmış ve onun güçlü bir karakter olmasına sebep olmuştur. Zorluklara göğüs germeyi de yine babaannesinden öğrenmiştir.

Kırgız folkloru da onun eserlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Folklorik öğelerin birer motif olarak hikâye ve romanlarında kullanıldığını, destansı unsurların birçok hikâye ve romana dâhil edildiğini bu eserleri okuduğumuzda görmemiz mümkündür. Yine kendi otobiyografisinde Aytmatov, Kırgız folkloru ile içli dışlı olmasının nedenlerini şu şekilde açıklamaktadır:

"Çocukluk ve gençlik yıllarımda Kırgız folkloruyla içli dışlı olmayı kaderime borçluyum. Bölgelerimize ait değişik ayin, örf ve adetlere dayanan bir gelenektir folklor. Bütün bunlar vaktiyle heyecanlı ve eğlendiriciydi. Çok daha sonraları bu halk geleneğinin kavrayabildim şiirini, felsefesini, insanların inancını, ümitlerini, gayretlerini ve çevreyle olan ilişkilerini..."

Ekincinin Çağrısı, benim için bir manifesto ve duadır. Atalarım insan olarak misyonlarını böyle anladılar. Benim için kutsaldır bu miras."⁷¹

Cengiz Aytmatov eserlerinde mitolojik unsurları, folklorik malzemeyi sıkça kullanan bir yazardır. Halk hikâyeleri, efsaneler, masallar, destanlar, türküler gibi halk kültürünün bütün unsurları onun eserlerinde sıradan birer malzeme durumundadır; fakat Aytmatov bu malzemeyi olduğu gibi vermez, yaşanılan zamanla ilişkilendirip tarihle anı birleştirir. Mitolojiye ait bir kült, sözlü edebiyat ürünü bir aşk hikâyesi, bir ozanın söylediği türkü Aytmatov'un eserlerinde olduğu gibi nakledilmez. Yazar, bu malzemelerde ön planda olan insanî bir durumu, zamanın şartlarına göre değerlendirip, bugünün insanıyla bir ilişki kurar ve ona göre eserine

⁷⁰ Cengiz Aytmatov/Çeviren: Muhammet Mertek, Çocukluğum (İstanbul: Da Yayıncılık, 2002) 12-13.

⁷¹ Aytmatov 119-120.

bir yön verir. Yazarın eserlerinde görülen en önemli mitolojik unsurların başında da kendi muhayyilesinde yarattığı yaratılış ve türeyiş efsaneleri gelmektedir.⁷²

Aytmatov'u bir yazar olarak büyüten ve evrenselleştiren iki unsur vardır; birisi doğuştan gelen sanatçı ruhu, diğeri ise bu ruhu besleyen kültürel zenginliklerle dolu şahsi dünyasıdır. Eserlerinde işlediği konulara folklorik değerleri ekleyerek ve onları halk kültürünün en gizli kalmış yahut en bilinen gerçeklikleri ile destekleyerek okuyucusunun beğenisine sunmuş olan bir yazardır.⁷³

Aytmatov, Kazak bilim adamı ve yazar Muhtar Avezov'dan etkilenmiş ve tıpkı onun gibi eserlerinde milli olana meylenmiştir; fakat bu milli değerleri alenen işlemek yerine, sembolize ederek eserlerine dâhil etmiştir. Bu semboller; efsaneler, masallar, destanlar ve milli kültürel değerlerdir.⁷⁴

Sanatçı kahramanlarını seçerken bilhassa Kırgız veya Kazak halklarından yana tercih kullanmıştır. Bir Türk-Kırgız olarak başka Türk halklarından karakter seçmek yerine, Kırgızların milli benliğini unutturmamak gayesi ile milli unsurların alenen neşrini yasaklayan Sovyet idaresini atlatarak, bu milli unsurları kahramanlar vasıtasıyla nispeten gizleyerek yansıtmıştır. Aytmatoov bir aktarıcı rolüne soyunarak Kırgız kültürünü, örf, adet ve geleneklerini gelecek nesillere miras bırakmaya çabalamıştır. Açık mekânları seçen sanatçı, özgür Kırgız ruhunu betimler. Bunu yaparken de halk anlatımlarından çokça faydalanır.⁷⁵

3.2.1. Eserleri

Aytmatov'un eserlerini, sanatının geçirdiği evreler baz alınarak üç kısma ayırmak ve böylece tasnif etmek mümkündür. İlk eseri 1952 yılında Pravda'da yayımlanan Gazeteci Jyuda'dır. Gün Olur Asra Bedel romanını yayımlayana kadar yazmış ve yayımlamış olduğu tüm eserleri, ilk evrede değerlendirilebilir. Bu romandan sonra Dişi Kurdun Rüyaları'na kadar ikinci evresinde

⁷² Gülsine Uzun, *Cengiz Aytmatoov Eserlerinde Yaratılış ve Türeyiş Sembolizmi* (Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları Volume 2/2 Spring 2007) 724-725.

⁷³ Ali Abbas Çınar, Yayına Haz: Elmas Kılıç, Neval Konuk, *Aytmatov'un Eserlerinde Halk Kültürünün Rolü*, Cengiz Aytmatoov Bilgi Şöleni Bildirileri, 8-10 Aralık 1998, Ankara Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

⁷⁴ Çınar 64.

⁷⁵ Çınar 65.

değerlendirilebilecek olan yazarlığı, bu romanın ardından evrenselleşerek son evreye geçmiştir.

3.2.1.1. Hikâyeleri

1. Yüz yüze: (1957), Betme Bet (Kırgız), Litsom k Litsu(Rus), Face to Face(İngiliz), Twarza w Twarz(Leh), Oci vu Oci(Makedon).
2. Cemile: (1958), Djemile(Rus), Djamilia(Fransız), Moja Prva Laska(Çek), Dzsamila Szerelma(Macar), Dzhamilia(Tacik), Camilya(Kırgız).
3. Selvi Boylum Al Yazmalım: (1960-1961), Delbirim(Kırgız), My Poplar in a Red Kerchief, to Have and to Loose(İngiliz), Topolek Moy v Krasnoy Kosıkne(Rus), Moja Dziewcynd(Leh), Manan Herle Tutarla Topolem(Çuvaş), Sarv Qomat Dılbarım(Özbek), Kırmızı Yayılgı Govagım Menim(Türkmen).
4. İlk Öğretmenim: (1961), Birinçi Muqallim(Kırgız), Pervıy Uçitel(Rus), Balladı Ensımaıesta Oppettajasta(Fin), Balade del Primer Maestro(İspanya), Der Erste Lehrer(Alman), First Teacher(İngiliz), Daslepki Muğallim(Karakalpak), Birinci Mugallim(Kazak), Daslapki Mugallim(Uygur).
5. Deve Gözü: (1961), Botogöz Bulak(Kırgız), Cemel's Eye(İngiliz), Das Kamelauge(Alman), Verbl'ujıy Glaz(Rus), Kozongnynıg Küüzi(Altay), Kamilje Oko(Makedon), Kösak Qözü(Azeri), Tebién Haraga(Yakut), Kaameli Slim(Eston).
6. Kızıl Elma: (1964), Kızıl Alma(Kırgız),The Red Apple(İngiliz), Krasnoye Yabloko(Rus).
7. Oğulla Buluşma: (1969), A Meeting With a Son(İngiliz), Vstreça so Sınom(Rus).
8. Asker Çocuğu: (1971-1972), Atadan Kalgan Tuyak(Kırgız), A Soldier's Son(İngiliz), Sın Soldata(Rus).
9. Sultanmurat: (1975-1976), Erte Kelgen Turnalar(Kırgız), Early Storks, The Cranes Fly Early(İngiliz), Ranniye Zhuravli(Rus), Frühe Kranische(Alman), Frühe Kraishe(Doğu Alman), Cocorii Timpuri(Romen), Sultan Mourat(Fransız), Erte Kelgen Tyrnalar(Kazak), Erte Uçgân Turnalar(Kumuk).

10. Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek: (1977), Denizboyloy Cortkon Ala Döböt(Kırgız), Piebold Dog Running Along The Seaside, A Skewbold Dog Running Along the Edge of the Sea(İngiliz), P'ostraya sabaka beguşçaya po beregu morya(Rus), Deniz Kenarı ile Kaçan Alabaş(Azeri), Teniz Zugirgen Targyl Tölet(Kazak).
11. Beyaz Yağmur: (1990), Ak Caan(Kırgız), Belydojd(Rus).
12. Yıldırım Sesli Manasçı: (1990). Refik Özdek'in 1990 yılında tercüme ettiği eser ile birlikte aynı kitapta *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* ve *Yüz Yüze* hikâyeleri de vardır.

3.2.1.2. Romanları

1. Toprak Ana: (1962-1963), Samançının Colu(Kırgız), Materinskoe Pole(Rus), Mother Eadth, Native Country Mother's Field(İngiliz), Ana Tarla(Azeri), Ogurul Mamci(Macar), Motinos Laukas(Litvan).
2. Elveda Gülsarı: (1962-1963), Gülsarat(Kırgız), Proşçay G'ulsarı(Rus), Proskaj Gyl'sarı(Leh), Farewal Gyulsary(İngiliz), Abschied von Gulsary(Alman), Wurf Die Fesseln Ab, Gulsary(Doğu Alman), Adieu Goulsry(Fransız), Adio Fcare(Romen), Sarygool Kyzyl(Çuvaş), Alvida Gulsarı(Tacik), Alvıdo, Ej Gulsarı(Özbek), Alvıdo Qülsary(Azeri), Yrazy bol Gülsary(Karakalpak), Qosbol Gülsary(Kazak).
3. Beyaz Gemi: (1970), Ak Keme(Kırgız), Posle Skazki Bely Parahod(Rus), The White Steamship, The White Ship, After the Tale-The White Steamer(İngiliz), Der Wiese Dampfer(Alman), Biela Lod(Çek), II Fat un Blanc Navire(Fransız), Bialy Statek(Leh), Den Huite Dampbaten(Norveç), Der Weg des Schnitters(Doğu Alman), Kistii Sofed(Tacik), Eartakdan Song(Özbek), Ağ Gemi(Azeri).
4. Gün Olur Asra Bedel: (1980), Kılım Karıtar Bir Kün(Kırgız), A Day Last Longer than an Age-Snowstorn Junction, And Longer than an Age Day Does Last(İngiliz), Ein Tag Longer Als ein Leben(Alman), I Dolşe Veka Dlitsa Den'(Rus), Gılımdan Uzak Kün(Kazak).
5. Dişi Kurdun Rüyalari: (1986), Plaha(Rus), Kıyamet, Cellat Kütüğü(Azeri), Künde(Özbek), The Place of the Skull(İngiliz), Der Richplatz(Alman).
6. Cengiz Han'a Küsen Bulut: (1990), Cengiz Han'a Küsen Bulut, Çeviren: Refik Özdek. Ötüken Neşriyat'ta 1991 yılında tabedilmiştir.

3.2.1.3 Tiyatro Eseri

1. Fuji-Yama: (1975), The Ascent of Mount Fuji, Ascending Fujiyama(İngilizce), Fujiyama(Rus), Utferd Til Fuji-Yama(Alman).

3.3. Cengiz Aytmatov Romanlarının Özetleri ve İncelemeleri

Motif tespiti yapılacak olan incelemede, romanların özetleri ve romanların kurgusal unsurlarının da ele alınarak incelemenin detaylandırılması son derece önemlidir. Bu bağlamda Aytmatov'a ait söz konusu altı romanın özetleri, biraz detaylı olacak şekilde çıkarılacak ve bu özetlerin ardından romanların unsurları, yine detaylı olacak şekilde irdelenecektir.

3.3.1. Cengiz Han'a Küsen Bulut Özet

Cengiz Han'a Küsen Bulut⁷⁶ isimli bu roman, Gün Olur Asra Bedel romanının içerisinde yer alması gereken bir bölüm özelliğindedir. İlk baskısı 1991 yılında yayımlanan romanın elimizdeki Kırgızca orijinal metinden tercümesi, Refik Özdek tarafından yapılmıştır. Bu bölümün, romanın aslı Gün Olur Asra Bedel ile birlikte yayımlanmasına dönemin Sovyet hükümeti müsaade etmemiştir; zira eserde Sovyet istihbarat teşkilatı KGB ile alakalı bazı eleştiriler vardır.

Romanın kahramanları, Abutalip Kuttubayev, Tansıkbayev, Aykımıs, Zarife, Ermek, Daul, Cengiz Han (Temuçin), Börte, Yüzbaşı Erdene, Togulan, Altın, Kunan, Arasan, Boranlı Yedigey ve figüratif karakterlerden oluşmaktadır. Bu karakterlerden Kuttubayev, Tansıkbayev, Cengiz Han, Yüzbaşı Erdene, Togulan ana karakterler, diğerleri ise yardımcı karakterler şeklinde kurgulanmışlardır.

Boranlı istasyonu, bozkırın ortasında, bir kuru çölde vaha gibi insanların yerleştiği tek yerdir. Kuttubayev'in ailesi Tansıkbayev'in tutuklayıp götürdüğü Abutalip'ten aylardır haber alamamaktadır. Her yeni gelen trenin sesini duyduklarında, Zarife çocukları Ermek ve Daul ile birlikte trenleri karşılamaya çıkar ve Abutalip'i gözler; fakat her defasında hüsrana uğrarlar.

Bir gün nöbetçilerden biri ile tartışan Kuttubayev, nöbetçinin boğazına yapışarak onu öldürmeye çalışır; fakat koridordaki boğuşma sesine gelen iki diğer

⁷⁶ Cengiz Aytmatov, *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, Ekim 2010)

nöbetçi onu engeller ve öldüresiye dayak atarlar. Ancak bir gün sonra kendisine gelir.

Onun burada tutulmasına sebep olan kişi sorgu yargıcı Tansıkbayev'dir. Tansıkbayev'e göre; bir süredir Boranlı'da yaşayan bu garip adam, İkinci Dünya Savaşı henüz devam ederken düşmana esir düşer ve bu esaret esnasında Yugoslav ve İngiliz istihbaratları ile derin ilişkiler geliştirir. Zaten davanın konusu da eserde "*eski savaş tutsağı Abutalip Kuttubayev'in İngiliz-Yugoslav gizli servisleriyle ilişkileri ve Kazakistan'ın ücra yerlerindeki halk arasında yıkıcı, ideolojik fikirleri yayması davası*"⁷⁷ şeklinde belirtilmiştir.

Tansıkbayev için Boranlı'dan gelen Kuttubayev ile ilgili ihbar, tam bir kurtarıcı olur. Çocuklara ders verirken anlattığı milli kökenlere dair hikâyeler, tuttuğu günlük birer suç unsurudur. Bunlar sayesinde Stalin karşıtı oluşumları açığa çıkararak, Yugoslavya'da Tito-Rankoviç yanlılarının sinsi emellerini gün yüzüne çıkaracağını ümit eder. Tüm bunlar için elindeki anahtar Tansıkbayev'dir. Onu iddiaları paralelinde bir itirafta bulunmaya ikna edebildiği takdirde tüm beklentilerinin bir anda gerçekleşeceğine inanır.

Kuttubayev'in günlüklerinde yer alan Mankurt ve Sarı-Özek Kurbanları efsaneleri Tansıkbayev için birer bilinmez niteliğindedir. Ona göre Abutalip bu efsane adını verdiği hikâyelerde, yürüttüğü bir takım gizli, bölücü ve yıkıcı faaliyetlerine atıfta bulunur bazı şeyleri gizlemiştir. Onun için Sarı-Özek Kurbanları efsanesini dikkatle tetkik eder.

Efsaneye göre, dünyayı fethetme yoluna çıkan Cengiz Han büyük ordusu ile sefere yürüdüğünde, karşısına bir perişan kılıklı gezgin kâhin çıkarırlar. Kâhinin kehanetine göre, Tanrı Cengiz Han'ı seçmiştir ve onu adım adım takip etmesi için bir bulutu başının üzerinde gezdirmeye karar vermiştir. Cengiz Han ne yaparsa yapsın; bu bulutun başının üzerinden kaybolmamasına dikkat etmelidir; eğer bulut yok olursa, iktidarı ve devleti dağılıp gidecek ve kara bulutlar, talihinin üzerinde dolanmaya başlayacaktır.

⁷⁷ Aytmatov 10-11.

Kehanet Cengiz Han'a inandırıcı gelmez; fakat yine de kâhine dokunmaz. Onu karşısından uzaklaştırırlar. Avrupa fethine çıkan Cengiz Han için, bunlar önemsiz şeylerdir. Onu durdurabilecek bir kudret yoktur karşısında. Kadınlara çocuk doğurmayı dahi yasaklamıştır. Bir bulut, bir gölge gibi daima üzerinde onu takip eder.

Günler birbirini kovalar. Ordu ileri hareketine devamla Avrupa'ya doğru ilerler. Bir gece devriye gezen üç askerden biri diğerlerini yanından uzaklaştırır ve çadırlardan birine yaklaşır. Bu, Yüzbaşı Erdene'dir. Karısı Togulan ve hizmetleri ile ilgilenen Altın'ın olduğu çadıra yaklaşır ve onlarla konuşmaya başlar. Togulan bir çocuk dünyaya getirmiştir; her ne kadar bu yasak ve ölümle cezalandırılacak olsa bile. Babası Erdene'dir. Oğluna Kunan adını uygun görür. Karısı artık bu çadırda çocuğunu sefer sonuna kadar saklamak zorundadır. En ufak bir haber, en ufak bir şüphe uyandırıcı hareket, Erdene ile Togulan'ı ölüme götürecektir; fakat Erdene karısının hayatını riske atmak istemez ve bir kaçış planı hazırlar. Gece kimseye sezdirmeden ordudan beraber kaçmaya karar verirler. Ordu ertesi gün Cayık Irmağı'nın kıyısına varmış olacaktır. Bu sırada Erdene, Tolugan ve Altın bebeği de alarak geceleyin ırmağın bataklık tarafına doğru uzaklaşacak ve sabah olduğunda ordu ile aralarında epey bir mesafe olacaktır. Çadırda karısı ve bebeği ile bir süre daha vakit geçiren, bebeğini bir kez daha kucağına alıp onu doyasıya öpen Erdene, Altın'a bu zor işte sonuna kadar onlara yardım için minnettarlığını bildirir ve çadırdan uzaklaşır.

Ertesi gün seferin on yedinci günüdür. Ordu Cayık Irmağı'na varmak üzereyken, tam öğleden sonra Han'ın hafiyelerinden (keptekullarından) Arasan, levazım işçilerinin konvoyundaki bir kadının doğurduğu haberini, Han'a ulaştırır. Doğum yapan kadın ordunun nakışçılarından biridir. Sancakları, bayrakları diken, onların üzerine altın ipliklerle harfler, simgeler işleyen, bizzat Cengiz Han'ın dahi sancağını işleyen kadındır. Hüküm kesindir, ordu hareket ettikten sonra doğuran kim olursa olsun ve ne zaman doğursa doğursun; çocuğunun babası ile birlikte öldürülecektir; fakat çocuğun babası ortada yoktur. Han kadının doğurmasından ziyade babanın kim olduğu ile ilgilenmektedir. Ona göre en büyük suç babadadır. Togulan'ı sürükleyerek meydana götürürler. Davullar çalınmakta, ortalık gürültüden inlemektedir. Tüm herkes bu kadına lanetler yağdırır. Bu esnada haykırışların, küfürlerin arasında gür ve tok bir erkek sesi yükselir. Sesin sahibi Erdene, zırhını ve

silahını çıkarıp yere atar ve babanın kendisi olduğunu haykırır. Şimdi herkesin kanı donmuştur. Han her ikisinin de deveye boyunlarında bağlanarak boğulmak suretiyle öldürülmelerine karar verir ve deveye bağlanan iki âşık, deve ayağa kalkınca ayakları yerden kesilir ve boğularak can verirler.

Bebeğin canı bağışlanır, Altın'a verilir ve Altın'ın ordudan atılması Han tarafından emredilir. Ordu ileri hareketine devam eder ve kadıncağız orada kucağında bebekle kalır. Bebek açtır, ağlamaları yedi kat göğü inletmektedir. Kadın ise hem yaşlı hem de hiç evlenmemiş biridir. Tanrı'ya hallerine acıması için dua eder. Sonra ümitsizce çocuğu kandırmak için göğsünü açar ve çocuğu emzirmeye başlar; fakat bir mucize eseri süt gelir ve çocuk emer. Kadın da bu mucizeye şükreder.

Bu esnada orduda Cengiz Han'ın yüreği derin sıkıntılara gark olmuştur. Gündüz olunca gökyüzüne başını kaldırır ve görür ki bulut artık orada değildir. Kâhinin kehaneti gerçek olmuş ve bulut yok olmuştur. Ne yaparsa yapsın bulutu başının üzerinden uzaklaşmayacağına, Tanrı'nın ondan yüz çevirmeyeceğine inanan Han, artık Tanrı'nın onun yolun aydınlatmadığını, onu bıraktığını acı bir şekilde anlar. Seferi zordan tamamlar, geri dönünce devleti oğulları arasında paylaştırır ve iktidarı devrederek bir süre sonra dünyaya veda eder.

İşte bu efsane, Kuttubayev'in günlüğündedir ve Tansıkbayev için bu hikâye hayati önem arz etmektedir. Birçok gizli sırrın bu hikâyede olduğunu kendisini inandırmıştır. Ona göre bu efsane ile *“apaçık güçlü bir iktidarı kötölemek, bireylerin çıkarlarını devlet çıkarlarından üstün tutmak, kokuşmuş burjuva bireyciliğine sempati duymak ve genel olarak kolektifçiliği eleştirmektedir.”*⁷⁸

1953 yılının Şubat ayında Sarı-Özek bozkırlarını doğudan batıya doğru geçen bir trene bir vagon eklenir ve Kuttubayev, sorgusu sürdürülmek üzere yola çıkarılır. Gittikleri yer Boranlı'dan ileridedir ve tren Boranlı'dan geçerken Kuttubayev çocuklarını ve karısı Zarife'yi son bir kez görebilmek için dualar etmektedir. Artık bu işten sıyrılamayacağını anlamıştır. Tren bozkırda Orenburg'a (Çkalov) doğru ilerlemektedir.

⁷⁸ Aytmatov 88.

Tren Boranlı'dan geçerken karısını, çocuklarını ve eski dostlarını görür. Onlar onu göremezler; çünkü onlara küçük bir pencereden bakabilmektedir. Planını Boranlı'dan ayrıldıktan sonra yapacaktır. Tren hareket ettikten sonra tekrar sorguya götürülmek için kompartımandan çıkartıldığında iki vagon arasındayken kendisini trenden aşağı raylara doğru atar ve intihar eder. Bu iftiradan, hasretten ve çektiği tüm diğer ıstıraplardan ancak böyle kurtulabileceğine inanmıştır.

3.3.2. Cengiz Han'a Küsen Bulut İnceleme

1991 yılında tabedilerek yayınlanan Cengiz Han'a Küsen Bulut romanı, Gün Olur Asra Bedel romanı içerisinde bir bölüm olmakla birlikte, müellifi tarafından ayrı bir romanmış gibi yayınlanarak okuyucuların beğenisine sunulmuştur.

Eserin olay örgüsü, anlatım tarzları, şahıs kadrosu, zaman mefhumu ve mekân unsurları sırasıyla ele alınacaktır.

3.3.2.1. Olay Örgüsü

Romanda müşahit bakış açılı üçüncü tekil şahıs ağzından tek zincirli olay örgüsü tekniği kullanılarak olaylar anlatılmıştır. Olayların anlatımını üstlenen anlatıcı, olayları müşahit gözle anlattığından karakterlerin ruhî yapıları ve içsel durumları okuyucunun bilgisi dışında kalmaktadır. Romanda tek zincirli bir olay kurgulanmışken, romanın bir bölümünde aydınlatıcı bir hikâye olay örgüsündeki yerini almıştır; fakat bu hikâyenin romandaki olay örgüsünden bağımsız olduğunu, yalnızca olay içerisindeki bir ayrıntıyı aydınlattığını söylemek gerekir.

Romanın başında sorgu yargıcı Tansıkbayev tarafından ajan olduğu suçlaması ile derdest edilen Kuttubayev'in ailesinin, onu her gün beklediğinden bahsedilmektedir. Gün Olur Asra Bedel romanında Kuttubayev'in Boranlı'ya gelip yerleşmesi ve burada düzgün bir aile hayatı yaşadığından bahsedilir. Kendi çocukları ile birlikte Yedigey'in çocuklarına da okuma-yazma öğreten bu eski savaş esiri, bir yandan da anılarını yazmaktadır. Sovyet hükümeti, Yugoslavya'dan İngilizlerle işbirliği içerisinde kaçarak kurtulan Kuttubayev'in bir takım rejim muhalifleri ile birlikte devleti içinden yıkacak bazı faaliyetler içinde bulduklarından şüphelenmektedir. Bunun üzerine ilk olarak Kuttubayev tutuklanır ve yazdığı anılara delil olarak el konulur. Bu romanın devamı niteliğindeki Cengiz Han'a Küsen

Bulut'ta Kuttubayev'in sorgulanışı ve bir gün ailesine kavuşma arzusu ile yaşayışı anlatılmaktadır.

Kuttubayev, aslında devletine ve rejime sadık bir vatandaştır; fakat sorgu yargıcı Tansıkbayev terfi alabilmek ve çevresinde saygı duyulan birisi olabilmek adına, mesnetsiz bir takım iddialarla Kuttubayev'i tutuklatmıştır ve onu Boranlı'dan hayli uzağa götürmektedir. Sarı-Özek bozkırlarını doğudan batıya doğru kat ederek geçen bir trenin vagon-hücrelerinde hapis tutulan ve tam olarak ne ile suçlandığından habersiz olan Kuttubayev, bu işten sıyrılarak bir an önce ailesinin yanına dönmeyi ümit etmektedir. Tansıkbayev ise elde ettiği bu fırsatı değerlendirerek ve ne olursa olsun Kuttubayev'i suçlu çıkararak arzu ettiği terfiyi almak gayesindedir; çünkü *1953 Şubatının o günlerinde, tarih ve talih Tansıkbayev'den yana idi. Hatta bütün ülke tarihinin ivedilikle, büyük çaba ile onun çıkarları için çalıştığı, bunun için var olduğu bile söylenebilirdi! Tarihin, onun üstlendiği görevin anlam ve yüceliğini artırarak ona yaptığı hizmeti, bilinçli olmaktan çok sezgisiyle anlıyor, aynı zamanda bunu gözleriyle görüyor, coşkulara kapılıyordu.*⁷⁹

İlerleyen bölümlerde Kuttubayev'in notları arasında yer alan bir eski hikâye Tansıkbayev'e Kuttubayev'i suçlamak için önemli bir fırsat sunar. Hikâyede bahsedilen Cengiz Han ordusunda yer alan askerin gayrimeşru ilişkisi, emre itaat etmeyerek çocuk sahibi oluşları ve yine birlikte ölüme gidişleri; gençleri isyana teşvik ve millî duyguları harekete geçirici özellikleri sebebiyle romanda uzun uzadıya anlatılmıştır. Sonrasında bu işten yakasını sıyıramayacağını anlayan Kuttubayev'in kendini trenden aşağı atarak intihar ettiği ve bu yüzden Tansıkbayev'in terfi imkânını elinden kaçırdığı anlatılmıştır.

Romanın başlangıç ve bitiş safhalarında anlatıcının eserde anlatılanlara ve eserde yer alan kişileri müdahalesi söz konusu olmayıp tek zincirli olay örgüsünün bir tek Cengiz Han ordusu ile ilgili hikâyenin anlatıldığı bölümde bozulduğu görülmüştür.

⁷⁹ Cengiz Aytmatov, *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2010) 11.

3.3.2.2. Anlatım Tarzları

Anlatıcı, bu kısa romanda dikkate değer bazı anlatım tarzlarına yer vererek anlatımda kaliteyi yakalamaya çalışmıştır. Kullanılan anlatım tarzlarından birisi tahkiye anlatım tarzıdır:

Bir gece üç atlıdan oluşan bir grup sağ kanat tümeninden devriye geziyordu. Askerî kampların gerisinde, refakatçi kafilelerin, yulku çobanlarının ve her türlü hizmet için bulunanların kampları da vardı. Devriyeler bir göz atmak için o kamplara da gittiler. Asayiş yerindeydi. Günlük yürüyüşten yorgun düşen insanlar çadırlarında horul horul uyuyorlardı. Işıl ışıl yıldızların altındaki sivri tepeli bu çadırların yanında yakılmış ateşler de sönmeye yüz tutmuştu. Çevrede karanlık ve sessizlik hüküm sürüyordu. Üç atlı denetleme turunu tamamlamış, atlarının gemini çekip durmuş, konuşuyorlardı.⁸⁰

Tahkiye anlatım tarzı, tahkiyeli eserlerin hepsinde karşılaşılabilecek bir anlatım tarzıdır. Burada da üç atlının devriye yürüyüşü ve sonunda dinlenişi hikâye edilerek romana dâhil edilmiştir.

Açıklama anlatım tarzı da romanda görülebilecek anlatım tarzlarından bir diğeridir:

O andan itibaren Temuçin dövüğe katılmadı. Karısını arabaya bindirdi ve geri döndü. Aklına gelen ve içini köz köz yakan sözleri söylememek için kendini zor tuttu. Sonra bu kuşku hayatı boyunca içini kemirdi durdu. Düşman eline düşmüş olması karısının suçu değildi ama yine de o kuşku yiyip bitiriyordu onu... Karısı sağ kalmasının bedelini nasıl ödemişti? Çünkü kılına bile dokunmamışlar, canını yakmamışlardı. Hiçbir acı çekmediği, işkence görmediği belliydi. Ama bu kuşku içinde kaldı. Hiçbir zaman bu olaydan tek kelime bile etmediler.⁸¹

Cengiz Han'ın, kendisini esaretten kurtaran eşi ile alakalı düşüncelerinin, bu paragrafta açıklandığı görülmektedir. Burada hikâye edilen bir vak'a söz konusu olmamakla birlikte, önceden gerçekleşen bir olayın anlatıcı yorumu katılmaksızın, eser kahramanlarından biri adına açıklığa kavuşturulmasına çalışılmıştır.

⁸⁰ Aytmatov 45.

⁸¹ Aytmatov 63.

Romanda birçok diyalog ve monologla karşılaşmak mümkündür. Özellikle Cengiz Han ve diğerlerinin diyalogları ile Kuttubayev'in monologları olayları aydınlatıcı olmaları sebebiyle dikkat çekicidirler:

Yanındaki Uygur dilmaç aracılığıyla Büyük Han'a şöyle dedi:

- *Ey büyük Han, ben buraya, Gök-Tengri'nin iradesiyle, sana Yukarıdan özel bir işaret, bir belirti gösterileceğini bildirmek için geldim.*
- *Nasıl bir belirti ve sen bunu nereden biliyorsun? dedi Han asık suratla ve öfkeli bir sesle.*
- *Nasıl bildiğimi açıklayamam, ama nasıl bir işaret, nasıl bir lütf olduğunu söyleyebilirim: Başının üzerinde bir bulut bulunacak ve nereye gidersen seni izleyecek, hep tepende duracak.*
- *Bir bulut ha?! diye bağırdı Cengiz Han.⁸²*

Tasvir anlatım tarzı, okuyucuya olayların geçtiği mekânları resmederek olayı daha gerçekçi kılan anlatım tarzlarından birisidir. Aytmatov'un tahkiyeli eserlerinde sıkça karşılaşılan tasvir, bu romanda da yerini almıştır:

Cengiz Han çok sevdiği, rahvan yürüyüslü Kuba adındaki atına binmişti. Derisi, aşınmış çakıl taşı gibi parlayan, göğsü ve cıavları güçlü, ak yeleli, kara kuyruklu, yumuşak rahvan yürüyüslü bir at idi bu.⁸³

Bahsedilen atın tasviri ile artık o at, okuyucu için hayalî olmaktan çıkmaktadır. Bu tasvir sayesinde gerçek dünyada var imişçesine, atın bir gerçekliğe dönüşmesine yardımcı olunmuştur.

Bilinç akışı, dış monologdan farklı bir sesli düşünme yöntemi olarak anlatım tarzları arasındaki yerini almıştır. Aytmatov'un tahkiyeli eserlerinde sık karşılaşılmamakla birlikte, bu romanda kullanılmıştır:

...Abutalip bunu düşününce yüreği ağzına gelecekti neredeyse! Evet, böyle bir mutluluk da olabilirdi. Ama, yoo, yoo! Böyle bir sevince dayanamaz, ölürdü! Ne büyük bir felaket olurdu bu çocuklar için!⁸⁴

⁸² Aytmatov 27-28.

⁸³ Aytmatov 26.

⁸⁴ Aytmatov 89.

Dikkat edilirse eserin başkahramanı Kuttubayev'in alelacele birçok fikri zihninden geçirdiği fark edilebilir. Bunlar herhangi bir düzeltme yahut açıklama ile okuyucuya nakledilmek yerine, daha çarpıcı ve etkileyici olması gayesiyle, olduğu gibi nakledilmekte ve romanın sürükleyiciliğine anlatıcı tarafından katkıda bulunmaktadır.

3.3.2.3. Şahıs Kadrosu

Gün Olur Asra Bedel romanında da yer alan Abutalip Kuttubayev, Tansıkbayev, Aykımıs, Zarife, Ermek, Daul ile Cengiz Han (Temuçin), Börte, Yüzbaşı Erdene, Togulan ve figüratif karakter ve tipler, Cengiz Han'a Küsen Bulut romanının şahıs kadrosunu oluşturmaktadır.

İsmi geçen bu karakter ve tiplerin, olay örgüsü içerisindeki önemleri sebebiyle açıklamaya ihtiyaç duyulanları Kuttubayev ve Tansıkbayev'dir. Zira tematik güç ve hasım güç olarak tasarlanan bu iki karakterin çatışması, romanın ana konusunu teşkil etmektedir.

Kuttubayev, İkinci Cihan Harbi'nde Almanlara esir düşerek Yugoslavya'da tutuklu kalmış ve buradan kendi imkânları ile kurtulan bir Kırgız Türküdür. Esaretin ardından yurduna döndüğünde Zarife ile evlenmiş ve ondan Ermek ve Daul adlı iki çocuğu olmuştur. Bu andan itibaren ömrünü çocuklarına vakfetmiş ve onları en iyi şekilde yetiştirmeye gayret etmiştir. Çocuklarına okuma-yazma öğretir ve onlara her ne kadar Sovyet hükümeti yasaklasa da millî örf ve ananelerini öğretmeye gayret eder. Onlara dedelerinden, atalarından dinlediği masalları anlatır ve bilinçli birer birey olmalarını öğütler. Bu bakımdan Kuttubayev'in ilgili ve zeki bir karakter olduğunu ve milliyetçi bir yapısı bulunduğunu söylemek gerekir. Tansıkbayev tarafından derdest edilip hapse atıldığında tek düşündüğü çocukları olmuştur ve nihayetinde onlarsız yaşayamayacağını anladığından kendisini intihar etmiştir. Olayın merkezinde yer aldığı ve verilmek istenen mesajları okuyucuya ilettiği için tematik güç olarak okuyucu karşısına çıkmıştır.

Tematik gücün karşısında hasım güç olarak ise Tansıkbayev yer almaktadır. Tansıkbayev sorgu yargıcı olarak görev yapmaktadır. Meslektaşlarının önlenemez yükselişini kıskanan, millî haysiyetten yoksun, bencil, hayalperest, şüpheli, inatçı ve kurgucu bir karakterdir. Mesnetsiz iddialarla Kuttubayev'i tutuklatarak içeride tutan

ve bu iddialarını ispatlamayı bir şekilde başararak partinin gözüne girmeyi hedefleyen ve bu sayede terfi alıp bol para kazanmak isteyen birisidir.

Aslında yazar Tansıkbayev'in şahsında, hükümeti kayıtsız şartsız destekleyen herkesi eleştirmektedir. Yazara göre insanların onuru, şerefi ve haysiyeti olmalı ve insan hiçbir kimse ve hiçbir şey için bu iyi hasletlerinden ödün vermemelidir. Zaten bu mesajları Tansıkbayev üzerinden vermeye çalıştığı için Aytmatov komünist partinin hışmına uğramış ve Gün Olur Asra Bedel romanının bir bölümü olan Cengiz Han'a Küsen Bulut romanını yayınlama imkânından mahrum bırakılmıştır.

Eserin ilerleyen safhalarında ortaya çıkan karakter ve tiplerin hepsi, yardımcı ve figüratif karakterler ile tiplerdir. Bu karakterler arasında Cengiz Han hikâyesi içerisindeki karakterler önem arz etmekte gibi gözükseler de orada anlatılan hikâyenin asıl olay örgüsüne etki eden bir vak'a halkası olmadığı düşünüldüğünde tematik güce yahut hasım güce yardımcı karakterler olmadıkları anlaşılmaktadır.

3.3.2.4. Mekân Unsurları

Mekân unsurları ve mekân içi dekorları tahkiyeli eserlerde, özellikle tiyatro ve sinema gibi sahne sanatlarında ve roman kurgusunda geniş bir yer tutmaktadır. Sahnelenmesi imkânı olmayan tahkiyeli eserlerin mekân unsurları, sahne sanatlarına nispeten çok daha geniş sahaları, yerleri vb. kapsayabilir; bununla birlikte bu mekânların gerçek dünyadan birebir alınması imkânı varsa da genel itibarıyla yazarlar yarattıkları itibarî dünyada mekânları gerçek dünyadaki isimleri ile kullanmamayı tercih ederler. Yine de bu durumun istisnai olduğu eserler göze çarpmaktadır. Cengiz Han'a Küsen Bulut da onlardan birisidir.

Eserde Sarı-Özek bozkırından ve bu bozkırda tren yolu üzerinde bulunan Boranlı İstasyonu'ndan bahsedilmektedir. Bahsi geçen yerler, Aytmatov'un dünyaya geldiği Kırgızistan'ın Talas ilinde bulunan bozkır ve o bozkırı aşan tren yolu üzerindeki istasyonlardan biridir. Yalnız bozkırın ve istasyonun ismi yazar tarafından esere birebir alınmış değildir. Ayrıca Sarı-Özek bozkır şeklide bahsedilen bozkırın; Kırgızistan haricinde, Kazakistan, Moğolistan, Rusya'nın güney kesimi gibi geniş ve düzlük arazileri kapsayacak genişlikte bir düzlük olduğunu söylemek yanlış olmaz. Burada bahsedilen demiryolu ise Transsibirya Ekspresi'nin kullandığı Rusya'yı bir

uçtan bir uca geçen demiryolu değildir. Her ne kadar bu demiryolu birkaç kola ayrılrsa da Kırgız sınırlarını aşarak Pekin'e ulaşmamaktadır.

Kuttubayev tutuklandığında ilk olarak Alma-Ata Hapishanesi'nde bir hücreye kapatılır. Almatı şimdiki Kazakistan Cumhuriyeti'nin eski başkentidir. O zamanlar Sovyetler Birliği sınırları dâhilinde olan bu şehir, Kırgızistan'a sınırı olan bir eyaletin sınırları içerisinde olduğundan, eserde bahsedilen yerlerin Kırgız sınırına da yakın olduğu gerçeği bir kez daha ortaya çıkar. Zaten Kırgızistan'daki Talas ili de Almatı eyaletinin komşusudur. Yani yazar doğup büyüdüğü yerleri, bazı isim değişiklikleri ile birebir eserine almıştır. Bu durumda eserdeki karakterlerin de yazardan bazı izler taşıdığını söylemek mümkün olacaktır; fakat birebir aynılık söz konusu değildir. Örneğin Kuttubayev'in vatan aşkı ve yeni nesle örnek olma azmi, yazarın kendi karakterinde de bulunan özellikler olarak dikkat çekicidir.

3.3.2.5. Zaman Mefhumu

Vak'a zamanı içerisinde anlatım zamanını uzun tutarak, vak'a zamanının kısalığını gizleyen Aytmatov, Cengiz Han'a Küsen Bulut romanında bu alışkanlığından vazgeçmiş ve vak'a zamanını da tıpkı anlatma zamanı gibi uzun tutmuştur.

Gün Olur Asra Bedel'in devamı niteliğinde olduğu için Cengiz Han'a Küsen Bulut romanında anlatma zamanı, 1953 yılının Şubat ayından itibaren başlamaktadır.⁸⁵ Bu tarihte Tansıkbayev'in Kuttubayev'i tutuklayarak cezaevine gönderdiği söylenmektedir. Kuttubayev'in İkinci Dünya Savaşı'nda esir düşmesi ve kaçışı, sonrasında Boranlı'ya yerleşmesi Gün Olur Asra Bedel'de anlatılmaktadır. Buradan yola çıkarak Kuttubayev'in yakalanıp kaçması ve sonra Boranlı'ya yerleşerek yeni bir hayat kurması arasında yaklaşık on beş yıllık bir süre olduğu anlaşılır. Bu bölümler, anlatım zamanı içerisinde ele alınmamaktadır.

Kuttubayev'in yakalanarak Almatı'ya götürülmesi sonra ve tekrar trenle Orenburg'a getirilmesi arasında geçen süre romanın vak'a zamanına tekabül etmektedir. Bu süre içerisinde Tansıkbayev'in Cengiz Han hikâyesini okuması, karısı ile katıldıkları bir yemek sonrasında terfi hırsına kapıldığını hatırlaması ve

⁸⁵ Aytmatov 11.

Kuttubayev'in ailesini yeniden görmek için planlar yapması 1953 yılının Şubat ayı ortalarında geçen anlatım zamanına dâhil olan olaylardır.

3.3.3. Toprak Ana Özet

İlk baskısı 1995 yılında piyasaya çıkan *Toprak Ana*⁸⁶, Aytmatov'un en çok basılan ve en çok okunan romanlarından birisidir. Savaşı, savaş sırasında eşlerini veya çocuklarını cepheye yollamış kadınların, insanların sıkıntılarını ve hayat mücadelesini konu edinen bir eserdir. Eser müellifi tarafından babası Törekül Aytmatov'a ve dört kardeşi büyüten annesi Rahima Aytmatov'a ithaf edilmiştir.⁸⁷

Eserdeki kahramanlar; Tolgonay, Suvankul, Kasım, Maysalbek, Caynak, Aliman, Cenşenkul, Çorabek, Ayşe, Bektaş, Canbolat ve yardımcı karakterlerdir.

Tolgonay, henüz yedi yaşlarındayken ilk kez bu topraklara geldiğini anımsar. O zamanlar, çok şımarık ve herkesin sevdiği bir küçük kızdır. Yıllar yılları kovalar ve on yedi yaşına gelir. Yukarı Talas'tan buraya ailesi ile birlikte çalışmaya gelen Suvankul'u ilk kez tarlalara çalışmaya geldiğinde görür. Günler geçtikçe birbirlerine iyice alışır ve hep birlikte çalışırlar. Aralarında bir aşk başlar ve evlenirler. Önce kendilerine bir ev yaparlar. Her gün çalışırlar, didinirler. Sonra art arda, on sekizer ay aralıklarla tam üç tane çocukları olur.

Seneler sonra Tolgonay'ın çocukları bir bir yuvayı terk etmeye başlar. İlk olarak ayrılan Maysalbek'tir. Kitap okumayı ve öğrenmeyi çok seven Maysal, köy okulunu bitirir bitirmez öğretmen olmak için kente gider. Kasım ise babasının izindedir. İlk başta traktör sürmeyi, sonrasında ise biçerdöver sürmeyi öğrenir ve Kayındı kolhozuna bir yaz boyu biçerdöver sürmek için gidip gelir. Caynak, en küçük çocuk ise; köy kolhozunun komsomulu, yani gençlik kolu başkanıdır.

Bu mutlu aileye Kayındı köyünde Kasım ile tanışıp, onu seven Aliman isimli genç ve güzel kız gelin olarak gelir ve Tolgonay onu gelini olarak değil, kızı olarak görür, benimser ve çok sever. Çok hamarat ve çok zeki olan bu kız, kocasına aşkla bağlı, tertemiz niyetli ve evine bağlı bir genç kızdır.

⁸⁶ Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana* (İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2010)

⁸⁷ Aytmatov 5.

Ürünlerin en bereketli olduğu senelerden birinde bir gün, Aliman kayınvalidesinin yanına koşar. Bir atlı alelacele köye savaş haberi getirmiştir. Bu tam bir felakettir. Askerlik çağındaki her genç erkek cepheye gidecektir ve üç oğlu tam da askerlik çağındadır. İlk önce Kasım askere çağrılır.

Artık Aliman yalnız kalmıştır. Kayınpederi ve validesi ile birlikte ve Caynak'ın da olduğu bu evde kendisini çok yalnız hisseder; fakat onları çok sevmektedir. Kasım'ın gidişinden haftalar sonra, bu kez Maysalbek'ten bir mektup alırlar. Kentte olduğu için onları ziyarete gelemediği için özür dilediğini ve öğretmen okulundaki tüm arkadaşları ile birlikte askere çağrıldıklarını haber verir.

O kışın ortalarına kadar her şey yolunda gider. Kolhoz eskisi gibi çalışmaya devam etmektedir. Köyün işlerinin büyük bir kısmı Suvankul'un sırtındadır. Her ne kadar yaşlanmış da olsa, üstesinden gelmektedir. Tolgonay kocasının da askere çağrılmasından korkmaktadır; fakat köyde hem okumuş erkek az olduğu için ve bir başkası ekip başı görevini yerine getiremeyeceği için, hem de yaşı itibarıyla bunun gerçekleşmesi ihtimaline pek inanmaz; fakat bir gün kocası Suvankul da askere çağrılır.

Oğulları Kasım'dan da iki aydır haber almamaktadırlar; oysa sürekli mektup yazmıştır. En kötü ihtimali birbirlerine söylemekten kaçınırlar. Bir gün haberci mektup geldiğini bildirir, mektup Maysalbek'tendir. Onları tren istasyonuna çağırmıştır. Tolgonay'ın kalbi duracak gibi olur, oğlu geri dönecektir. Aliman ile birlikte gitmeye karar verirler ve giderler. Bekledikleri tren gelir; fakat durmaz, sadece tek bir an onları görebilmek için bu mektubu yazmıştır oğlu. Tren cepheye giderken Maysalbek annesine başlığını fırlatır ve bu annesine ondan kalan tek hatıra olur.

Caynak için endişe ederler. O da ara sıra talim için ağabeyleri ve babası gibi talimhaneye gitmekte, bazen bir iki hafta eve gelmemektedir.

Bir defasında eve, gidişinin ertesi günü geri gelir. O günün sabahı kimse uyanmadan askere gitmek için evden ayrıldığını ve böylesinin daha az üzücü olduğunu yazdığı bir mektup bırakarak evden ayrılır.1944 yılında düşman hattının gerisine gidip geri gelmeye ve kayıp sayılana kadar artık ondan bir haber daha alamayacaklardır.

İlkbahar geldiğinde ilçe merkezinden Tolgonay'a bir haber gelir. Artık oğlu ve kocası hayatta değildir. Gelini de kendisi gibi dul kalmıştır. Hayatta sadece iki oğlu Maysalbek ve Caynak kalmıştır.

Tüm bunlar olurken, bir sonbahar günü kolhozun atları çalınır. Çalınan atlar arasında Tolgonay'ların en iyi atları da vardır. Köyün ileri gelenleri, Tolgonay da dâhil olmak üzere diğer atlara binip hırsızları aramaya koyulurlar. Tolgonay'a göre olası şüpheli Çeşenkul'dur. Askerden kaçıp, onun gibi kaçak iki kişi ile Sarı Vadi'de saklandıklarını duymuştur; fakat elinde kanıtı yoktur.

Savaş şartları onları iyiden iyiye zorlamaya başlar. Kıtık baş gösterir, neredeyse ekim yapacak tohumluk bulamayacak haldedirler. Herkes evinde en zor gün için, çuvallarla buğday saklar; fakat köyün kocasından sonra ekip başı görevini üstlenen Tolgonay, herkesten son bir ümitle ve ölmek için birlik olmak çağrısında bulunarak, bu zor gün buğdaylarını toplar. Kolhozun en kuvvetli iki öküzü ile komşusu Ayşe'nin oğlu Bektaş ve bir diğer genci tarlalara yollar. Akşam eve dönünce içi çok sıkılır ve onları kontrol etmek için tarlalara geri döner. Etrafta kimse yoktur. Çocukların köyün son buğdayını, son ümidini çaldığını düşünerek sinirlenir ve onları etrafta aramaya başlar. Onları bulur ki elleri kolları bağlı ve kan içindedir. Atları haftalar önce çalanlar, köyün son buğdayını da çalmıştır.

İki yılın sonunda savaşın bittiği ve askerlerin evlerine döneceği haberi gelir. Köylerinden askere gidenlerden sadece Aşırılı adlı bir genç ve diğer yetişkin erkekler geri döner. Savaş devam ederken üç sene boyunca ekip başı olarak köyün işlerini idare eden Tolgonay, savaşın ardından köye dönen erkeklere işleri devreder ve gelini ile beraber kendileri için yaşamaya başlarlar. Evlerinin işlerini çekip çevirirler, avludaki hayvanlarına bakarlar, tarlalarını sürerler. Toprak onlara çok vefalı ve bereketli davranır, bol ürün alırlar. Caynak'ın bir gün geleceğini hayal ederek yüreklerine su serperler.

Bir çoban, bu genç ve güzel dudu gözüne kestirmiştir. Koruyacak kimseleri de olmadığı için bu masuma bir fırsatını bulup tecavüz eder ve onu hamile bırakır. Başlarda kızın aklını çelmeye çalışır, onu kendine âşık etmek için uğraşır. Aliman Kasım'ın aziz hatırasına leke sürmemeye çalışır; fakat bu oyunbaz çoban onu kandırmayı başarır. Kız uzaktan uzağa onun bakışına, tavrına aldanır. Tolgonay ise bu gelişmeden rahatsız değildir, gelininin evlenip gidebileceğine inanmıştır; fakat

yine de çobana güvenemez, kızını da bırakmaya gönlü razı değildir ve içinde sıkıntı vardır. Derken bu tecavüz olayı gerçekleşir; Aliman Tolgonay'dan bu olayı gizler. Çoban da ortaldan kaybolur.

Bir gün Aliman evden hışımla çıkar. Utandığı annesinin aşırı ilgisinden sıkılmıştır. Tolgonay, onu utandırmamak için sahiplendiği halde bu Aliman'da tam tersi bir etki yaratmıştır. Kadının bu davranışı altında ezilir. Soğuk bir hava olmasına rağmen çayın kıyısına gider ve geceleyin döner, Tolgonay'ın hazırladığı yemeklerden yemez ve yatar. Bir süre sonra Tolgonay da uyur. Gece birden bire uyanır ve gelinin uzun süredir yatakta olmadığını anlar. Onu bir süre arar ve ambarda bulur. Gelini doğurmak üzeredir. Komşusu Ayşe'nin oğlu Bektaş ile birlikte onu şehre götürmeye çalışırlar; fakat gelini doğum acılarına dayanamaz ve çocuğunu doğurmasının ardından can verir. Tolgonay torununu bağrına basar, gelinini evinin yakınında bir yere gömdürür ve torununa Canbolat adını verir.

Yıllar yılları kovalar ve Canbolat on iki yaşında küçük bir çocuk olur. Babasının bisikletine binmekte ve çocukluğun tadını çıkarmaktadır; fakat ne annesinden, ne babasından, ne dedesinden, ne de amcasından haberi yoktur. Onlara ne olduğunu, nerede olduklarını bilmemektedir. Bir gün ona her şeyi anlatmaya kendine söz veren Tolgonay, hayata torunu sayesinde tutunur. Torunu Bektaş'ın sayesinde biçerdöverde yardımcılık yapmaya da başlamıştır ve ilk hasadının ilk ekmeğinden bir parça koparıp elleriyle ninesine yedirir. Nine, günü geldiğinde tıpkı her sene yaptığı gibi, tarlasına torununu da götürecektir ve işte orada, tüm hikâyeyi, tüm olanı biteni ona anlatacaktır.

3.3.4. Toprak Ana İnceleme

İlk olarak 1995 yılında tabedilerek yayınlanan Toprak Ana, Aytmatov'un beğenilerek okunan romanlarından birisidir. Eserin içerisinde kendi çocukluğuna ait hatıralarına üstü kapalı olarak yer veren yazar, eseri *mezar yeri belli olmayan babası ve dört kardeşi büyüten annesine* ithaf etmiştir.⁸⁸

3.3.4.1. Olay Örgüsü

Toprak Ana romanında anlatıcı, birinci tekil şahıs ağzından ilahî perspektifli anlatıcı rolü üstlenerek hikâyeyi aktarmaktadır. Olayın başkahramanı Tolgonay'ın

⁸⁸ Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana* (İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2010) 5.

gözünden okuyucu, eserdeki itibarî âlemi idrak ederek, vuku bulan olaylara dâhil olabilmektedir.

Aytmatov, olay örgüsü tekniklerinin hemen hemen hepsini tahkiyeli eserlerini oluştururken kullanmak yolunu seçmiştir. O, hem müşahit bakış açılı anlatıcıyı hem de ilahî bakış açılı anlatıcıyı tercih edebilir yahut ikisini aynı eserde bir arada kullanabilir. Toprak Ana'da anlatıcı karşımıza yalnızca ilâhi bakış açılı anlatıcı olarak, ben merkezli bir vasıfla çıkar. Bu sayede olaylara tam manasıyla hâkim ve vâkıf bir konumda bulunan anlatıcı, sonradan olabileceklere dair okuyuculara ipuçları da verebilmekte ve böylece okuyucunun esere olan ilgisini diri tutabilmektedir.

Toprak Ana'da olaylar, vak'a zamanının sonunda Tolgonay'ın toprağı ile konuşmasıyla başlamaktadır. Yalnız burada dikkat çeken husus, anlatıcının müşahit bakış açısı ile o an vuku bulunanları aktarıyor olmasıdır. Sadece burada anlatıcı gözlemlemeyi tercih etmiş, bu noktadan sonra Tolgonay'ın gözünde hâkim bir bakış açısı ile olayı nakletmeye başlamıştır.

Eserin başında Tolgonay yaşlanmış ve ömrünün son demlerini yaşayan bir ihtiyardır:

Yaşlı anayı hiçbir şey rahatsız etmemeli. Bakın, işte, durdu. Yaşlılıktan kenarları iyice kırışmış gözlerle çevresine uzun uzun baktı:

- *Selamünaleyküm sevgilim tarlam! dedi yavaş sesle.*
- *Aleykümselâm Tolgonay. Yine geldin demek? Görüyorum, biraz daha yaşlanmışsın, saçların bembeyaz olmuş. Aa, baston da kullanıyorsun artık.*
- *Evet, güzel toprağım, yaşlandım. Ee, aradan bir yıl daha geçti ve sen bir hasat daha verdin. Biliyor musun, bugün Ölenleri Anma Günü...⁸⁹*

Tıpkı bir ayna gibi, anlatıcı sözü toparlayarak ve tarafsızca yansıtarak asıl anlatıcı olan Tolgonay'a devredip eseri nakle farklı bir boyut kazandırmaktadır. Bu noktada Aytmatov'un roman yazarlığında imkânları kullanmakta oldukça cömert olduğunu söylemek doğru olur.

⁸⁹ Aytmatov 6.

Eserin devamında anlatıcı rolü üstlenen Tolgonay'ın ağzından, vak'a zamanı içerisinde geri dönüşler yapılarak, hayatında olup bitenler bütün çıplaklığıyla anlatılmıştır. Aslında vak'a tıpkı Elveda Gülsarı'da olduğu gibi, kısa bir zaman diliminde devam etmektedir; Tolgonay'ın anlattıkları o anki sohbetin içeriğini teşkil etmektedir. Anlatıcı olayları bölüm bölüm anlatarak ve fasılalarla toprak ile Tolgonay'ın konuşmalarından kesitler sunarak aktarmayı sürdürmektedir:

Evet, ilk gelişimi hayal meyal hatırlıyorum. Küçücük bir çocukken hasat zamanı beni buraya getirirler, biçilmiş buğday saplarından oluşan bir yığınin gölgesine oturturlardı. Ağlamayayım diye de elime bir dilim ekmek tutuştururlardı. Daha sonra biraz büyüyünce, yine burada, ekilecek tohumlara bekçilik etmeye başladım. İlbaharda yaylaya çıkan sürüler buradan geçerlerdi. Çocukluğumun kaygısız, pek neşeli günleriydi o zamanlar.⁹⁰

Görüldüğü üzere eserin henüz başında toprağı ile sohbetini sürdüren Tolgonay, toprağına cevap vererek hikâyeyi anlatmaya başlamaktadır. Bu noktadan sonra ara ara yine Tolgonay'ın toprağı ile sohbetinden bölümler aktarılmaya da devam ederek, asıl vuku bulan olaylar bütün detaylarıyla anlatılmıştır.

3.3.4.2. Anlatım Tarzları

Romanda birçok anlatım tarzı kullanılmakla birlikte yazarın kullanmadığı anlatım tarzları da olmuştur. İncelemenin bu bölümünde kullanılan anlatım tarzlarına değinilecektir.

Bu anlatım tarzlarından birisi, tahkiye/anlatma tarzı anlatımdır. Zaten tahkiye eserlerin doğasında yer alan bu tarz, yazar tarafında da eserin birçok yerinde olayların aktarımında kullanılmıştır:

Akşam eve döndüm, ama evde, neden bilmem, içim sıkılmaya başladı. Yerimde oturamıyor, huzursuz bir şekilde dolanıp duruyordum evin içinde. Gündüz Bektaş'a ve başka bir çocuğa arabadan tapanları alıp tarlaya götürmelerini söylemiştim, ne de olsa çocuktular, verdiğim işi yapıp yapmadıklarından emin değildim. Onun için Aliman'a:

⁹⁰ Aytmatov 8.

- *Bakalım çocuklar ne yapmış, bir göreyim, dedim ve atıma atlayıp gittim.*⁹¹

Tahkiye tarzı anlatımın haricinde kullanılan bir diğer anlatım tarzı ise diyalog tarzıdır. Diyalog, iç monolog, iç diyalog, dış monolog gibi tarzlar bu eserde sıkça karşılaşılan anlatım tarzlarıdır:

- *Kaldır başını Tolgonay, topla kendini.*
- *Zaten başka ne yapabilirim ki sevgili toprağım, kendimi toplamaya çalışacağım elbet... Sen o günü hatırlıyor musun?*
- *Hatırlıyorum... Ben hiçbir şeyi unutmam Tolgonay. Bu dünya var olalıdan beri, bütün çağların, bütün yüzyılların izlerini taşıyorum ben. Tarih kitaplara sığmaz. Ve senin hayatın Tolgonay, o da benimledir. Yüreğimin içindedir. Anlat Tolgonay, seni dinliyorum, bugün senin günün.*⁹²

Bu diyalog ile anlatıcı, okuyucuya vermek istediği mesajı daha muhayyel bir varlığı konuşturarak vermekte ve bu şekilde dikkat çekerek, verdiği mesajın etkisini artırmaya çalışmaktadır. Eserde iki insanın diyaloglarına da yer verilmiştir. Suvankul'un monologları da Tolgonay yahut diğer kahramanlarla alakalı bilgiler verdiği ve olayları aydınlattığı için dikkat çekicidir:

*Görüyorsun ya Tolgonay, çocuklarımın ardından ben de gidiyorum. Kaderim ne olacak? Döner miyim, dönmez miyim bilemem. Eğer dönmeyesiye gideceksem, bu seninle son görüşmemiz olacak. Ne yapalım, kader böyleymiş..*⁹³

Tasvir anlatım tarzı, Toprak Ana'da kullanılmış olan anlatım tarzlarından birisidir. Olayların geçtiği mekânların okuyucu zihninde birebir canlanması için, son derece önemli bir tarz olan tasvir, eserin muhtelif yerlerinde okuyucunun karşısına çıkmaktadır:

Üzerinde yeni yıkanmış beyaz entarisi ve koyu renkli beşmendi, başında beyaz yazmasıyla, bir ana, biçilmiş tarlaların arasından geçen yolda ağır ağır ilerliyor. Yanında yakınında kimsecikler yok. Yaz bitmiş, tarlalarda çalışanlar gitmiş. Kırlarda

⁹¹ Aytmatov 90.

⁹² Aytmatov 32.

⁹³ Aytmatov 50-51.

*yankı yankı yayılan insan sesleri yok artık. Yollarda bulut bulut toz kaldıran kamyonlar ve biçerdöverler de yok. Sürüler henüz anızlara salınmamış.*⁹⁴

Tasvir, her ne kadar sahne sanatları için çok daha kullanışlı bir tarz olsa da, tahkiyeli eserlerin tamamında kullanılan ve okuyucuyu eserin içine çeken bir tarz olarak ön plana çıkmaktadır. Alıntılanan bu kısımda da tasvir tekniğinin başarılı bir örneği görülebilir.

Kullanımı dolayısıyla diyalog veya tasvir gibi anlatım tarzları ile karıştırılabilen gösterme anlatım tarzı, Toprak Ana'da kullanılan tarzlardan birisidir. Olayı tarafsızca aktararak zihinde tecessüm ettirme demek olan bu tarz, tasvirde farklı olarak detaylı betimlemeler içermez. Yalnızca bir olayın, bir karakterin yahut bir mekân için dekorun olduğu gibi aktarılmasını hedefler:

*Genç kızlar ve genç kadınlar en güzel elbiselerini giyer, bindikleri devenin yürüyüşüne göre sallana sallana, yemyeşil çayırlar ve dupduru ırmaklar üzerine yakılmış türkülerini söylerlerdi. Onlara bazen hayran hayran bakarken her şeyi unuttur, uzun süre arkalarından koşardım. Sonra onlar gözden kaybolurdu...*⁹⁵

Gösterilen olay, genç kadın veya kızların elbiselerini giyerek develeri ile uzaklaşması ve başkarakterin onların arkasından bakakalması olayıdır. Burada gösterilen, başkarakterin heyecanı ve hayranca onları izleyişidir. Aynı tasvir tarzında olduğu gibi, bu olay da gösterme tarzı sayesinde okuyucu zihninde canlanmaktadır; fakat zihinde canlananlar detaylandırılmamış ve okuyucunun hayal dünyasının sınırsızlığına ve sonsuzluğuna bırakılmıştır.

Bilinç akışı, romanda kullanılmış anlatım tarzlarından birisidir. Dış monolog ile benzerlikler gösteren bu tarzın farkı, konuşmaların devrik ve yeri geldiğinde anlatım bozukluğu içeren ifadelerle dolu olmasıdır. Karakterlerden birisi, aklına gelenleri birden bire ve hiçbir düzeltmeye ihtiyaç duymadan, irticalen söyleyivermektedir:

Suvankul beni usulca yere bırakı, omuzlarımı tuttu ve şöyle seslendi güneşe:

⁹⁴ Aytmatov 5.

⁹⁵ Aytmatov 9.

- *Ey Güneş, bak, bu benim karımdır! Ne kadar güzel değil mi? Yüz görümlüğü olsun diye ışınlarını gönder, sıcaklığını aydınlığını ver!..*⁹⁶

Bir dış monolog örneği gibi, ağızdan çıkanların tümü, bilinç akışı tarzı anlatım olarak tahkiyeli eserlerde kullanılır. Buna sesli düşünmek demek de mümkündür.

Montaj anlatım tarzı, Toprak Ana'da kullanılmıştır. Aytmatov zaten Kırgız ve Kazak atasözleri ile deyimlerini bütün roman ve hikâyelerine dâhil ederek zihin açmak yolunu tercih eder:

*...küçük çocuklar, kadınlar, yaşlılar askere gidecek yiğidin çevresinden ayrılmıyor, ondan bir karış uzakta kalmak istemiyorlardı. Bazıları ağlıyordu, bazıları da zil-zurna sarhoştular. Boşuna dememişler, "halk bir denizdir, derin yeri de vardır, sığ yeri de.." diye.*⁹⁷

3.3.4.3. Şahıs Kadrosu

Eserdeki karakter ve tipler; Tolgonay, Suvankul, Kasım, Maysalbek, Caynak, Aliman, Cenşenkul, Çorabek, Ayşe, Bektaş, Canbolat ve figüratif tiplerdir.

Başkahraman Tolgonay, eserin tamamında okuyucunun karşısına tematik güç olarak çıkan bir karakterdir. Onun çocukluğunu, evlenmesini, çocuklarını, köy hayatını, çocuklarının ve eşinin savaşa gitmesini ve ölmelerini, gelini ile kalarak yaşam mücadelesi vermesini Toprak Ana romanının tamamında okumak mümkündür.

Gençliğinde güçlü, toprağa bağlı bir köylü kızı olarak tasvir edilen Tolgonay, Suvankul'a âşık olarak evlenir ve onunla mutlu bir hayata başlar. Evliliklerinin ilk dönemi komünist rejimin ilk yıllarına denk gelmektedir. O yıllarda topraklarını işleyerek ve bol ürün hasat ederek mutlu bir biçimde yaşamaktadırlar. Tolgonay eşine sadık ve onun için canını verecek kadar sevgi dolu bir kadındır. Tarlada çalışırken, o da en az kocası Suvankul kadar iş yapmaktadır. Bu da onun güçlü bir kadın olduğunu gösterir.

⁹⁶ Aytmatov 14.

⁹⁷ Aytmatov 43.

Tolgonay'ın eşi ile tanışması yıllarca işledikleri tarlanın olduğu yerde olmuştur ve yine aynı yerde müstakbel kocası ona evlilik teklif etmiş ve yine aynı yerde geleceğe dair hayaller kurmuşlardır. Üç çocuk annesi Tolgonay, çocuklarını ve eşini savaşta kaybetmesine ve gelini ile kalmasına rağmen hayata dört elle sarılmıştır. Bu da onun bedenen güçlü olduğu gibi, ruhen de güçlü olduğunu gösterir. Kocasının ardından köy kolhozunda önemli bir görevi üstlenen Tolgonay, ayrıca lider ruhlu bir kadındır. Hırsızların köyün tohumluklarını çalmasının ardından atına atlayıp peşlerinden gitmesi, onun korkusuz ve atılgan biri olduğunun da ispatıdır. Ayrıca o da kocası gibi, rejime bağlı bir yoldaştır.

Suvankul, Tolgonay'ın kocasıdır. Sarsılmaz bir karaktere sahip olan Suvankul, ataerkil bir toplumun erkek bireyinin bütün özelliklerini taşır. O, karısına âşık bir Kırgız erkeğidir. Onun için kendi nefsinden ziyade, ailesinin nefsi ağır basmaktadır. Karısı ve çocukları için her türlü fedakârlığa katlanır, biçerdöver sürücülüğü yapar. Köyün en sevilen ve her işin başında olan kişisidir. Tematik gücün yanında alıcı ve yönlendirici bir karakter olarak göze çarpmaktadır. Olaylar karşısında karısına yol gösteren, ona nasihatler vererek önünü görmesine yardımcı olan Suvankul cepheye gider ve bir süre sonra orada can verir. Onca yaşına rağmen, cepheye giderken korkmamış ve verilen emirleri harfiyen yerine getirmiştir. O Tolgonay'a göre, her şeyi düşünen ve iyi niyetli birisidir.

Tolgonay ve Suvankul'un çocukları Kasım, Maysalbek ve Caynak yönlendirici karakterlerdir. En büyükleri Kasım, karakter olarak babasına benzeyen bir yapıdadır. O da babası gibi bir güzel köylü kızını eş olarak almış ve tıpkı babası gibi, her manada ona kanat germiştir. Babası yaşlandığında köyün biçerdöver ve traktörünün şoförlüğünü yapmaya başlayan Kasım, işten kaçmayan ve verilen görevleri layıkıyla yerine getiren bir Kırgız'dır. Aile içinde savaşa ilk giden o olmuştur ve yine babası gibi o da cephede can vermiştir. Kasım, iyi niyetli ve her şeyi düşünen Suvankul'un, aynı babası gibi iyi niyetli ve her şeyi düşünen oğludur. Aliman ile evlendiğinde, mutlu bir aile kurmayı hayal etmiş; fakat güzel geçen birkaç yılın ardından savaşın patlak vermesi ile bu mutluluk engellenmiştir.

Maysalbek, ailenin yakışıklı ortanca oğludur. Üç kardeş arasında eğitime meraklı olan tek kişi odur. Köyden ayrılarak makûs talihini yenmek için şehre gitmiş ve öğretmen olmaya karar vermiştir. O idealist ve zeki bir çocuktur. Köy hayatı ona

göre değildir, köy işlerine de ilgisi yoktur. Hatta bu konuda biraz tembeldir, çocukluğunda bile babasına diğer kardeşleri yardım ederken, o uzak durmayı tercih etmiştir. Şehirde bir hayat kurup yine kendi gibi okumuş ve idealist bir kızla evlenmeye karar vermiştir. Okulunu bitirdikten sonra bu kararını gerçekleştirmeyi düşünürken o da abisi gibi cepheye çağırılmıştır. Gitmeden önce trenle köylerinden geçerken annesi ve yengesini kısa bir süreliğine de olsa gören ve bu sürede şapkasını onlara hatıra bırakan Maysalbek, mektup göndererek kendi ile alakalı bilgiler vermesine rağmen bir süre sonra mektuplar kesilir. O da ağabeyi ve babası gibi cepheye can vermiştir.

Caynak ailenin en küçük oğludur. Uçarı ve hareketli bir gençtir. Köyün gençlerinin lideridir. Çok genç olmasına rağmen komünizme inanmış ve bu uğurda mücadeleye atılmış bir bireydir. Köy kolhozunda gençlik kolu liderliği yapar, toplantılara katılır, konuşmalar yapar. Ev işlerine yardım etmesine rağmen, ağabeyi Kasım kadar köy işine meraklı değildir. O, parti içinde yükselmeyi hedefler. Cepheye çağırıldığında sevinerek ve isteyerek gitmiştir. Diğerleri için için ağlarken, o neredeyse gülerek gidecek kadar idealist ve devletine bağlı bir yoldaştır. Kardeşleri ve babası gibi o da cepheye can verir.

Aliman, Kasım'ın eşidir. Karakter özellikleri itibariyle yardımcı karakter olduğunu söylemek doğru olur. O eşine sadık ve güzel bir kızdır. Kayınvalidesi Tolgonay'a her anlamda benzemektedir. O da annesi gibi toprağına bağlı ve güçlü bir kadındır. Kocasına aşkla tutkundur. Ondan bir sürü çocuk yapıp mutlu bir aile kurmayı hayal eder. Kocasının cepheye giderek ölmesinden sonra dahi kayınvalidesini terk etmez, bu da onun vicdan sahibi biri olduğunu gösterir; çünkü Tolgonay ona kızı gibi davranmış ve hiçbir zaman onu ezmemiştir. Aliman Tolgonay için öz kızı kadar kıymetlidir. O çalışkanlığı ve güzelliği ile köylerinde ve komşu köylerde dillere destan olmuştur. Kayınvalidesi ile yalnız yaşadıkları bir dönemde bir çobanın tecavüzüne uğramış ve ondan bir çocuğı olmuştur. Bu olay, onun ölümüne sebep olan olaydır; çünkü bunca yıldır namuslarıyla yaşamalarına rağmen, o namusunu koruyamamış ve kayınvalidesinin yüzünü kara çıkarmıştır. Yine de Tolgonay ona kanat germeye devam etmiştir; fakat vicdan azabı yüzünden Aliman ondan uzak durmaya çalışmış ve çocuğunu doğurduğu gece kayınvalidesinin kollarında can vermiştir.

Eserde adı geçen diğer karakter ve tipler, ana karakterlerle girdikleri diyaloglar neticesinde okuyucu karşısına çıkmışlardır. Olayların gidişatına etkileri olmadığı gibi, figüratif özellikleri sebebiyle silik tipler olarak kalmışlardır.

3.3.4.4. Mekân Unsurları

Her mensur eserinde olduğu gibi, bu romanda da Aytmatov çocukluğunda yaşadığı yerleri kurguladığı itibari âleme mekân unsurları olarak dâhil etme yolunu seçmiştir. Tabi ki bu mekânlar birebir alınmamış, kurgulanan âleme monte edilirken gerçek adları kesinlikle zikredilmemiştir.

Eserde adı geçen ilk mekân ismi, Maysalbek'in ikinci mektubunu yolladığı Novosibirsk'tir.⁹⁸ Novosibirsk, Sovyet ülkesi içerisinde Sibiryaya topraklarında yer alan bir kenttir.⁹⁹ Bu mekân, dekoratif bir özellik taşımamakta ve vuku bulan olaylara etki etmemektedir. Asıl olaylar Kırgızistan topraklarında geçmektedir; fakat anlatıcı hiçbir mekân ismi zikretmemektedir. Yalnızca köyün bulunduğu bozkır, Sarı Vadi adlı bir yerde kurgulanmıştır. Sarı vadi ise gerçek dünyada var olmayan bir yerin ismidir.

Mekân ismi geçmemesine rağmen, romanda bazı mekânlar ön plana çıkmaktadır. Bunlar karakterlerin yaşadığı köy ve Tolgonay'ın işlediği tarladır. Tarla, romanın başında okuyucuya Tolgonay'ı tanıtan ve onu tasvir eden bir müşahit anlatıcı olarak esere dâhil edilmiştir. Eserin tamamında aynı tarlanın işlendiğini ve bol ürün verdiğini, yine vak'a zamanına geri döndüğünde Tolgonay ile konuşmaya devam ettiğini görmek mümkündür.

3.3.4.5. Zaman Mefhumu

Toprak Ana romanının vak'a zamanı, toprak ile Tolgonay adlı başkarakterin dertleştiği zaman dilimine tekabül etmektedir. Romanın başında tarla ile konuşmaya başlayan Tolgonay, ilerleyen safhalarda geri dönüşler yaparak hayat hikâyesini nakletmeye başlamaktadır.

Anlatım zamanının başlangıcı, Tolgonay'ın çocukluğu iledir. Hasat zamanı bu topraklara geldiğinden bahsetmektedir; fakat açıkça bir yıl söylenmemiştir. Yine

⁹⁸ Aytmatov 48,

⁹⁹ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Novosibirsk> (Erişim Tarihi: 12. 01. 2012)

bir hasat zamanı kocası Suvankul ile Tolgonay'ın tanıştığı yazılmıştır, bu sırada Tolgonay on yedi yaşındadır.¹⁰⁰ Anlatım zamanında Tolgonay'ın bu topraklara gelişi çocuk olduğu yaşlara denk geliyorsa, on yedi yaşına gelene kadar geçen süre muhtemelen on yıl olmalıdır. Aynı yıl evlendiklerini ve hızlı bir şekilde kendilerine yaşayacak bir ev yapıp toprağı işlemeye başladıkları süre de tahmini beş yıldır. Bu beş yılın ardından peşi sıra üç çocukları olmuştur. Üç çocuğun peşi sıra doğumu yaklaşık üç yıllık bir süreyi kapsamaktadır.

Çocuklarının her birinin büyüyerek askere gittikleri romanda anlatılmaktadır. Askerlik çağının on dokuz yaşında başladığı düşünülduğünde, en büyükleri ile en küçüklerinin birkaç ay farkla askere gittikleri de göz önünde bulundurulduğunda, askere gitmeden önce yirmi yıl geçmiştir. Askere giden üç kardeşin yine her biri, peşi sıra cephede can vermişlerdir. Bahsi geçen savaş İkinci Dünya Savaşı'dır. Savaş 1939-1945 yılları arasında devam ettiğinden, üç kardeşin ve babalarının ölümü bu yıllar içinde olmuştur. Yani bu çocuklarının doğumu tahminen 1920'li yıllara denk gelmektedir. Çocukların ölümünden sonra gelini ile yaşamaya devam eden ve torununun onuncu yaşını gören Tolgonay'ın, anlatım zamanı içerisinde toplamda idrak ettiği zaman dilimi yaklaşık kırk-elli yıllık bir süreyi kapsamaktadır.

3.3.5. Beyaz Gemi Özet

İlk olarak 1991 yılında yayımlanan Beyaz Gemi adlı romanın elimizdeki baskısını, Kırgızca aslından Refik Özdek tercüme etmiştir.

Romandaki karakterler; Çocuk, Mümin Dede, Orozkul, Bekey Hala, Seydahmet, Gülcemal, Nine, Kulubeg ve figüratif tiplerdir.

Sadece üç evin olduğu ıssız San-Taş Vadisi'nde Çocuk ve dedesi Mümin, nine, Orozkul, Gülcemal, Seydahmet ve Bekey Hala hayatını sürmektedir. İlk evde dedesi ve üvey ninesi ile çocuk; ikincide Mümin dedenin büyük kızı Bekey Hala ile kocası korucu başı Orozkul; üçüncüde ise tembel işçi Seydahmet ile karısı Gülcemal ve küçük kızları yaşamaktadırlar. Çocuk için hayat burada epey zordur. Neredeyse hiçbir eğlencesi yoktur, hiç arkadaşı da yoktur ve okula da başlamamıştır. Onu meşgul eden, çocukluğunu anımsatıp onu eğlendiren bazı şeyler varsa da belki de

¹⁰⁰ Aytmatov, *Toprak Ana*, 9.

yegâne ve vazgeçilmez eğlencesi, eski dürbünü ile Isık-Göl'ü izleyip oradan geçen Beyaz Gemi'ye bakmaktır.

Annesi ve babası onu çok küçük yaşlarda terk etmişlerdir. Annesi şehirde kendine yeni bir yaşam kurmuştur. Çocuk babasının beyaz geminin kaptanı olduğuna, bir gün başı insan başı olan bir balık olup beyaz gemiye kadar yüzeceğine ve babasıyla konuşacağına inanmaktadır. Dedesi çok iyi kalpli ve çalışkan bir insandır. Çevresindekiler ona Kıvrak Mümin lakabını takmışlardır. Damadı Orozkul'un yanında çalışır ve onun emirlerini yerine getirir. Orozkul şişman, koca kafalı içki içmeyi çok seven, çabuk sinirlenen bir korucu başıdır. Mümin'in kızı ve Orozkul'un karısı olan Bekey kısır bir kadındır. Orozkul bunu Bekey'in suçu olarak bilir ve her akşam içip onu döver. Orozkul arada bir arkadaşlarıyla içmeye gider ve sarhoş olunca yanındakilere birer tomruk sözü verir. Tomruğu kesip dağdan indirme, çayın karşısına geçirme ve kamyona yükleme zamanı gelince de verdiği söze pişman olur ama iş işten geçmiştir. Arada bir vadiye şehirden "Maşın Mağaza" denilen içi ıvır zıvır dolu bir araba gelir. Bir gün yine Maşın Mağaza geldiğinde dedesi çocuğa bir okul çantası alır. Ertesi yıl çocuk okula başlar. Çocuk dedesinden masal dinlemeye bayılır. Her akşam artık ezberlediği "Boynuzlu Maral Ana" masalını dinler. Dedesine göre hepsi Boynuzlu Maral Ana'nın soyundan gelmektedirler. Çocuk da buna inanmaktadır. Masala göre maral ana San-Taş Vadisi'ni terk etmiştir ama onları sürekli korumaktadır. Mümin çocuğu her gün atıyla okula götürüp getirmektedir. Okul çok uzaktadır ama hiç geç kalmamıştır.

Çocuk bir gün yol kenarındaki kayalarıyla oynarken San-Taş yakınlarından kuru ot almaya gelen beş-altı kamyonluk bir konvoy görmüştür. Çocuk en öndeki kamyonun peşine takılıp koşmaya başlar. Çocuğu gören şoför durur ve çocukla biraz konuşur. Şoför genç ve yakışıklı biridir. Adı Kulubeg'dir. Çocuğa dedesini tanıdığını, kendisinin de Boynuzlu Maral Ana'nın soyundan geldiğini söyler ve ayrılır.

Ertesi gün Mümin dede ile Orozkul yine dağdan bir ağaç indirirler. Bu sırada uzun zamandan beri ormanda görülmeyen maralları görürler fakat işleri olduğundan onlarla ilgilenemezler. Akşam olmuştur. Dede, Orozkul'a söyleyip çocuğu okuldan almaya gitmek ister fakat Orozkul ağacı indirmeleri gerektiğini söyleyip izin vermez. Tomruğu çaydan geçirirlerken tomruk çayda kayalara takılır. Çıkarmak için çok

uğraşırlar ama çıkaramazlar. Dede vaktin çok ilerlediğini fark eder, daha fazla dayanamaz ve daha önce hiç yapmadığı bir şey yapıp Orozkul'dan izin almadan çocuğu almaya gider. Çocuk akşama kadar okulun kapısında dedesini beklemiş ve ağlamaktan gözleri şişmiştir. Dede yolda çocukla öğretmenine rastlar. Çocuğu öğretmeni eve getirmektedir. Dede öğretmenden özür dileyip çocuğu alır ve yola koyulurlar. Çocuk dedesine küsmüştür. Hiç konuşmamaktadır. Dede çocuğun gönlünü almak için Boynuzlu Maral Ana'yı gördüğünü söyler. Çocuk bu habere çok sevinir. Dedesine ormana gitmek için yalvarır fakat akşam olduğu için eve dönerler. Eve geldiklerinde Orozkul'u sabahki olaydan dolayı çok sinirlenmiş bulurlar. Orozkul o gün Bekey halayı yine dövmüştür. Çocuk evin bu durumuna çok üzülür ve yatmaya gider.

O gece müthiş bir tipi çıkar. Gece yarısı Kulubeg ve arkadaşları yolda kaldıkları için Mümin dedenin evine sığınır. Kulubeg ve arkadaşlarının gelmesiyle evdeki hava biraz yumuşar. Sabah kamyoncular evden ayrılırlar. Aynı gün Orozkul'un tomruk sözü verdiği arkadaşı tomruğu almak için gelir. İri yapılı, esmer biridir. Tomruk ise hala önceki gün bıraktıkları yerde çayın içinde beklemektedir. Tomruğu almak için Orozkul, Koketay ve Seydahmet yola koyulurlar. Dede de Orozkul'un kendini affedeceği düşüncesiyle peşlerine takılır. Orozkul kıyıda emirler yağdırırken Mümin dede, Seydahmet ve Koketay tomruğu çıkarmaya çalışmaktadırlar. O sırada çayın karşısında birkaç tane maral görürler ama işlerini bırakamayacaklarından marallarla ilgilenemezler. Biraz uğraştıktan sonra tomruğu çıkarıp kamyonu yüklerler.

Çocuk o gün hastadır ve önceki gün akşamdan beri evde yatmaktadır. Akşamüzeri kahkaha sesleriyle uyanır ve bahçeye çıkar. Herkes neşe içindedir ve hepsi de sarhoştur. Dede ise et dolu bir kazanın yanına çökmüş sessizce kazanın altındaki ateşle oynamaktadır. Çocuk hemen dedesinin yanına gider. Ona seslenir fakat dede duymaz. Birkaç defa daha seslenir fakat dede hiç cevap vermez. Çocuk kötü bir şeyler olduğu hissine kapılır. Az ilerde Bekey'i, Seydahmet'i, Gülcemal'i görür. Hepsi de yiyip içmekte ve eğlenmektedirler. Çocuk önce neler olduğunu anlamaz. Avlunun dışında henüz kanı kurumamış geyik derisini, bağırsak eşeleyen Beltek'i ve elindeki baltayla Maral Ana'nın boynuzlarını kırmaya çalışan Orozkul'u görünce neler olduğunu tahmin eder. Çocuk bu korkunç manzara karşısında dayanamayıp içeri kaçar ve yorganın altına girip ağlamaya başlar. Bu arada

Kulubeg'in gelip onu kurtaracağını ve Orozkul'a haddini bildireceğini hayal etmektedir. Az sonra sofraya içeri kurulum. Çocuk hayalinden yine kahkahalarla uyanır. O sırada Seydahmet olanları anlatmaktadır. Çocuğun bir türlü anlam veremediği olaylar şöyle cereyan etmiştir: Tomruğu çıkardıktan sonra Seydahmet ile Mümin dede ormana çalışmaya giderler. Bu arada maralları yine görürler. Seydahmet onları vurmaya ister, dede ise buna karşı çıkar. Seydahmet dedeyi dinlemeyip maralların peşine düşer. Dede de Seydahmet'in arkasından gider. Seydahmet maralları vuracaktır ama sarhoş olduğu için nişan alamaz ve tüfeği dedeye verip maralları vurması gerektiğini, vurmazlarsa kaçacaklarını ve Orozkul'un dedeyi affetmeyeceğini söyleyip dedeyi kandırır. Dede ise maralları vurursa Orozkul'un onu affedeceğini ve her şeyin düzeleceğini düşünerek marallardan birini istemeye istemeye vurur.

Çocuk bunları duyunca çıldıracakmış gibi olur ve dışarı kaçar. Dedesini yerde toz toprak içinde yatarken bulur. Ona birkaç defa yine seslenir ama dede yine duymaz. Olanlara dede kendi de inanmamaktadır. Çocuk dedesinden bir tepki alamayınca balık adam olup babasına ulaşacağını düşünerek koşar ve kendini dereye atar. Hızla akan su çocuğu alıp götürür; fakat çocuk hiç bir zaman balık olmayacaktır.

3.3.6. Beyaz Gemi İnceleme

1991 yılında yayınlanan Beyaz Gemi, yayınlandığı yıllarda Kırgız edebiyat camiasında yankılar uyandırmış ve üzerine birçok inceleme yazısı yazılmış bir roman olarak, Aytmatov'un romanları arasından sıyrılmıştır.

Romanın olay örgüsü, romanda kullanılan anlatım tarzları, romandaki şahıslar, mekân unsurları ve zaman mefhumu ele alınarak kısaca açıklanacaktır.

3.3.6.1. Olay Örgüsü

Müşahit perspektifli anlatıcı gözüyle üçüncü tekil şahıs ağzından, tek zincirli bir olay örgüsü tasarlanarak yazılan Beyaz Gemi ilk olarak 1991 tabedilerek okuyucunun beğenisine sunulmuş bir romandır. Aytmatov'un diğer romanları gibi Beyaz Gemi de birçok dile çevrilmiş ve geniş bir okuyucu kitlesi ile buluşmuştur.

Romanda olaylar anlatıcının birinci tekil şahıs ağzıyla söze girmesi ile başlamaktadır:

*Onun iki masalı vardı. Biri kendisinin ve başka kimse bilmezdi. Ötekisini ise dedesi anlatmıştı ona. Sonra ikisi de yok olup gitti. Şimdi biz bunlardan bahsedeceğiz.*¹⁰¹

Anlatma esasına bağlı eserlerde anlatıcı, aynı anda hem birinci tekil şahıs ağzından hem de üçüncü tekil şahıs ağzından vak'aları nakledebilir ve bunu yaparken aynı zamanda hem müşahit bakış açılı hem de hâkim bakış açılı bir tutum sergileyebilir. Burada inisiyatif, yazarın kendisindedir. Beyaz Gemi'de de anlatıcı, yalnızca romanın giriş kısmında olmak kaydıyla, iki farklı bakış açısını tercih etmiştir.

Başkarakterin olayın merkezinde yer aldığı Beyaz Gemi'de olay örgüsü içerisinde en önemli unsur, anlatılanların serim-düğüm-çözüm şeklinde düşünülmüş olmasıdır. Çocuğun hayatının önemli bir bölümü, bu mantık üzere oturtularak anlatılmıştır. Düğüm kısmında çocuk için önemli olan Boynuzlu Maral Ana'nın hikâyesi alıntılanarak aktarılmış ve böylece okuyucu için önemli ipuçları açığa çıkarılmıştır:

*Topal Çopur Nine ardına dönüp baktı ve gözlerine inanamadı: Şaşakalmıştı. Çünkü orada durup konuşan bir ana buğu (maral) idi. Hüzünlü kocaman gözleriyle sitemli sitemli bakıyordu.. Süt gibi beyazdı. Karnının altı ise yavru deveninki gibi saçak saçak boz yünlerle kaplıydı. Boynuzları güzel, görkemliydi: Sonbahar ağaçlarının dalları kadar çok ve büyüktü boynuzlarının çatalları. Memeleri, bebekli kadının memesi gibi temiz, dolgun ve kaygan idi...*¹⁰²

3.3.6.2. Anlatım Tarzları

Aytmatov, anlatma esasına bağlı eserlerini oluştururken kullandığı anlatım tarzlarının hemen hemen aynılarını Beyaz Gemi romanında da kullanmıştır. Bu konuda Aytmato'v'un tutucu davrandığını söylemek mümkündür.

Eserde kullanılan tarzlarından başında tabi ki tahkiye gelmektedir:

¹⁰¹ Cengiz Aytmato'v, *Beyaz Gemi* (İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2011) 5.

¹⁰² Aytmato'v 61.

Çocuk, motor sesinden ve fren gıcirtularından, ağır bir kamyonun avluya gelip durduğunu anladı. Köpek havlayarak fırladı. Farların ışığı bir an pencereye çarparak geçti ve söndü. Motor susmuştu. Kamyon kapıları açılıp kapandı. Araçtan inenler, konuşa konuşa pencerenin önünden geçtiler. Seslerinden anlaşıldığına göre üç kişiydiler.¹⁰³

Kamyonun avluya gelişi, içinden üç kişinin inmesi ve çocuğunun bunu fark etmesi burada tahkiye edilen olay halkasıdır.

Diyalog ve monolog, Aytmatov'un sık tercih ettiği anlatım tarzları olarak bu eserde de yerlerini almışlardır. Romanın sahnelenme ihtimali olmamasına rağmen, roman veya hikâyelerinde diyaloglara yer veren yazar, karakterlerini okuyucuya, kendi ağızlarından konuşturarak, sevdirmek kaygısı gütmektedir:

Karısı Bekey iyice endişeye kapıldı:

- *Ne oldu sana Orozkul? Ne var? Sırılsıklam olmuşsun! Yoksa akıntı ağacı alıp götürdü mü?*
- *Hayır! dedi Orozkul eliyle çekilmesini işaret ederek.*

Sonra Gülcemal'e:

- *Al bu atı ahıra götür! diye atın yularını uzattı ve kendi evine doğru yürüdü. Sonra karısına bağırdı:*
- *Haydi, gir içeri!¹⁰⁴*

Tasvir, mücessem olmayanın zihinde kelimeler sayesinde belirginleştirilmesidir. Aytmatov'un bu romanında kullanılmıştır:

Burnu ördek gibi basık, hiç kıkırdak yokmuş gibi yumuşaktı. Boyu da uzun değildi bu ihtiyarın. Ama bir delikanlı gibi çevikti. Sakaldan yana da bahtsızdı. Çenesindeki iki üç kıldan ibaretti sakalı.

İnsan bazen yolda boylu boslu bir ihtiyarla karşılaşır: Gür sakallı, kuzu derisinden katlama yakası bulunan kürkünü giymiş, başında değerli bir papak,

¹⁰³ Aytmatov 108.

¹⁰⁴ Aytmatov 92.

*altında şahbaz at, eyeri gümüş bezeklidir. Görkemli bir ihtiyardır. Peygamber görünüştüdür.*¹⁰⁵

Montaj örneği, Mümin Dede'nin kendisini saydırmasını bilmeyen bir ihtiyar olduğunu vurgulamak amacıyla kullanılan bir atasözü olarak romanda bulunmaktadır:

*Yaşlılar da gençler de ona "sen" diye hitap ederlerdi. Hatta sataşırlandı ona. O aldırılmazdı. Doğru demişler: "Kendisini saydırmasını bilmeyeni saymazlar." O kendini saydırmasını bilmiyordu.*¹⁰⁶

Açıklama, Aytmatov'un pek tercih etmediği bir anlatım tarzı olsa da Beyaz Gemi romanında bazı yerlerde bu tarza başvurulmuştur:

*Şehirlerde yaşayanlar asfalt yollarda gamsız-kedersiz dolaşiyor, taksilere biniyor, lokantalara giriyor, keyif sürüyorlardı. Oysa kendisi çok mutsuzdu. Kader onu bu dağlara atıp bırakmıştı. Hatta Kıvrak Mümin, şu onun beş para etmez kaynatası bile kendisinden daha mutluydu.*¹⁰⁷

3.3.6.3. Şahıs Kadrosu

Çocuk, Mümin Dede, Orozkul, Bekey Hala, Seydahmet, Gülcemal, Nine, Kulubeg ve figüratif tipler Beyaz Gemi romanının karakterleridir. Her biri romandaki vak'a zincirleri içerisinde önemli birer rol üstlenen karakterlerden Çocuk, başkarakter olarak en önemli karakter olma özelliği taşımaktadır.

Anne ve babası olmayan ve dedesi ile ninesinin yanında yaşayan çocuk, hayalci ve neşeli bir çocuktur. Saf ve iyi niyetli bir karakter olan çocuk, Mümin Dede ve Seydahmet haricinde diğer karakterler tarafından küçümsenen ve kıt zekâlı olmakla suçlanmaktadır. Oysa tüm bunları umursamayan çocuk, taşlara, ağaçlara, nehirlerle isimler verir ve babasının da orada bulunduğunu düşündüğü bir Beyaz Gemi'yi her gün dürbünle uzaklardan izler. Bir gün balık olup göle dalarak o gemiye çıkmayı ve babasına kavuşmayı arzu etmektedir.

¹⁰⁵ Aytmatov 16.

¹⁰⁶ Aytmatov 15.

¹⁰⁷ Aytmatov 82.

Çocuk olay örgüsü içerisinde merkezde yer almakla birlikte, okuyucuya verilmek istenen mesajları ileten bir tematik güç olma niteliğinden yoksundur. Aslında dikkatle bakıldığında, Mümin Dede ve Seydahmet bu özellikleri daha çok taşımaktadırlar; fakat hikâye çocuk üzerinden anlatıldığı için bu iki karakter yardımcı ve alıcı karakterler olmaktan öteye geçemezler.

Çocuğun kötülüğe karşı direnişi; fakat eserin sonunda ölmesi dönemin Kırgız yazarlarınca eleştirilmiştir. Bunun için kitabın sonunda Aytmatov, bazı açıklamalar yapma gereği duymuştur:

*Beyaz Gemi’de çocuğun ölümünü anlatırken, hiçbir zaman kötülüğün iyiliğe ağır basmasına uğraşmıyorum. Amacım, hayatın köklerini sağlamlaştırmaktır. Bu, kötülüğün en kabul olunmaz biçimiyle reddi oluyor ve kahramanım ölüyor. Bundan başarılı olup olmadığımı bilemem. Ancak şunu iyi biliyorum, zafer hiçbir zaman Orozkul’un değildir. Eleştirmenler burada yanılıyor, kötülüğün iyiliği yenmesi buradan bile göstermelidir. Evet, çocuk ölüyor, ama ahlak üstünlüğü yine onda kalıyor. Ben, hikâyenin yazarı olarak bunda direniyorum.*¹⁰⁸

Mümin Dede, Kıvrak Mümin adıyla da tanınan bir karakterdir. Çocuğa yol gösterdiği ve onu öğütleriyle aydınlattığı için yönlendirici karakter olarak göze çarpmaktadır. İyiliksever, küçük şeylerle mutlu olmasını bilen, az konuşan, tarihiyle ve milletiyle barışık, zorluklara göğüs geren, başkalarının saygı duymadığı; fakat bunu umursamayan, kendisini saygıdeğer biri olarak lanse edemeyen bir karakterdir. Onun anlattığı bir masal, çocuğun bütün hayatını etkilemiştir. Romanın sonunda çocuk ölmeseydi ve ihtiyar Mümin Dede kadar yaş yaşasa, tıpkı dedesi gibi bir karaktere sahip olacağı kuvvetle muhtemeldir. Bu durumda her ne Kıvrak Mümin pasif bir görüntü çizse de başkalarını etkileyebilmeyi de başarmıştır.

Orozkul, eserdeki hasım güçtür. Anlatma esasına bağlı türlerde görülen hasım güçlerden biraz farklı olarak, yalnızca tematik gücün değil bütün karakterlerin karşısında ve onlarla çatışma halinde bulunan biridir. Aslında Orozkul, yalnızca bir karakter değil kötülüğün vücut bulmuş halidir. O merhametsiz, yüreği taşlaşmış, çocuk sevgisi olmayan, içki müptelası, açgözlü, millî benliğini yitirmiş; fakat bunu umursamayan, yalnızca bir karakterdir. Düşüncelerinden ve inandıklarından milim

¹⁰⁸ Aytmatov 170.

sapmaz ve başkalarını da kendisine benzetmeye çalışır. Çevresindeki herkese tepeden bakar, yalnızca karakterlerle çatışmaz; iyilik kavramı ile topyekûn bir mücadele içerisindedir.

Bekey Hala, Gülcemal ve Seydahmet; eserde iyi tarafta yer alan karakterlerdir. Bunlardan Bekey Hala, Orozkul ile çatışma halinde bulunan karakter olarak önemlidir. Hasım gücün karşısında yer almakla birlikte, hasım güce karşı etkin bir müdahalesi olamamaktadır. Orozkul'un karısı olduğu için ona itaat etmiştir; fakat duruşu ile Orozkul'a pasif bir direniş sergilemektedir. Çocuğu da olmayan Bekey Hala'nın hayattaki tek gayesi anne olabilmek ve bu sayede kocasının zulmünden kurtulmaktır.

Nine de tıpkı Orozkul gibi romandaki kötü karakterlerden biridir. Mümin'den hazzetmeyen, torununa karşı merhametsizce davranışlar sergileyen, kaba ve tembel bir karakterdir. Yardımcı karakter olarak kurgulanmıştır.

3.3.6.4. Mekân Unsurları

Roman kahramanlarının yaşadığı Sarı-Taş vadisi, Kırgızistan'da Isık-Göl'e¹⁰⁹ yakın bir mesafede bulunmaktadır. Gerçek dünyada yer almayan vadi, anlatıcı tarafından kurgulanarak eserdeki itibarî dünyaya yerleştirilmiştir. Burada dikkat çeken husus olarak sarı renge ayrı bir paragraf açmak gerekir. Aytmatov, sarı rengi mekân isimlerinde daima kullanmıştır. Sarı renk, ilahî vasıflı bir renktir ve umudu simgeler.¹¹⁰

Isık-Göl de Aytmatov'un doğduğu Talas ili sınırında yer alan, Kırgızistan'ın en büyük gölüdür. Isık-Göl'ün çocukluğunu Kırgız bozkırlarında, yaylalarında geçiren yazar için önemi büyüktür. Beyaz Gemi'de bir mekân unsuru olarak itibarî dünyaya eklenen gölün, başkarakterde özgürlük ve ümit-var olma hisleri uyandırdığı söylenebilir.

Isık-Göl'e bakan Karavul Dağı, romandaki mekânlardan bir diğeridir. Kelime anlamı itibariyle karavul, "gölge" demektir.¹¹¹ Burada büyük ihtimalle yazar, gölge

¹⁰⁹ http://tr.wikipedia.org/wiki/Issık_Göl (Erişim Tarihi: 01.02.2012)

¹¹⁰ Bazı kaynaklar sarı rengin ayrılığı, bununla birlikte neşeyi de simgelediğini vurgulamaktadır. (Detaylı bilgi için bkz. Ted Andrews, *Renklerle Tedavi*, Arıtan Yayınları)

anlamı ile değil gözcü anlamı ile kullanmıştır; zira bu dağ yüksek ve hâkim bir konumda Isık-Göl'e bakar vaziyettedir.

3.3.6.5. Zaman Mefhumu

Beyaz Gemi'de itibarî dünyada sürüp giden olay örgüsünün meydana geldiği vak'a zamanı, anlatım zamanı üzerinde kısa bir zaman dilimine tekabül edecek şekilde yer almaktadır. Vak'a zamanı, romanın hemen başında hâkim perspektifli anlatıcının vak'aları anlatmaya başlaması için müşahit anlatıcı rolüne soyunuşu ile anlamak mümkündür:

*Onun iki masalı vardı. Biri kendisinini ve başka kimseler bilmezdi. Ötekini ise dedesi anlatmıştı ona. Sonra ikisi de yok olup gitti. Şimdi biz bunlardan söz edeceğiz.*¹¹²

Bu kısa bölüm, vak'a zamanının şimdiki zamanda devam ettiğini ifade etmektedir. Anlatım zamanı uzun bir zaman dilimi olarak, anlatıcı tarafından anlatılmaya bu cümlelerin hemen ardından başlamaktadır.

Aytmatov'un diğer romanlarında da olduğu gibi, bu romanda da anlatım zamanı İkinci Cihan Harbi sonrasında yer almaktadır. Kıvrak Mümin'in *savaşta Emek Taburu'nda yer aldığı*¹¹³ dile getirilmiştir. Kıvrak Mümin'in savaşta yirmili yaşlarında bir genç olduğu ve şimdi bir ihtiyar olduğu değerlendirildiğinde, anlatım zamanı 1970'li yılları veya daha da sonrasını kapsıyor olabilir.

Eserde anlatma zamanının asıl başlangıcı, yılı belli olmamak kaydıyla, sıcak bir yaz gününe denk gelmektedir. Çocuğun serinlemek için yüzdüğü suda, Maşın-Mağazanın bir toz bulutu kaldırarak geldiğini gördüğü an, vak'a zincirinin anlatım zamanına ilk eklendiği kısımdır. Çocuğun yedi yaşını bitirip, sekiz yaşına girdiği de yine romanın ilk sayfasında belirtilmektedir. Çocuğun ölümüne kadar geçen süre, birkaç yıllık bir zaman dilimidir.

¹¹¹ Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü'nde "gölge" anlamı verilmişken, Tarih Terimleri Sözlüğü'nde "karakol" olarak, Tarama Sözlüğü'nde ise "gözcü", "nöbetçi" şeklinde tanımlanmıştır.

¹¹² Aytmatov 5.

¹¹³ Aytmatov 15.

3.3.7. Gün Olur Asra Bedel Özet

Gün Olur Asra Bedel,¹¹⁴ Cengiz Aytmatov'un en çok satan ve okunan eserlerindedir. İlk olarak 1991 yılında yayımlanmıştır. Kırgızca aslından Refik Özdek tercüme etmiştir.

Eserin kahramanları; Boranlı Yedigey, Kazangap, Adilbey, Sabitcan, Ayzade, Ukubala, Abutalip Kuttubayev ve yardımcı karakterlerdir.

Yedigey, Kazangap ve diğerleri Boranlı İstasyonu'nun çevresinde sıralanmış kulübelerde yaşamaktadır. Burası Sarı-Özek uzay alanına çok yakın bir yerleşim yeridir; fakat bu ıssız bozkırda Boranlı adındaki bu yerde yaşamak gerçekten güçtür. Hatta birçok insan burada değil yaşamak, bir dakika durmak dahi istemez.

Yedigey ve buralarda uzun yıllardır yaşayan, bir istasyon işçisidir. İşinin ehli ve ailesine bağlı birisidir. En yakın arkadaşı Kazangap, burada yaşayanlar arasında Boranlı'ya ilk gelen kimsedir. O, milli köklerine bağlıdır. Milletinin geçmişini özlemle yâd etmektedir.

Kazangap ölmüştür. Onun ölümü, özellikle Yedigey için, çok büyük bir yıkımdır. Onu atalardan yadigâr Ana-Beyit mezarlığına gömmeye karar verir. Onu Sovyet yönetiminin tüm yasaklamalarına rağmen tam bir Müslüman gibi yıkayıp defnetmeye kararlıdır. Kazangap'ın her ne kadar evli kızı ve oğlu da olmasına rağmen, Yedigey Kazangap'a kendi yakını, öz abisi veya kardeşiymiş gibi davranır ve onun da ona o gözle baktığını bilirdi. Şimdi bu yakınlık duygusu ile hareket etmektedir.

Kazangap'ın Kumbel İstasyonu'ndaki evli kızı Ayzade ve kente taşınan ukala, çokbilmiş oğlu da cenaze için haberdar edilecektir; fakat Ayzade'nin sarhoş kocası yüzünden faydası olmayacağını düşünürler, oğlu Sabitcan da zaten hayırsızın biridir, hatta Yedigey onun geleceğine bile ihtimal vermez.

Ertesi gün olduğunda herkes oradadır. Sabitcan da gelir. Yedigey onun büyük bir samimiyetle karşılar, onu Kazangap'tan kalan bir emanet gibi düşünür. Onlara Kazangap'ın Ana-beyit'e gömülmesi gerektiğini ve bunun eski bir Nayman âdeti olduğunu söyler; fakat Sabitcan buna itiraz eder. Ona göre babasının nereye

¹¹⁴ Cengiz Aytmatov, *Gün Olur Asra Bedel* (İstanbul Ötüken Neşriyat: Mayıs 2011)

gömüleceğinin önemi yoktur, zaten bu iş onun için bir angarya mahiyetindedir. Bir an önce bu defin işini halledip buradan uzaklaşmak ister. O sırada sarhoş kocası ile birlikte Ayzade'de de Boranlı'ya gelmiştir. Onun yüksek sesle ağlamasına kızan Sabitcan ile Ayzade'nin kocası birbirine girerler ve oradakiler onları ayıplayarak ayırırlar.

Yedigey ise şöhretli ve heybetli devesi Karanar'ı havutlamak için ahıra gider. Bu koca ve inatçı deve, yüksek sesle böğürür ve sahibini yanına yanaştırmaz; fakat bu onun her zaman yaptığı şeydir. Yedigey onu kırbaçlayarak yere çöktürür ve havutlar. Onu en güzel süslerle süsler ve Kazangap'ın cenaze merasimi için hazırlar ve diğerlerinin yanına gider. O gece yeni gelenlerle birlikte hep beraber Yedigey'in evinde oturup sohbet ederler.

Boranlı'nın yakınındaki uzay istasyonundan ve Amerika'daki bir uzay istasyonundan aynı anda iki uzay aracı göğe yükselir ve dünyanın yörüngesine yerleşerek uluslararası uzay istasyonuna entegre olurlar. Bu Sovyetler ve Amerika'nın ortak yürüttüğü bir uzay programıdır. Her iki ülkeden birer astronot, bir öncesindeki iki astronottan nöbeti devralmak usulüyle bu programı sürdürür. Son giden ikili dünya dışı varlıklarla irtibata geçer ve onların aracı ile galaksilerine giderler. Bu medeniyetin tek bir millet olduğunu, savaş ve kavga nedir bilmediklerini, hiç silahlarının olmadığını, yaşadıkları gezegenin doğasını tamamen koruduklarını ve ona hiç zarar vermediklerini ve dünya medeniyetleri ile dostluk kurarak onlara teknolojik manada yardım etmek istediklerini öğrenirler. Dünyada irtibat kurdukları merkezlerden bu konuyla alakalı bir cevap ve yetki isterler; fakat dünyadaki Sovyet ve Amerikan merkezlerden bu konu ile ilgili yetki gelmez; hatta artık bu iki astronotun dünyaya dönmemeleri emredilir. Dünya dışı varlıklarla kurulan iletişimin tüm dünyadan gizlenmesine karar verilir. Henüz dünyadakiler, böylesine ileri bir medeniyetle ve siyasi yapılanmaya ters düşen barışçıl anlayışla yüzleşmeye hazır değildirler.

O günün sabahı istasyonun iki emektarı Adilbey ve Yedigey uyanıp Kazangap'ın cenazesini yıkamak için onun evine gider. Adilbey su taşır, Yedigey de kadim dostunu yıkayıp kefenleyerek defnetmeye hazır hale getirir. Geçmişini düşünür. Karısı Ukubala ile evlendiklerini, bir çocuklarının doğumun ardına öldüğünü ve birçok zorluk çekerek en sonunda kimsenin çalışmak istemediği Boranlı istasyonuna

çalışmaya geldiklerini ve Kazangap'ın onlara kol kanat gerdiğini, her konuda yardım ettiğini hatırlar. Devesi Karanar dahi, küçücük bir yavru iken Kazangap tarafında Yedigey'e verilmiştir. Deve büyüdükçe ve güçlendikçe onu hiç kıskanmış ve hep dostunun arkasında olmuştur. Yedigey bunları hatırladıkça üzülür, dertlenir. Sonra altı kişilik cenaze korteji yola koyulur, Ana-Beyit Mezarlığı'na doğru yola çıkar. En önde süslü devesi ile Yedigey vardır. Aklında geçmişi, Kuttubayevleri, Abutalip'in dostluğunu, vatan hainliği ile suçlanıp sorgulanırken öldüğü haberinin gelmesini, çocuklarına okuma-yazma öğretmesini hatırlar. Yılların çok çabuk geçiyor olması onu şaşırtmış ve yüreğini burkmuştur. Abutalip öldüğünde iki çocuğu ve karısı Zarife'ye o sahip çıkmıştır. Çocuklarına bir baba gibi davranmıştır; fakat bu ilgisi bir süre sonra aşka dönüşür ve Zarife'ye kimseye söylemediği ve söyleyemeyeceği duygular beslemeye başlar, oysa karısını çok seven ve ona sadık olan birisidir. Zarife'nin muhtaç hali ve ona karşı samimi ama mahcup tavrı onu etkilemiştir. Oradakilere öldüğünde tıpkı Kazangap gibi Ana-Beyit'e gömülmek istediğini vasiyet eder.

Uzun süren bir yolculuğun ardından mezarlığın olduğu yere gelirler; fakat etraf tel örgülerle çevrilidir. Nöbetçi kulübesinin olduğunu fark ederler ve oraya yönelirler. Oradaki genç nöbetçiye durumu izah ederler; fakat nöbetçi buranın askeri bölge olarak tespit edilip orduya verildiğini ve işi olmayanın giremeyeceğini söyler. Nöbetçi subayı da ikna edemezler ve Kazangap'ı Ana-beyit'e gömemezler. Ata yadigârı artık ulaşılamaz bir yerdir. Nöbetçi subay Tansıkbayev soyadlı biridir ve bu soyada sahip bir diğer kişi sorgu yargıcu Tansıkbayev, Kuttubayev'i sorgulayan ve bir anlamda onun ölümüne sebep olan kişidir. Buna rağmen Yedigey bu tesadüfü göz ardı eder ve teğmene durumu anlatır; fakat sonuç değişmez. Oradan ayrılırlar ve geri dönüş yolunda Adilbey ve Yedigey'in uygun gördüğü bir tepeciğe Kazangap'ı defnederler ve vasiyetine buraya Kazangap'ın yanına gömülmeyi de Yedigey ekler. Geri döndüklerinde Yedigey, Kazangap'ın ölüm haberini alan iki kızının, kocaları ile birlikte Boranlı'ya geldiklerini öğrenir ve hasretle evine gider. Artık o bu istasyonun büyüğü ve ölümü arzu eden bir gönlü kırık Kazak milletinden erkeğidir.

3.3.8. Gün Olur Asra Bedel İnceleme

İlk olarak 1991 yılında yayınlanan Gün Olur Asra Bedel, Cengiz Han'a Küsen Bulut romanı da eklediğinde, Aytmatov'un yazmış olduğu en uzun roman

olmaktadır. Yazarın en çok satan romanı olan *Gün Olur Asra Bedel için yazar ve bu kitap benim vücudum ve bu söz benim ruhum.*¹¹⁵ demiştir.

İncelemenin ilerleyen safhasında, romanı oluşturan unsurlar ele alınacaktır.

3.3.8.1. Olay Örgüsü

Gün Olur Asra Bedel, Aytmatov'un çok okunan ve beğenilen romanlarından biri olarak önem kazanmış bir eserdir. Eserde anlatıcı, üçüncü tekil şahıs ağzından ve müşahit bir bakış açısı ile olayları okuyucuya nakletmektedir. Olayların anlatımında belirli bir kronoloji takip edilmemiş, romanın başında hikâyenin sonuna doğru meydana gelen olaylar anlatılmıştır. Aytmatov'un romanlarında sık karşılaşılmamakla birlikte, bu romanda helezonik olay örgüsü tekniği tercih edilmiştir. Romanın tamamında, iki farklı vak'a örgüsü devam etmekte ve birbirleri ile direkt olarak bağlantılı olmasalar da okuyucuya benzer mesajları vererek sonlandırılmışlardır.

Romanın hemen başında, başkarakter Yedigey'in henüz vefat eden kadim dostu Kazangap'ın ölüm haberini karısına iletişi anlatılmaktadır. Romanın tamamında yazar, anlatım zamanı içerisinde geri dönüşler yaparak Kazangap ile Yedigey'in nasıl tanıştıklarını ve dostluklarının gelişim sürecini ele alır. Bu süreci devam ettirirken diğer taraftan Kazangap'ın ölümünün ardından yaşananları da sürdürerek iki farklı zaman dilimi içerisinde olayları nakleder. Yine bu iki zaman dilimi içerisinde Sarı-Özek Uzay Üssü'nden fırlatılan uzay gemisinin Amerikan-Sovyet ortak uzay programının bir gereği olarak Parite Uzay İstasyonu'na gizli bir görev için gönderilişi ve burada uzaylılar ile kurulan temasın hikâyesi sürdürülür. Bu da asıl vak'a zamanının haricinde romanda yer alan diğer, asıl vak'a zincirine nazaran çok daha kısa, vak'a zinciridir.

Kazangap'ın ölümü ve Yedigey'in karısının, Yedigey'in yanına gelerek ölüm haberini iletmesi olayların başlangıç noktasını teşkil etmektedir:

Her şey için minnettardı ona: Birlikte geçirdikleri uzun yıllar için, kocasına duyduğu bağlılık ve saygıdan dolayı gece yarısı istasyonun en uzak noktasına kadar uzun bir yol yürüyerek Kazangap'ın ölüm haberini getirdiği için... Çünkü Ukubala,

¹¹⁵ Aytmatov 5.

uzak yakın hiçbir akrabalığı olmasa da, herkes tarafından terk edilmiş bu zavallı ihtiyarın ölümüyle onun içten ilgileceğini bilirdi.

İçeri girdiler ve Yedigeı karısına:

- *Otur, biraz soluk al, dedi.*
- *Sen de otur.*

Oturdular.

- *Ne oldu? Ne var?*
- *Kazangap öldü.*
- *Ne zaman?*
- *Şimdi oradan geliyorum. Bir uğrayayım da halini hatırını bir şeye ihtiyacını olup olmadığını sorayım, demiştim. İçeri girdiğimde ışığı yanyor, o da her zamanki yerinde oturuyordu, ama sakalı dimdik, yukarı kalkık idi. Yanına yaklaşp Kazake!¹¹⁶ dedim...¹¹⁷*

Bundan sonraki bölümde Yedigeı'in Boranlı İstasyonu'ndaki işini bitirdiği ve gerekli izni alarak Kazangap'ı defnetmek için hazırlıklara başlaması anlatılır. Yazarın bu bölümlerde ölüm ile hayat hakkında söyledikleri, dostluğun önemini vurgulayışı gibi bazı önemli hususlar ön plana çıkmaktadır.

Yedigeı'in karısı ile birlikte herkesi olaydan haberdar edişinin ve Kazangap'ın Boranlı'dan uzaklarda yaşayan erkek ve kız çocuklarına haber salışının ardından vak'a zincirinin ikinci kademesine geçilir:

O anda Büyük Okyanus'un kuzey enlemlerinde vakit sabah idi. Saat sekize geliyordu. Göz kamaştıran güneş, parlak ışıklarını ıssız bucaksız ve ılımlı bir sessizliğin üzerine yaymaktaydı. Su ve gökyüzünden başka bir şey görünmüyordu o uçsuz bucaksız bölgede. Bununla beraber, oralarda bir yerde, gözlerden irak Konvansiyon uçak gemisinde, şimdilik gemilerdekilerden başka kimse bilmese, dünya çapında önemli bir dram yaşanmaktaydı. Amerikan-Sovyet yörünge istasyonu

¹¹⁶ Kırgızca *Kazangap Ake, Kazake*; Kazangap Amca'nın kısaltmasıdır.

¹¹⁷ Aytmatov 10.

*PARİTE'de meydana gelen, o güne kadar görülmemiş, duyulmamış bir olayla ilgiliydi bu dram.*¹¹⁸

Bu kısımda anlatılanlar, aslında romandaki anlatım süreci içerisinde yer alan iki farklı vak'a zincirinden bir diğeri ile aynı zaman dilimi içerisinde devam etmekte olan olaylardır. Burada uzayda yapılan bir yörüngede uzaylılar ile irtibata geçilmesi ve bu irtibatın neticelerinden bahsedilmektedir. Vak'a zinciri içerisinde en dikkat çeken ayrıntı, uzaylıların dünyalılardan çok daha ileri bir medeniyet kurmuş olmaları ve yaşadıkları gezegende barışın hüküm sürdüğü gerçeğidir. Uzaylılar ile irtibata geçerek, uzaylıların taşıtları ile onların gezegenine giden iki astronotun anlattıkları, aslında dünya tarihi ve geleceği açısından çok büyük öneme sahiptir; fakat hem Amerikalılar hem de Sovyet yetkililer bu irtibatın gizlenmesine ve bahse konu olan astronotlarla irtibatın kesilerek dünyaya dönmelerine izin verilmemesine karar verirler. Böylece bu büyük olay, dünyadan gizlenmiş olacaktır.

Aslında yazarın burada vurgulamak istediği, insanoğlunun barıştan korkuyor olmasıdır. Burada yazarın vermeye gayret ettiği mesaj, insanlığın birbirini öldürmek için birçok silahlar ürettiği, aslında buna gerek kalmadan herkesin tek bir atadan gelen evlatlar olarak barış içerisinde yaşamaları gerektiğidir. İrtibata geçilen diğer gezegende tam da bu şekilde yaşayan bir uygarlığın, dünyaya ele geçirebileceği korkusu neticesinde dünyadakilerin böyle bir karar verdiği düşünülebilir ki zaten anlatıcı da bundan bahsetmektedir; fakat bu korkunun, yine insanların birbirlerine olan güvensizliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış olduğu ortada duran bir gerçektir.

Romanın bundan sonraki kısmında hem uzaylılar ile kurulan bağlantının hikâyesi, hem de Yedigey ile Kazangap'ın hikâyesi, geri dönüşler yaparak ve iki hikâye arasında gidiş gelişler şeklinde sürdürülerek devam etmiş ve Cengiz Han'a Küsen Bulut romanının bulunduğu kısmın olduğu yere geldiğinde yazar romanı sonlandırmıştır. Daha önce belirtildiği üzere, Sovyet yönetimi romanın Cengiz Han'a Küsen Bulut olarak sonradan ayrı bir roman olarak basılan kısmının yayınlanmasını yasaklamıştır.

¹¹⁸ Aytmatov 54.

3.3.8.2. Anlatım Tarzları

Romanda yazarın geleneksel olarak kullandığı anlatım tarzlarına başvurduğu görülmüştür. Bunlardan en belirgin olanı, tahkiyeli anlatım tarzıdır.

Tahkiye edilen vak'alar, romanın birçok bölümünde okuyucuya kendisini göstermektedir:

Tren Alma-Ata'nın kenar mahallelerine gelmiş, yolcular eşyalarını indirip koridora çıkarmış, kapıya yaklaşılmaya başlamışlardı bile. Yedigey de hazırды. Nihayet büyük istasyona geldiler. Peron, inenleri karşılamaya, binecekleri uğurlamaya gelenlerle hıncahınç doluydu. Tren iyice yavaşlayınca Yedigey birden çocuk gibi sevindi. Çünkü o kalabalıkta Yelizarov'u görüp tanımişti. Sevgili eski dostu şapkasını çıkarıp "hoş geldin" anlamında sallıyor, onun bulunduğu vagona doğru yürüyordu.¹¹⁹

Tasvirli anlatım tarzı da Gün Olur Asra Bedel romanında görülen anlatım tarzlarından bir diğeridir:

O anlı şanlı Karanar, bir deri bir kemik idi şimdi. İyice içine çökmüş bir çift donuk göz, ipince olmuş boynunun üzerinde sallanan kocaman bir kafa, dizinden aşağıya doğru saçak saçak inen tüyleri takma saç gibi duruyor. Kara kaleler gibi dik duran hörgüçleri ise şimdi bir kocakarının memeleri gibi yana sarkıyordu. Daha dün denecek bir zamana kadar bastığı yeri titreten Karanar o değildi. Öyle güçsüz, öyle bitkin idi ki ağıla kadar ancak dinlene dinlene yürüyordu. Yürüyor değil, sürünüyordu. Kanının son damlasına, son molekülüne kadar bütün gücünü vermişti çiftleşmek için.¹²⁰

Karanar isimli devenin çiftleşme sonrası halinin tasviri ile amaçlanan, okuyucunun bu çiftleşme sürecinin ardından Karanar'ın tam olarak nasıl görüldüğünü anlayabilmeleridir. Anlatıcı bu noktada bu karakteri tasvir ederek eserini bir güldürü unsuru da eklemiş ve böylece anlatımını daha takip edilir bir hale getirmiştir.

Eserde diyalog anlatım tarzının da kullanıldığı bazı bölümler vardır:

¹¹⁹ Aytmatov 375.

¹²⁰ Aytmatov 331.

Raymalı-Aga çadırında toplananları selamladı:

- *Selamünaleyküm. Hayır ola? Bir şey mi var?*
- *Seni bekliyorduk, dedi meclisin aksakalı.*
- *Beni bekliyor idiyseniz, işte geldim, geçip aranızda oturayım bari..*
- *Dur orada! Kapının ağzında kal, oraya diz çök bakalım!*
- *Bu da ne demek oluyor? Bu çadırın sahibi benim!*
- *Hayır, artık sen değilsin! Aklını yitirmiş bir ihtiyar hiçbir şeyin sahibi olamaz!*¹²¹

İç monolog, Aytmatov hikâye ve romanlarında sık karşılaşılmamakla birlikte Gün Olur Asra Bedel’de tercih edilen anlatım tarzlarından birisidir:

*Kazangap’ı çukurun dibindeki kazanak yerine yerleştiren Yedigey, “İşte ayrılık saati geldi çattı” diye düşündü. “Sana bir mezar bulmak için bunca vakit kaybedişimizi başışla. Bütün gün seni oradan oraya taşıdık, başka türlü yapamazdık. Seni Ana-Beyit’e gömemediysek suç bizim değil. Ama sen huzur içinde yat. Bu işin peşini bırakacak değilim. Her yere gidecek, her kapıyı çalacağım. Onlara ne diyeceğimi biliyorum ben. Ama sen rahat uyu.*¹²²

Bu iç monolog sayesinde, iki eski dosttan birinin bir diğerine veda ederken neler hissettiğini anlamak mümkündür. Burada iç monolog kullanılarak, okuyucu ile samimi bir iletişim sağlanmaya çalışılmıştır.

2.3.8.3. Şahıs Kadrosu

Boranlı Yedigey, Kazangap, Karanar, Adilbey, Sabitcan, Ayzade, Ukubala, Abutalip Kuttubayev ve yardımcı karakterler; Gün Olur Asra Bedel romanında okuyucu karşısına çıkan karakterlerdir. Hemen hemen bu karakterlerin tamamı, Cengiz Han’a Küsen Bulut romanında da bulunmaktadır; zira bahsi geçen romanın dönemin Sovyet hükümetince yayınlanmasının yasaklanarak Gün Olur Asra Bedel’in içerisinden çıkarıldığı dile getirilmiştir.

Yedigey, savaşın ardından Boranlı’ya gelerek yerleşen ve burada demiryolu işçisi olarak çalışmaya başlayan inanmış ve idealist genç bir komünisttir. O da diğer

¹²¹ Aytmatov 346-347.

¹²² Aytmatov 408.

yaşıtları gibi, halkların ve değerlerin eşitliği ilkesine dayandığını düşündüğü komünizme iman etmiş ve bu ideal uğruna yaşamayı kendine görev addetmiştir. Aynı yerde onun yaşıtı Kazangap da vardır.

Yedigey Stalin dönemine kadar Sovyet ülkesinin yönetiminden ve eşitliğin her alanda hissedilişinden dolayı mutludur; fakat Stalin ile birlikte ülkede zulüm dönemi başlar. Bu dönemde yaşanan kıtlıklar, katliamlar, sürgünler ve asimilasyonlar; Yedigey ve akranlarını devrime inanç noktasına bir çıkmaza sürükler. Aslında bu noktada dikkati çeken husus, Aytmatov'un şahsî görüşlerinin Yedigey tarafından düşünülüyor ve idrak edilerek yorumlanıyor algısıdır. Gerçekte yazarın kendisi de Yedigey'den farklı düşünmemekte ve bu düşüncelerini yazmış olduğu romanın bir karakterine yükleyerek dile getirmektedir. Yedigey, her ne kadar inanmış bir komünist olsa da, o aslında arada kalmış bir neslin mensubudur. Millî değerleri ve benliği baskı altına alınarak, özgeçmişine yabancılaşan milletlerin fertleri gibi o da, bundan dolayı dertli değilmiş gibi görünse de, bu durum büyük bir sorunun var olduğu gerçeğini gizleyemez. Yedigey bu noktada bastırılmış duyguların ve düşüncelerin insanı olarak okuyucu karşısına çıkar, zaten Kuttubayev'in eşine âşık oluşu ve bunu dile getiremeyişi bunun en acı örneklerinden birisidir ve yine aynı şekilde yakın bir arkadaşının eşine âşık olması da duygu karmaşası kavramı ile açıklanabilecek bir duruma denk düşer. Ömrünün gençlik döneminde ideallerine bağlı, yaşlılığında ise unutulmuş millî değerlere sımsıkı sarılmış bir Yedigey vardır. Başkarakter Yedigey, aynı zamanda tematik güçtür ve zaman içerisinde bir takım ruhsal değişimler geçirdiği için yuvarlak bir karakterdir.

Kazangap; eserde çok önemli bir yere sahip, tematik gücü yönlendirici ve ona yardımcı oluşu itibariyle hem yardımcı hem de yönlendirici olarak tasarlanan bir karakterdir. Yedigey'in Boranlı'ya gelişinde ona iş bularak yardımcı olan ve Karanar isimli yavru deveyi Yedigey'e hediye eden Kazangap'tır. Romanın başında anlatıcı, anlatım zamanı içerisinde ilk olarak onun ölümünün hemen sonrasını anlatmaya başlar. Yedigey'in bu ölüm karşısında takındığı tavır ve sonrası, olayların gidişatı açısından son derece önemlidir. Kazangap da tıpkı Yedigey gibi demiryolu işçisidir ve işini büyük bir ciddiyetle yapmaktadır. Savaşın ardından Boranlı'ya gelen Yedigey'e yardım eder ve onu bir kardeşiymiş gibi görür. Kimselerin yaşamak istemediği bu yerde yaşamayı göze alacak kadar ideallerine bağlı bir komünist iken, o da Yedigey gibi Stalin ile birlikte devrime ve komünizme olan inancını yitirir.

Kazangap için hayatta en önemli şey, ailesidir. Eşi ve çocukları için didinen, dirayetli bir baba profili çizmektedir. Kızlarının evlenerek baba ocağını terk etmelerinin ardından karısı ile baş başa kalır. Roman içerisinde ölümü ile okuyucunun tanıdığı Kazangap'ın, Yedigey sayesinde geçmişi ile alakalı ipuçları elde edilebilmektedir. Bu ipuçları sayesinde de onun Yedigey'e karakter olarak benzediğini söylemek yanlış olmaz.

Karanar, eserde dikkati çeken yardımcı karakterlerden bir diğeridir. Vak'a zinciri içerisinde okuyucu karşısına çıkan en eğlenceli karakter odur. Aytmatov'un tahkiyeli eserlerinde sıkça görüldüğü üzere, bir hayvan olmasına rağmen, romandaki yerini almıştır. Karanar düz bir karakterdir. Sahibi Yedigey'in, ruhsal değişimlere uğradığı uzun yıllar içerisinde Karanar, karakterinden milim sapmamış bir devedir. O, yalnızca Boranlı'da değil, Sarı- Özek bozkırında tanınan, nam salmış, güçlü ve heybetli bir devedir. Kazangap onu Yedigey'e hediye ettiğinde küçük bir devedir; fakat Yedigey ona tek mal varlığı olduğu için gözü gibi bakmıştır. Her gece onu tımarlamış, onu iyi beslemiş ve en güzel eyerlerle onu giydirmiştir. Tüm bunlara rağmen, belki de bu ihtimam yüzünden, Karanar büyüdüğünde asi bir deve olmuştur. Zincire gelemeyen, ahırında duramayan, yanına Yedigey hariç insan yanaştırmayan, hatta çoğu zaman Yedigey'e dahi yaptıklarıyla kan kusturan bu hayvan; Yedigey'in vak'a zamanı içerisinde hatırladıkları arasında önemi ile ilk sıralardadır. Aslında Karanar'ın şahsında, yazarın doğaya bakışı da ortaya çıkmaktadır. O hayvanları da, tıpkı insanlar gibi hisleri olan, hayalleri olan, beklentileri olan varlıklar olarak düşünmektedir. Zaten Aytmatov'u farklı kılan niteliklerden birisi de, bu özelliğidir. Karanar'ın, birçok deve gibi, kızıştığında gözü hiçbir şey görmez; fakat bir keresinde zincirleri kırarak bozkıra kaçıışı ve haftalarca geri gelmeyişi, sonrasında Yedigey'in gelen şikâyet mektupları yüzünden, gidip döve döve onu geri getirişi, roman içerisinde bir güldürü unsuru olarak anlatılır. Aynı Karanar, Kazangap öldüğünde süslenmiş ve onu gömmek için Ana-Beyit'e götüren katarın başında hareket etmiştir. Burada da bir hayvanın ölüm karşısında sükûneti ve vakur duruşu tasvir edilmiştir.

Sabitcan; ölen Kazangap'ın şehirde yaşayan, beş para etmez oğludur. Boranlı'dan kaçmış ve asla geri dönmemeye yemin etmiş birisidir. Özentiliği ve çok konuşması ile dikkat çeker. Çok konuşmakla birlikte, aynı zamanda boş konuştuğu için diğer herkes için kafa şişirmekle suçlanır. Babasının cenazesine dahi zorla gelir. Yedigey'in Kazangap'ı Ana-Beyit'e gömme teklifine karşı çıkar; sebebi ise sadece

buldukları Boranlı'ya uzak olmasıdır. Ölüm gibi, beraber yaşamak gibi, milliyet kavramı gibi, paylaşmak gibi değerler onun için önemli değildir. Bu nitelikleri ile makineye daha çok benzer. Birkaç kez eniştesinin hışmına uğrar, dayak yemekten son anda kurtulur. Yedigey, suratına tükürmemek ve onu babasının cenazesinden kovmamak için kendisini zor tutar. Öğrendiği bir iki teknolojik gelişmeyi yahut kitabî bir iki cümleyi matah şeylermiş gibi satmayı çok sever. Bu özellikleri ile romandaki kötü karakter olarak tasarlanmıştır. Yedigey'in karşısında, onunla en büyük çatışmayı yaşayan karakter odur ve bu durumda hasım güç olarak nitelendirilmesi yanlış olmaz.

Ukubala, Yedigey'in karısıdır. Kocasına sadık, evine ve aile değerlerine bağlı bir kadındır. Yardımcı karakter olarak göze çarpar. Çocuklarından uzak yaşadığı için içten içe üzgündür; bir de eşinin Zarife'ye âşık olduğunu anlar ve üzüntüsü katlanır. Buna rağmen bu hüznü içine atar ve suskunluğa bürünür. Ne Zarife'ye ne eşine hiçbir şey söylemez. Suskunluğu ile eşine bir ders verir, Yedigey'in ruhsal gelişim sürecinde eşinin bu suskun tavrı son derece etkili olur. Ruhun olgunlaşan Yedigey, Ukubala'nın kıymetini anlamıştır.

3.3.8.4. Mekân Unsurları

Gün Olur Asra Bedel, gerçek dünyadan birebir alınarak kurgulanmış, yani hayalî olmayan; fakat gerçek dünyadaki isimleriyle zikredilmeden roman içine yerleştirilmiş mekânlarla kurgulanmış bir eserdir. Aytmatov'un birçok tahkiyeli eserinde olduğu gibi, bu romanda geçen mekânların büyük bir kısmı, yazarın çocukluğunun geçtiği yerlerden izler taşımakta yahut Kırgızistan'da bulunan diğer mekânlarla benzer özellikler taşımaktadır.

Mekân unsurları arasında en dikkat çekici olanı, şüphesiz Boranlı tren istasyonudur. Romanda yer alan karakterlerin hemen hemen tamamının yaşadığı yer olan Boranlı, Sarı-Özek bozkırını aşan bir demiryolu ağının küçük duraklarından biridir. Bu demiryolu ağı üzerinde bulunan diğer durakların adlarından yahut demiryolunun tam güzergâhından romanda bahsedilmemektedir. Zaten vak'a içerisinde öneme haiz tek yer, bu istasyon ve çevresindeki evlerden ibarettir ve yine anlatıcının aktardığına göre, burası pek de yaşanılabilir bir yer değildir:

Sarı-Özek bozkırının bu küçük istasyonunda yaşayan insan da, kendini işe vermezse, bozkırsa kök salıp tutunmazsa, Şahmerdan'ın motosikleti gibi durduğu yerde erir, tükenirdi. Tren geçerken pencereden bakan yolcular başlarını elleri arasına alır, "Aman Tanrım, insan burada nasıl yaşar, nereye baksan bozkır, develerden başka canlı yok!" derlerdi.

Buralara gelenler, sabır ve güçlerine göre en çok üç dört yıl dayanırlardı. Dördüncü yıl alacaklarını alır ve çeker giderlerdi.¹²³

Boranlı'nın da üzerinde bulunduğu Sarı-Özek bozkır, içerisinde önemli bir dekor olan Ana-Beyit Mezarlığı'nı da barındıran bir mekândır. Bahsi geçen bozkır, gerçek dünyada Kırgızistan toprakları üzerinde yer alan bir mekân değildir; fakat Aytmatov'un doğduğu Talas ili Şeker köyünün bulunduğu bozkır, aşağı yukarı Sarı-Özek isimli bozkırla aynıdır. Yazarın bu mekânı kurgularken kendi doğduğu yerlerden etkilendiği söylemek yanlış olmayacaktır. Eser içerisinde anlatıcının anlattıkları, bu mekânın özelliklerini aktarıyor oluşu itibariyle önemlidir:

Bu yerlerde trenler doğudan batıya, batıdan doğuya gider gelir.. gider gelirdi..

Bu yerlerde demiryolunun her iki yanına ıssız, engin, sarı kumlu bozkırların özeği Sarı-Özek uzar giderdi.

Coğrafyada uzaklıklar nasıl Greenwich meridyeninden başlıyorsa, bu yerlerde de mesafeler demiryoluna göre hesaplanırdı.

Trenler ise doğudan batıya, batıdan doğuya gider gelir.. gider gelirdi..¹²⁴

Bir dekor olarak tasarlanan Ana-Beyit Mezarlığı, *Boranlı'nın otuz kilometre kadar uzağında, Nayman'ların atalarından kalan bir mezarlık¹²⁵*tır. Bu mezarlık, Naymanların Juan-Juanlar tarafından katledilerek buraya ölülerinin gömülmesi üzerine oluşmuş bir mezarlıktır. Bu mezarlığın vak'a zinciri içerisine dahil edilişi, Mankurt hikâyesini detaylandırmak ve okuyucunun aklında soru işaretleri

¹²³ Aytmatov 15.

¹²⁴ Aytmatov 29.

¹²⁵ Aytmatov 29.

bırakmamak içindir. Bir de bunun haricinde Kazangap, Yedigey tarafından atalarının gömüldüğü gibi aynen bu mezarlığa gömülmek istenmiş; fakat uzay istasyonunun toprakları içerisine eklenen bu yere girmeleri mümkün olmamıştır. Bu noktada da dekor, vatandaş ile iktidar sahiplerinin bir çatışmasına sahne olmuştur.

2.3.8.5. Zaman Mefhumu

Aytmatov, Gün Olur Asra Bedel romanının anlatım zamanını çok uzun bir zaman dilimini kapsayacak şekilde oluşturmuş ve aynı şekilde romanın vak'a zamanı, daha doğrusu birçok vak'anın zaman dilimi de uzun süreleri kapsayacak şekilde esere dâhil edilmiştir.

Anlatım zamanı ile alakalı ilk ipucunu, uzaya fırlatan gemide insanların olmasından almak mümkündür. Söz konusu ipucu sayesinde, Kazangap'ın öldüğü ve gömülene kadar geçen sürenin tam olarak hangi zamana denk geldiği anlaşılabilir. Gerçek dünyada ilk insanlı uzay uçuşu, 1961 yılında gerçekleştirilmiştir.¹²⁶ Bu olayın itibarî âleme birebir aktarıldığı söylenemez; fakat gerçekte meydana gelen olaylar ve ülke isimlerinin romanda yer aldığı düşünüldüğünde, yazarın gerçek dünyada olanları kendi yorumlarını da katarak romanına eklediği gerçeği ortaya çıkar. Yine bu bilgilerin ışığında uzaya istasyon kurulması ve bu istasyonlara entegre olabilen uzay araçlarının üretilmesi de gerçek dünyada 1971 yılında Sovyetlerin Salyut 1 uzay istasyonunu uzaya fırlatması ile mümkün olabilmiştir.¹²⁷ Bu durumda romanın anlatım zamanı da, itibarî âlemin 1970'li yıllarına tekabül etmektedir. Bunun haricinde, romanda birçok zaman dilimi ve vak'a zinciri olduğu da göz önünde bulundurulduğunda, anlatım zamanı içerisinde anlatıcının geri dönüş tekniğini kullanarak vak'aları detaylandığı ortaya çıkar.

Anlatım zamanı içerisinde, Cengiz Han'a Küsen Bulut romanının tahkiyesinin başlangıç kısmı da aktarılmaktadır. Bilindiği üzere bu romanda vak'a zamanı, 1952 yılını idrak eden Kuttubayev ve Tansıkbayev'in başından geçenleri içermektedir. Bu olayların başlangıç safhası; yani Kuttubayev'in Boranlı'ya gelişi ve tutuklanmasına kadar devam eden süreç de Gün Olur Asra Bedel romanında

¹²⁶ http://tarihtendersler.com/nbk.asp?shf=2&id=25&id1=&id2=&id3=&mk_id=79 (Erişim Tarihi: 04.02.2012)

¹²⁷ <http://www.aerospaceguide.net/spacestation/salyut1.html> (Erişim Tarihi: 04.02.2012)

zikredilmiştir ki bu süreç yaklaşık olarak bir yıllık bir zaman dilimine denk gelmektedir.

Romanda Kazangap ile Yedigey'in tanışmaları, Kazangap'ın emekli oluşu da anlatılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Yedigey'in buraya geldiği ve Kazangap ile tanıştığı söylenir. Bu da romanda aktarılan en eski vak'a zamanı demektir. Bu durumda romanın toplam anlatım zamanı yaklaşık otuz beş yıllık bir zaman dilimini içermektedir. Otuz beş yılın içerisinde açıkça ifade edilmemekle birlikte, Yedigey'in Karanar'ı elinden kaçırması ve Karanar'ın bitkin bir halde geri dönüşü ve Kuttubayev'in eşinin, Kuttubayev tutuklandıktan sonra bir süre daha Boranlı'da kalışı ve sonra bir mektup bırakarak burayı terk edişi de bu zaman dilimi içerisindeki diğer vak'a zamanları içerisinde yer almaktadır.

3.3.9. Dişi Kurdun Rüyaları Özet

Dişi Kurdun Rüyaları,¹²⁸ Cengiz Aytmatov'un sevilen ve çok satan romanlarından biridir. İlk olarak 1990 yılında neşredilen eserin elimizdeki nüshasını Kırgızca aslından Refik Özdek tercüme etmiştir.

Peder Dimitri, Akbar, Hızlı, Yavrukurt, Kocabaş, Gözde, Kepa, Abdias Kallistratov, Kandalov, Mişaş, Gulkin Uzukboy, Viktor Nikiforoviç, Mors, Lenka, Ütü, Petruha, Grişan, Kolia ve Mahaç, Bazarbay Noygutov, Gülümhan, Gök Tursun, Kence, Boston Urkunçiev, Hz. İsa, Pontius Pilatus, Aliye İsmailova ve İnga romandaki karakterlerin tamamıdır.

Üç bölüm halindeki roman dört ana hikâyeden oluşmaktadır. Birinci hikâye kurtların, ikinci hikâyeye papaz okulundan ayrılan Abdias'ın, üçüncü hikâyeye Hz. İsa'nın, dördüncü hikâyeye ise çoban Boston'un hikâyesidir. Roman önce dişi kurt Akbar'ın gözüyle anlatılmaya başlanır. Daha sonra da olaylar Abdias'ın gözüyle ve geriye dönüşlerle ele alınır. Romanın son bölümünde ise olaylar hem Akbar'ın hem de Boston'un gözüyle verilir.

Birinci bölüm; olayların geçeceği mekânın tasviri ve roman boyunca ana kahraman olarak kalacak dişi kurt Akbar ile eşi Taşçaynar'ın tasviriyle başlamaktadır. Roman, Isık-Göl (Sıcak Göl) etrafında yaşayan bu iki kurdun hayat

¹²⁸ Cengiz Aytmatov, *Dişi Kurdun Rüyaları* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, Temmuz 2010)

hikâyelerini özetleyen ve Abdias'ın buralara nasıl geldiği hakkında bilgi veren satırlarla başlamaktadır. Isık-Göl etrafında normal bir hayat devam ederken büyük bir helikopter her yerin sessizliğini metalik gürültüsüyle bozar. Sayga sürüsünün yerini tespit için gelen bu helikopterle olağanüstü bir hareketlilik başlamıştır. Yerinden oynayan kayalar, ağaçları ezerek bir kurt kovuşuna kadar gelir. Hamile olan dişi kurt korkular içinde kaçır. Bundan sonra insanlar tarafından düzeni bozulan kurtların hep kaçması gerekecektir. Gelecekte habersiz olan dişi kurt Akbar on-on beş gün sonra üç yavru dünyaya getirir. Akbar, onları iyi bir avcı olarak yetiştirmek istemektedir. Yavrukurtların gözüyle oyunda oynaşadır. Bu sebeple ebeveynlerinin dinlenmeye çekildikleri bir anda yakınlarında gördükleri bir insan ile Abdias ile oynaşmaya başlarlar. İnsanla bu ilk karşılaşma, kurtların yer değiştirmesine sebep olur; fakat kurtların sayga avına gelen insanların pençesinden kurtulmaları mümkün değildir. Yavrularını av için götürdükleri yerde insanların gelmesi üzerine birdenbire av durumuna düşen kurtlar, saygalarla birlikte kaçmaya başlarlar. Kurtlar, bu dalgadan kurtulmak için büyük çaba sarf ederler. Fakat makineli tüfeklerle gelen insanlar saygalarla birlikte kurtların yavrularını da öldürürler. Gruptan sadece Akbar ve Taşçaynar sağ olarak kalabilirler. Aşırı derecede yorgun bir halde bulunan kurtlar o bölgeden hızla uzaklaşmaya çalışırlar. Romanın bu bölümünden sonra olaylar Abdias'ın gözüyle anlatılmaya başlanır. Abdias, sayga avı için gelen altı kişiden biridir, hayvanların doldurulduğu kamyonun içinde saygaların arasında elleri bağlı olarak yatmaktadır ve geçmişte yaşadığı olayları düşünmektedir. Abdias, aykırı düşüncelerinden dolayı papaz okulundan atılan birisidir. Geçimini sağlamak için bir gazetede çalışmaktadır. Asil bir dava peşinde olan Abdias, hayvan avına karışmadan önce, Orta-Asya'ya beyaz zehir kaçakçılarıyla ilgili bir röportaj yapmak üzere bir kez daha gelmiştir. Abdias'ın bu işe girişmesinin temel sebebi ise bu suç paktını dağıtmaktır. Bunu nasıl yapacağını ise bilememektedir.

Kaçakçılarla bizzat konuşmak için Orta-Asya'ya gelen Abdias, bu amacına ulaşamaz. Bir histeri anında uyuşturucu kaçakçılığının yanlış bir şey olduğunu yanındaki çocuk yaştaki gençlere açıklar. Onlar ise Abdias'ın söylediklerini aynen patronları Grişan'a iletirler.

İkinci bölümde; Abdias ile konuşan Grişan, adamlarını uyuşturucu kaçakçılığından vazgeçirmesi ve dini onlara anlatması için ona fırsat verir ve bu olaya hiç bir müdahale yapmayacağını da sözlerine ilave eder. Grişan'ın bu sözleri

üzerine harekete geçen Abdias, başarısız olur ve kaçak olarak bindikleri trenden arkadaşları tarafından fena halde dövülerek aşağıya atılır. Trenden düşen Abdias baygın bir haldedir. Kendisine geldikten sonra bu durumunu 1950 yıl önce çarمیha gerilen Hz. İsa'nın haline benzetir ve hatırlamaya başlar. Abdias, Hz. İsa'nın Golgotha Tepesi'ne çarمیha gerilmek için götürüleceği yerde beklerken Roma valisi Pontius Pilatus ile arasında geçen konuşmaları hatırlamıştır. Tamamıyla dinî nitelikte olan bu konuşmada vali, Hz. İsa'nın görüşlerini değiştirmesini istemektedir. Konuşmanın sonunda peygamberlik iddiasından vazgeçmeyen Hz. İsa'yı vali Golgotha Tepesi'ne çarمیha gerilmek üzere gönderir. Abdias ise, onu bu durumdan kurtarmak için ne yapabileceğini düşünmektedir. Ancak onun acı çekmekten başka yapabileceği bir şey yoktur.

Tekrar günümüze dönen Abdias, sürüne sürüne yola çıkar. Yoldan geçen Kazak bir aile tarafından alınarak kamyon ile Calpak-Saz'a getirilir. İstasyona gelen Abdias'ın durumundan bir polis şefi şüphelenir ve onu karakola götürür. Karakolda Grişan dışındaki uyuşturucu kaçakçılarının tutuklanmış olduğunu gören Abdias, polislerle kendisinin de onlarla birlikte olduğunu söylese de onları inandıramaz ve serbest bırakılır. Gittikçe durumu kötüleşen Abdias'ın hâlini gören yaşlı bir kadın ona yardım getirir. Yardım için gelen hemşire ile birlikte Abdias doktora gider. Burada Kazak doktor Aliye İsmailova tarafından tedavi edilir. Ayrıca İsmailova'nın arkadaşı İnga ile arasında duygusal bir ilişki başlar. İyileştikten sonra Moskova'ya dönen Abdias ile İnga mektuplaşırlar. Moskova'da röportajını yayınlamayan Abdias, para kazanmak için gece muhasebeciliğine başlar ve İnga'dan evlenmek üzere haber bekler. İnga'dan aldığı bir mektup üzerine de kitaplarını satarak yol masrafını temin eder ve tekrar Calpak-Saz'a gelir. Calpak-Saz'a gelen Abdias, İnga'nın eski kocasından olma çocuklarıyla ilgili bir problemi halletmek için anahtarı bir tanıdığına bırakarak gittiğini görür. Bunun üzerine Abdias, anahtarı almak yerine biraz para kazanmak için yeni tanıştığı Bos Kandalov ile birlikte sayga avına katılır. Fakat Abdias, saygaların katledilmelerine dayanamayarak bu katliamı durdurmaya çalışır. Adamlar, işlerine engel olmak isteyen Abdias'ı susturmak için bağlayarak kamyonun içine, saygaların yanına atarlar. Bu andan itibaren romanda tekrar aktüel zamana dönülür. Avcılar tarafından dövüldükten sonra yargılanan Abdias, bir saksavul ağacına tıpkı Hz. İsa gibi bağlanır. Önce yakmak isterler, fakat ağaçlar yaş olduğu için yakamazlar ve onu o halde bırakırlar. Bu arada Abdias, bir çığlık halinde

dişi kurttan yardım ister. Abdias tam ölmek üzereyken onu duymuş gibi dişi kurt ve eşi gelir. Abdias kurtları görür ve muradına ermiş bir şekilde ölür. Kurtlar ise o yörede bir yıl daha kalırlar. Buldukları yerin düzeninin insanlar tarafından bozulması üzerine Akbar ve Taşçaynar Isık-Göl civarına gelirler. Akbar burada dört yavru daha dünyaya getirir. Bu, onların soylarını devam ettirebilmeleri için son şanslarıdır.

Üçüncü bölümde ise; olaylar Bazarbay Noygutov'un bir jeolog ekibinin kılavuzluğunu kabul etmesiyle başlar. Jeologları yüklü bir para karşılığında Acı-Taş Boğazı'na götüren Bazarbay, sarhoş bir halde eve dönerken yolda dört kurt yavrusu bulur ve onları yuvalarından alarak yüklü bir fiyata satma umuduyla yola düşer. Bunlar Akbar ile Taşçaynar'ın yavrularıdır. Ava giden kurtlar, döndüklerinde yuvada yavrularını bulamayınca ümitsizlik içinde Bazarbay'ın peşine düşerler. Kurtlar tam Bazarbay'ı yakalayacakken Bazarbay, o yörede iyi bir çoban olarak bilinen Boston'un evine sığınır. Bu sırada Boston evde yoktur. Bir müddet Boston'un evinde dinlenen Bazarbay kendi evine dönmek üzere oradan ayrılır. Kurtlar ise bunu fark etmemiştir. Onun için Boston'un evinin etrafında dolaşmaya devam ederler. Eve dönen Boston kötü olayların çıkmasını önlemek için ertesi gün Bazarbay'dan kurt yavrularını almak için gitse de yavruları ondan alamaz. Bu arada ise kurtlar, yavrularını kaybetmenin verdiği umutsuzlukla Boston'un evinin etrafında uluyarak dolaşmakta ve hiç adetleri olmadığı halde insanlara ve ehil hayvanlara saldırmaktadırlar. Garip bir işkence halini alan bu duruma bir son vermek için Boston kurtlara tuzak kurar ve Taşçaynar'ı öldürür. Tuzaktan kurtulmayı başaran Akbar ise, eşini ve yavrularını kaybetmenin hüznüyle ne yapacağını bilemez. Akbar, bir gün evin önünde oynayan Boston ile Gülümhan'ın iki yaşındaki çocuğu Kence'yi kaçıırır. Kence'nin kaçırıldığını gören Boston, Akbar'ı vurmak isterken onunla birlikte Kence'yi de öldürür. Daha sonra da bütün bu olanların sorumlusu olan Bazarbay'ı öldürür. Kendisi de dönüşte gölde intihar eder.

3.3.10. Dişi Kurdun Rüyaları İnceleme

İlk olarak 1990 yılında Sovyet Rusya henüz dağılmamışken yayınlanan Dişi Kurdun Rüyaları, Aytmatov'un Gün Olur Asra Bedel ile birlikte en çok okunan ve birçok dile çevrilen romanıdır. Romanın olay örgüsü, şahıs kadrosu, mekân unsurları

ve zaman mefhumları sırasıyla incelenecektir. İnceleme yaparken daha önce kullanılan yöntemlerden faydalanılacaktır.

3.3.10.1. Olay Örgüsü

Dişi Kurdun Rüyaları'nda yazarın farklı perspektifleri ve farklı anlatıcıları bir arada kullanmayı tercih ettiği görülmektedir. Söz konusu perspektiflerin başında, eserin giriş kısmında yer alan müşahit bakış açısı yer almaktadır. Romanın ilerleyen bölümlerinde, anlatıcı müşahit perspektif çizgisinden kayarak kimi yerlerde hâkim bakış açılı bir anlatım yolunu seçtiği, birinci tekil şahıs ağzından romanda meydana gelen olayların nakledildiği gözlenebilmektedir. Söz konusu teknik, modern edebiyat anlayışı içerisinde yazarların artık daha sık tercih ettiği bir teknik olması bakımından önem arz etmektedir ve çoğulcu bakış açısı şeklinde adlandırılmaktadır. Bu romanda yazar, basit çoğulcu bakış açısını tercih etmiştir. Tek bir bakış açısına yahut tek bir anlatıcıya bağlı kalmadan bir tahkiyeli eseri oluşturmanın, okunurluğu artırdığı ve aynı zamanda yazarı profesyonelleştirdiğini söylemek yanlış olmaz.

Giriş kısmında olayların merkezinde, Taşçaynar ve Akbar yer almaktadır. Romanın birinci bölümünde bu iki kurdun doğal yaşantıları ve fiziksel özellikleri gibi bir takım ayrıntılara yer verilmektedir:

Dişi kurt gözlerini yumdu, sevinçle homurdandı. Karnında, kızaran ve süt toplayan memeleri iki sıra halinde kabarmıştı. Dar inin elverdiği ölçüde yavaşça ama büyük bir keyifle gerindi. Korkunun yerini umudu almış, iyice sakinleşmişti. Yeniden Taşçaynar'ın boz yelesine yaslandı.

Taşçaynar (Taş Çiğner) güçlüydü. Kürkü kalın, yumuşak ve sıcaktı. Suskun, mağrur Taşçaynar da dişi kurdun hissettiklerini algılamış, içgüdüleriyle onun ana olacağını anlamış, heyecanlanmıştı. Kulaklarını dikmiş, büyük ve köşeli başını kaldırmış, yuvalarına iyice gömülü kara gözbebeklerinin durgun bakışlarıyla, gölge gibi, belli belirsiz bir şeyler görür gibi olmuştu.¹²⁹

Dört bölümlü romanın ilk kısmının olay örgüsü içerisindeki yeri, Abdias'ın başından geçenler anlatılmaya başladığında bir süreliğine sekteye uğramaktadır. Çoğulcu bakış açılı bir anlatım tercih edildiği için, bu bakış açılarının birkaç farklı

¹²⁹ Aytmatov 10-11.

vak'a zinciri içerisinde ele alındığı görülebilir. Bu noktada da karşımıza çok zincirli bir olay örgüsünün varlığı çıkmaktadır. Dört bölümlü romanda, her bir bölüm kendi vak'a zinciri içerisinde devam ederek sonuç itibariyle aynı vak'anın farklı dalları olmakta ve roman sona erdiğinde bütün vak'a zamanlarındaki olaylar birer sonuca ulaşmış olmaktadır. Bu dört vak'a zinciri içerisinde esas olan; yani asıl olay örgüsü içerisinde okuyucuya aktarılmak istenen, kurtların hikâyesidir.

3.3.10.2. Anlatım Tarzları

Romanda yazarın birçok tahkiyeli eserinde kullanmayı tercih ettiği anlatım tarzlarına yer verdiği görülmektedir. Bu anlatım tarzlarının her biri, roman içerisinde çok kere kullanılmış olmakla beraber, inceleme esnasında bu tarzlardan her biri için birer adet örnek verilmesi yeterli olacaktır. Diğer bütün tahkiyeli eserlerde olduğu gibi, Dişi Kurdun Rüyalari'nda da ilk olarak göze çarpan ve en sık kullanılan anlatım tarzı, tahkiyeli anlatım tarzıdır:

Gülümhan Kence'yi güçlükle uyutabildi. Kendisi de kocasının dönmesini beklediği için uyumuyordu. Nihayet köpekler koro halinde havlamaya başlayınca, üzerine bir şal alarak pencereye yaklaştı. Farlarıyla karanlığı delip gelen müdürün arabasını gördü. Araba büyük ağılın önünde durmuştu. O gün kuzulaması gereken koyunları toplamışlardı oraya.

*Boston arabadan indi, şoföre teşekkür ettikten sonra aracın kapısını çarparak kapadı ve araba tekerlekleri gıcırdayarak hareket etti. Gülümhan Boston'un hemen eve girmeyeceğini, önce ağıllara, ambarlara ve hayvanların otlarına bakacağını biliyordu. Bu teftişten sonra gece bekçisi Kıdırmat'ı sorguya çekecek, vukuat olup olmadığını, kayıpları, doğumların nasıl geçtiğini soracaktı...*¹³⁰

Görüldüğü üzere Boston'un eve gelişi ve eve her gelişinde mutadı olduğu üzere yaptıkları, hikâye edilerek olay örgüsü içerisindeki yerini almıştır.

Aytmatov, tasviri sık kullanan bir yazardır. Dişi Kurdun Rüyalari'nda da tasvir, sıkça okuyucu karşısına çıkmaktadır:

Küçük sandalyesine oturan Grişan, hiçbir şey söylemeden sessizce seyrediyordu onları. Ama dudaklarında küçümseyici, alaycı bir tebessüm vardı.

¹³⁰ Aytmatov 298.

*Kapının yanında, ayakta duran Abdias'a yukarıdan bakışı, bu küçük denemenin onu ne kadar memnun ettiğini gösteriyordu. Bu, genç adamın ruhunda herhalde sıkıntılar yaratıyor olmalıydı.*¹³¹

Tasvir, açıklama, gösterme yahut tahlil gibi anlatım tarzları kullanımı sık olmakla birlikte, karıştırılması son derece kolay olan anlatım tarzlarıdır. Tasviri diğerlerinden ayıran en belirgin özellik, duygunun veya nesnenin birebir naklidir. Okuyucu, hissin aynısını hissedebilirse veya nesneyi aynen zihninde canlandırabilirse, tasvir başarılı bir şekilde kullanılmış demektir.

Leitmotiv ile birlikte, kimi tahkiyeli eserlerde bir şiir söz sanatı olan iktibas ve irsal-i meselin karşılığı olarak yerini alan montaj, leitmotiv aksine Aytmatov'un çokça tercih ettiği bir anlatım tarzı olarak dikkat çekmektedir:

*...Bu sağduyulu insanların düşüncesidir, dedi vali küçümseyen bir tavırla. Devam etti: onun içindir ki "Sezar Allah değildir, ama Allah Sezar gibidir" demek âdet olmuştur. Buna inanmıyorsan, aksini ispat et bakalım!..*¹³²

"Sezar Allah değildir, ama Allah Sezar gibidir" sözü, "Sezar'ın hakkı Sezar'a, Tanrı'nın hakkı Tanrı'ya" sözüne cevap niteliğinde söylenmiş bir sözdür. Sezar'ın hakkı Sezar'a sözü ise Matta İncilinde yer almaktadır.¹³³

Sahnelenerek seyirciye ulaşan tahkiyeli eserlerin doğasında yer alan diyalog, dış monolog yahut iç monolog gibi anlatım tarzları, günümüz modern yazarlarınca roman ve hikâyelerde de kullanılmaktadır. Aytmatov da bahsi geçen anlatım tarzlarını başarı ile kullanan yazarlardan birisidir:

¹³¹ Aytmatov 163.

¹³² Aytmatov 176.

¹³³ Bunun üzerine Ferisiler çıkıp gittiler. İsa'yı, kendi söyleyeceği sözlerle tuzağa düşürmek amacıyla bir düzen kurdular. Hirodes yanlılarıyla birlikte gönderdikleri kendi öğrencileri İsa'ya gelip, "öğretmenimiz" dediler, "senin dürüst biri olduğunu, tanrı yolunu dürüstçe öğrettiğini, kimseyi kayırmadığını biliyoruz. Çünkü insanlar arasında ayırım yapmazsın. Peki, ne dersin, söyle bize, Sezar'a vergi vermek kutsal yasa'ya uygun mu, değil mi?" İsa onların kötü niyetlerini bildiğinden, "ey ikiyüzlüler!" dedi. "beni neden sınıyorsunuz? Vergi ödemekte kullandığımız parayı gösterin bana!" O'na bir dinar getirdiler. İsa onlara, "bu resim, bu yazı kimin?" diye sordu. "Sezar'ın" dediler. O zaman İsa onlara, "öyleyse Sezar'ın hakkını Sezar'a, Tanrı'nın hakkını da Tanrı'ya verin" dedi. Bu sözleri duyunca şaşkınlıkla, İsa'yı bırakıp gittiler.

Matta 22:15

- *Dur bakalım delikanlı, dedi polis ona yaklaşarak. Sert bakışlarında merhamet sezilmiyordu. Yanına gelince sordu:*
- *Burada ne işin var? Kimsin sen?*
- *Ben mi?*
- *Evet, sen!*
- *Şey, trene bineceğim, tarifeye bakıyorum.*
- *Kâğıtların var mı?*
- *Ne kâğıtları?*
- *Ne demek ne kâğıtları? Bir pasaport, bir kimlik kâğıdı, bir çalışma belgesi!*
- *Evet, pasaportum var, ama bakın, doğrusunu söylemek gerekirse...*
- *Ver bakalım.*

Abdias bocaladı:

- *Mesele şu ki.. yoldaş.. şey, yoldaş..*¹³⁴

Diyalog kullanımı daha çok tercih edilen bir anlatım tarzıdır ve Aytmatov, bu imkânı roman ve hikâyelerinde değerlendirir. Bununla birlikte dış monolog ve iç monolog gibi kullanımı nispeten daha zor olan anlatım tarzları da Aytmatov eserlerinde görülebilir:

*Ernazar, o feci kazanın olduğu güne kadar, yani üç yıldan beri, Boston'un emrinde çalışmaktaydı. Çok iyi bir çobandı: Boston'un pek beğendiği ve güvenebildiği bir çoban... bir sonbahar günü Beş-Küngöy merasına gelmiş, Boston'un çayını içmiş ve sonra, açık açık, bütün içtenliğiyle konuşmuştu: "Herhangi biriyle çalışmaktan bıktım artık", demişti, " bir ağıl reisi yapması gerekeni iyi yapmayınca, benim gibi çobanların çabaları boşa gidiyor. Birkaç yıl içinde evlenme çağına girecek iki kızım var. Vakit çabuk geçiyor! Onları evlendirmek zorunda olacağım..."*¹³⁵

Dış monologun tercihi ile anlatıcı, bir karakteri okuyucuya tanıtmamanın yahut o karakterin ruh hali ile ilgili detayları vermenin en kolay yolunu seçmiş olmaktadır. İç

¹³⁴ Aytmatov 226.

¹³⁵ Aytmatov 320.

monolog da tıpkı dış monolog gibi bir işleve sahiptir ve Dışı Kurdun Rüyaları'nda anlatıcı bu anlatım tarzını da tercih etmiştir:

...Yumurta gibi şişik, tüysüz ve kırmızı yanaklarıyla bu adam, daha çok hadım gibiydi. Yakasında, kim bilir ne zamandan beri hiç değiştirmedığı bir kravat, koltuğunda da bir dosya bulunur, her zaman telaşlı, endişeli görünürdü (bitip tükenmeyen işlerin içinde boğuluyormuş görünürdü.) Koşar gibi hızlı konuşurdu. Ağzından çıkan kelimeler, gazeteden okuduğu kelimelerdi, aynı cümleleri tekrarlardı. Boston bazen kendi kendine “Bu adam rüyalarımı da mı kopya ediyor yoksa?” diye düşünürdü.¹³⁶

Burada bir tahlil niteliği de içeren iç monolog yoktur; sadece karakterlerden birine ait basit bir cümlenin bu tarz anlatım ile nakli söz konusudur. Bu özelliği ile olay örgüsü içerisinde yer alabilmekle birlikte, genellikle iç monolog tarzı anlatım, tahlil ile beraber kullanılır ve hatta bu ikisi birbirine karışabilir.

İç çözümleme diye de bilinen tahlil, iç monologdan farklı olarak bir konuşma şeklinde kurgulanmaz. Tahlil içerisinde anlatıcı yorumu da yer alabilir. Bununla birlikte sadece karakterin ruhi durumunu ve fikri yapısını da olduğu gibi ele alabilir:

Bizim trajik bilincimizde, sıfırdan hareket eder gibi başlayıp asırlar boyu sayageldiğimiz, düşünegeldiğimiz İsa kimdir? Bunu yapmamız niçin gerekli? Sadece ebedî bir pişmanlık ve üzüntü içinde olalım diye mi? O'nun çarmıha gerildiği günden bu yana, ölümsüz olduğunu iddia eden nice nice şeyler unutulup gittiği, toz toprağa karıştığı halde, o olaydan ötürü niçin zihinlerimiz hâlâ sükûnet bulmadı? Aslında insan hayatının sürekli olarak, ilerlemelere bağımlı, bu ilerlemelerin egemenliği altında olduğu düşünülüyor mu? Bugün yeni olan yarın eskimiş olacaktır ve her buluş, kendisinden sonraki buluşun yanında solup gidecektir.¹³⁷

Tahlil edilen durum, romanın üçüncü bölümünde yer alan Hz. İsa kıssası ile alakalıdır. İsa'nın çarmıha gerilerek öldürülmüş olması ve bunun zihinlerde, ruhlarda, hislerde uyandırdıklarını, bu ölümün öncesini ve sonrasını ve nihayetinde

¹³⁶ Aytmatov 323.

¹³⁷ Aytmatov 210.

olanları tahlil etmek, yalnızca kıssa ile ilgili değil, romanın tümünde yer alan iyi-kötü güçlü-güçsüz mücadelesini açıklıyor, ele alıyor oluşu ile önemli ve ilgilidir.

3.3.10.3. Şahıs Kadrosu

Dişi Kurdun Rüyaları; Peder Dimitri, Akbar, Hızlı, Yavrukurt, Kocabaş, Gözde, Kepa, Abdias Kallistratov, Kandalov, Mişaş, Gulkin Uzukboy, Viktor Nikiforoviç, Mors, Lenka, Ütü, Petruha, Grişan, Kolia ve Mahaç, Bazarbay Noygutov, Gülümhan, Gök Tursun, Kence, Boston Urkunçiev, Hz. İsa, Pontius Pilatus, Aliye İsmailova ve İnga gibi kalabalık bir karakter ve tip kadrosuna sahiptir. Bu özelliği itibariyle diğer Aytmatov tahkiyeli eserlerden ayrılmakta ve bir adım öne çıkmaktadır.

Romanda en dikkat çeken, üzerinde en çok konuşulan kişi; romanın başkarakteri Abdias'tır. Abdias genç yaşında papaz okuluna gider ve burada papazlık eğitimi almaya başlar. Ailesi onu, babasının ölümünden sonra evde istemez; çünkü henüz çocuk yaşlardayken bile başı dik ve inatçı bir karaktere sahiptir. Romanda Abdias, aslında başkaldırıcı ve sorgulamayı temsil eder. Bu yüzden onun papaz okuluna gidişi ve buradan devrimci fikirleri yüzünden atılışı, sonrasında kendi kaderini sorgulayarak; yani bir anlamda kaderine de başkaldırarak kendisini olur olmadık maceraların içine atışı ile başına gelmeyen şey kalmaz. O bunları yaparken, kötü ruhların, esir olmuş kalplerin huzuru ve refahını gözetererek yapar; fakat diğer taraftan kendi içinde başlayan ve sönmek bilmeyen yangını dindirebilmek şöyle dursun, her gün daha da şiddetlendiğini görür ve elinden bir şey gelmez. Bunun için, pek dillendirmemek kaydıyla, bilinçaltında ölümü istemektedir. O, insanın öldüğünde mükemmelliğe ulaştığına inanır. Kendi hali, hayatı ile Hz. İsa'nın hayatı arasında benzerlikler kurar ve nitekim bazı benzerlikler de vardır. Abdias'a göre, Hz. İsa da zorlu hayat mücadelesinde insanlığa yenilmiş; fakat çarmıha gerilerek mağlubiyetini yok etmiş ve bu sayede bütün insanlığa mâl olmuştur. Abdias'ın da tam olarak istediği, çarmıha gerilerek ölmek de dâhil, işte budur.

Abdias'ın bir karakter olarak Aytmatov romanında tercih edilmesi, Cengiz Aytmatov açısından bir ilktir; zira Abdias hem Hıristiyan, hem de Rus'tur. Aytmatov, Dişi Kurdun Rüyaları haricindeki romanlarının hepsinde, Müslüman Kırgız karakterlere yer vermiştir. Bu romanda Abdias'ın tercih edilerek, olayların

merkezine yerleştirmesinde Aytmatov'un neyi amaçladığını da Prof. Dr. Mustafa Çetin doktora tezinde şu şekilde açıklamaktadır:

*Hıristiyanlıkta Hz. İsa'nın rolü çok güçlü. İslamiyet'te böyle bir figür yok. Böyle bir arayış yok. Hz. Muhammed çarmıha gerilmiyor. Hıristiyanlıkta ikilik var. İslamiyet'te yok. İşte Hıristiyan bir kahraman seçmenin ve kahramanımın izlediği yolun sebebi bu. Ayrıca Hz. Muhammed yolunu aydınlatan bir peygamber. Hz. İsa ise bir kısım müritleri olmasına rağmen çarmıha gerilip semâya yükselişinden sonra hedefe ulaşıyor.*¹³⁸

Dişi Kurdun Rüyaları, tasvir edilen başkarakterlerin Rus olmasının haricinde, bir ilk olarak iki kurdun da başkarakter oluşu sebebiyle Aytmatov romanları arasında müstesnadır. Bu iki kurdun dişi olanının ismi Akbar, erkek olanının ismi ise Taşçaynar'dır.

Taşçaynar, dişisi Akbar ile mutlu bir hayat sürmeye çalışan bir kurttur. Onda tezahür eden kurdun, doğada bilinen kurttan farkı yoktur; Taşçaynar da diğer kurtlar gibi saldırgan, yavrularına karşı müşfik, dişisine karşı sevecen ve her şeye rağmen insanlardan korkmaktadır. Ona Taşçaynar denmesinin sebebi, çenesinin bir taşı çiğneyip parçalayarak öğütecek kadar güçlü olması münasebetiyledir. Akbar ile birlikte kâh insanlardan kaçarak, kâh onlarla karşı karşıya mecbur olarak yaşarlar. İkisinin doğan bütün yavruları, insanlar tarafından bir şekilde öldürülmüştür; bu yüzden Taşçaynar insanlara olan korkusunu yitirmiş ve onlardan herhangi birini öldürmeye ant içmiştir.

Taşçaynar ve Akbar ile çizilen profil, temelde özgürlüğüne düşkün ve doğaya dost Kırgız halkını temsil etmektedir. Bu iki kurdun yaşadığı bozkırlar, birbirlerine olan sevgileri, aile yaşantıları; aslında Kırgızların yaşadığı yerleri, bu toplumda yerleşmiş bulunan iç barışı ve yine bu toplumun aileye verdiği önemi gözler önüne sermektedir. Bu tipik bir Aytmatov tahkiyesidir; zira Aytmatov'un yazmış olduklarında yaşadığı, gördüğü yerlerden yahut birlikte yaşadıklarından izler görülmemesi neredeyse imkânsızdır. Bu romanda da bu iki kurdu da diğer

¹³⁸ Dr. Mustafa Çetin, *Cengiz Aytmatov'un Eserleri ve Eserlerinden Sinemaya Uyarlanan Filmler Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.

karakterleri de muhakkak Aytmatov, hayatının belirli bir döneminde tanımış ve onlardan bir şekilde etkilenecek romanında onlara yer vermiştir.

Dişi kurt Akbar, Arapça ekber kelimesinin Kırgız ağzı ile telaffuzundan ortaya çıkan bir isimdir ve bu isimden önce dişi kurdun adı Akdalı'dır. Ona Akbar; yani yüce, büyük diyenler, Taşçaynar'a da ismini veren bozkır çobanlarıdır. Akbar da tıpkı Taşçaynar gibi saldırgan, güçlü ve acımasızdır; fakat o kocasının yanında, masum ve ilgiye muhtaç bir dişi olarak kurgulanır. Çocuklarının babası Taşçaynar'a canı gönülden minnet duygusuyla beraber derin bir aşkla meftundur. Yavrularını kaybeden bir anne olarak Akbar, Taşçaynar'dan daha şiddetli bir intikam hırsı ile yanıp tutuşmakta ve insanlara zarar vermek için fırsat kollamaktadır. Aslında Abdias ile karşılaştığında, Akbar'ın tam ona saldıracakken gözlerine bakarak merhamet edişinde, bu kurdun zalim olmadığını anlamak zor değildir; fakat onları sürekli yaşadıkları yerden söküp atan, yavrularını çalan ve hatta onları öldüren insanlar, katledilmesi şart olan vahşilerdir.

Bu noktada Aytmatov'un hayvan ve doğaseverliğini açıklamak gerekir. Bu iki kurt, aslında doğada yer alan ve bu döngüde yaşamını sürdürmeye çalışan tüm hayvanları temsil etmektedir. Yazar bu iki hayvanın şahsında; yerinden yurdundan edilen, katledilen, zevk için avlanan bütün hayvanları tasvir eder ve onların yanında durduğunu anlatmaya çalışır. Aytmatov, çocukluğundan bu yana yakinen tanıdığı kurtları mesajını iletmede bir vasıta olarak kullanır.

Akbar'ın Taşçaynar'dan farklı iki belirgin özelliği vardır. Bunların ilki bağımsızlığa düşkünlüktür. Aslında Taşçaynar da bağımsızlığından ödün vermez; fakat o yavruları ve karısı için gerekirse bu en doğal hakkından feragat edebilecek karakterdir. Akbar ise her ne pahasına olursa olsun, bağımsızlık için mücadelesini sürdürebilmek azminde ve kararlılığındadır. Yavrularının ve eşinin bağımsızlığı için kendi esaretini değil, ölümü yeğler. Bağımsızlığa düşkünlüğü ile beraber Akbar'da ortaya çıkan en belirgin bir diğer özellikse geçmişe duyduğu özlemdir. Dünyanın giderek daha da yaşanılmaz bir yer haline gelişi onu kahreder. Yine de elinden bir şey gelmez ve bu onu üzer. Geçmişin güzel günleri hayırla yâd eder ve bir gün aynı günlerin geri geleceği inancı ile yaşamını sürdürür.

Boston Urkunçiev, eserdeki başkarakterlerden bir diğeridir. Başarılı bir kolhozcu, dürüst bir köylü, sadık bir eş ve iyi bir babadır. Karısı Gülümhan'dan Kence adlı bir oğlu vardır ve karısını da oğlunu da her şeyden çok sevmektedir.

Boston (boz donlu, boz elbiseli), Aytmatov için standart bir karakterdir; onu yalnız bu romanda değil dikkatlice bakıldığında yazarın neredeyse tüm tahkiyeli eserlerinde görmek mümkündür. Toprağına bağlılık, aileye düşkünlük, devrime inanmışlık, gözü peklik, kuvvetlilik gibi belirgin karakteristik özellikler, Aytmatov'un karakter yaratırken göz önünde bulundurduğu niteliklerden birkaçıdır. Yalnız bu nitelikteki karakterler, romanda yahut hikâyede alelade kişiler olmamakta, genellikle başkarakter olarak tasvir edilmekte veya başkaraktere yön veren yardımcı karakterler, yönlendirici karakterler veya alıcı karakterler olarak eserdeki yerini almaktadır.

Tüm bunların haricinde Boston, düz\yalınkat bir karakterdir. Onun fikirleri ve ruh hali, romanın en başından en sonuna kadar değişiklik arz etmez. Her ne kadar onu ruhen ve fikren etkileyebilecek bir takım olaylar başına gelse de bir değişime uğramaz ve bu yüzden düz bir karakter olarak kalır.

Bazarbay, romandaki hasım güçlerden birisidir. Haris, aile bağları zayıf, alkolik, gözünü para hırsı bürümüş ve kindar bir karakterdir. Onun çatışma halinde bulunduğu karakterler; Boston, Taşçaynar ve Akbar'dır. Boston'u kıskanmaktadır; çünkü her ikisinin de içinde bulunduğu kolhozda Boston hem ondan daha refah seviyesi yüksek bir hayat sürmektedir hem de karısı onun karısından daha güzel ve yeteneklidir. Bazarbay bu özelliğiyle kıskanç biri olarak tezahür eder. Boston'u kıskanmasının haricinde, ona her türlü kötülüğü yapmaya hazır haldedir; gerekirse onun karısını elinden almayı düşünecek kadar alçak ruhlu birisidir.

Bazarbay'ın Taşçaynar ve Akbar ile çatışması onların yavrularını sarhoş olduğu bir esnada yuvalarından çalması ile başlar. İki yavruyu satarak para kazanma hırsı ile ebeveyn kurtlar yuvada değilken yavruları çalan Bazarbay, dönüşte evde olmadığı bilmeden Boston'un evine soluklanmaya girer. Burada Boston'un karısına göz koyar; fakat bu niyetini açık etmez. Yavruların kokusunu en son buraya kadar alabilen kurtların bu eve dadanması ve nihayetinde Kence'yi kaçıрма teşebbüsleri, bunda başarılı olmaları ve sonrasında Boston'un yanlışlıkla Akbar ile beraber Kence'yi de vurmasının yegâne oluş sebebi, Bazarbay'ın kurt yavrularını çalarak

Boston'un evine gelişidir. Bu sorumluluk payı yüzünden Boston Bazarbay'ı da vurarak öldürmüştür ve çatışmayı bu şekilde nihayete erdirmiştir.

3.3.10.4. Mekân Unsurları

Romanda mekân unsurları içerisinde doğal araziler, ormanlar ve göller, insanlar tarafından doğal dengeyi bozmak suretiyle kirletilmelerini, katledilmelerini ve hayvanların bu alanlardan uzaklaşmalarını örneklendirecek şekilde yer alır.

Dişi Kurdun Rüyaları romanının hemen başında, Isık-Göl¹³⁹ ve Ala-Mengü Dağları¹⁴⁰ isimli mekân unsuru yer almaktadır. Bahsi geçen bu iki mekân, Kırgızistan sınırları içerisinde ülkenin kuzeydoğusunda yer almaktadır. Isık-Göl romanda gerçek dünyadaki ismiyle yer almaktayken, Küngöy Ala Dağları'nın yöresel bir söylenişi olan Ala-Mengü ismi romanda tercih edilmektedir. Bu iki mekânın yer aldığı coğrafi konumda anlatıcı, Uzun-Çatı kanyonundan bahseder. Taşçaynar ve Akbar adlı kurtların ilk olarak yerleştiklerini, kendilerine yuva edindikleri vadi bu kanyonun içerisinde yer almaktadır.

Romanın ilerleyen sayfalarında bu iki kurdun şimdi yaşadıkları Uzun-Çatı'ya, Akbar'ın geçmişi hatırlaması sayesinde, Mujunkum'dan¹⁴¹, Kazakistan'da bulunan bir çölden geldiklerini öğreniyoruz:

Eğer hayvanlarda geçmiş zamanları hatırlama duygusu varsa, bunu en iyi Akbar hatırlardı. Hafızası kuvvetli ve bütün duyu organları bilenmiş olan Akbar, zaman zaman geçmişini hatırlayarak o çok acı olayları yeniden yaşıyor gibiydi. Ara sıra, durup dururken homurdanıp inlemesi belki bundandı. Şimdi, onların yitirdiği başka bir âlemde, uzakta, ucu bucağı olmayan Mujunkum bozkırında avlanarak, sayısız sayga sürüsünün peşinde koşarak yaşıyorlardı.¹⁴²

Romanda olay örgüsü, Akbar'ın hafızasında gerçekleşen bu geri dönüş sayesinde geriden devam etmeye başlamaktadır. Mujunkum'daki yaşantıları ile alakalı ayrıntılar romanın birinci bölümünün ardından verilmeye başlar ve bu

¹³⁹ http://tr.wikipedia.org/wiki/Issik_Gol (Erişim Tarihi: 07.03.2012)

¹⁴⁰ http://tr.wikipedia.org/wiki/Kungoy_Ala_daglari (Erişim Tarihi: 07. 03. 2012)

¹⁴¹ <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/kazakistan.htm> (Erişim Tarihi: 18. 02. 2012)

¹⁴² Aytmatov 13.

aşamada farklı mekân unsurları ortaya çıkar. Bunların başında Abdias'ın doğduğu yer olan Pskov¹⁴³ gelmektedir. Günümüz Federal Rusya'sındaki oblastlardan biri olan Pskov'un yalnızca bir kere zikredilmiş olmasına rağmen burada bir papaz çömezinin oğlu olarak doğan Abdias'ın hayatının şekillenmeye başlamış olması münasebetiyle önemlidir; yine de bu mekândan romanda yalnızca tek yerde¹⁴⁴ bahsedilir.

Romanın mekânsal açıdan zengin olduğunu söylemek doğru olamaz; fakat karakterlerin hayatında, özellikle geçmişlerinde yer alan bazı yer adlarının vaka zamanı boyunca okuyucunun karşısına çıkıyor olması, romanın detaylandırılması ile alakalıdır. Karakterler ile alakalı gizli kalan bazı sırların açığa çıkarılabilmesi yahut bir karakterin okuyucularca apaçık tanınabilmesi için en nihayetinde onun hayatında yer alan bütün bilgilere vakıf olmak gerekmektedir, bu durumda doğduğu yeri yahut en azından yaşadığı yeri bilmek yeterli olacaktır.

Tüm bunların ışığında dile getirmek gerekirse, Dişi Kurdun Rüyalari'nda esas mekân Mujunkum bozkırındır; kurtların hayatı burada devam etmektedir ve yine aynı yerde Akbar ile Abdias ilk kez karşılaşmışlardır. Zaten onların karşılaştıkları sahne, vaka zamanı içerisinde önemli bir yere sahiptir.

3.3.10.5. Zaman Mefhumu

Romanda vak'a zamanı, Akbar ve Taşçaynar'ın Mujunkum bozkırına yerleşmiş oldukları zaman dilimiyle başlamaktadır. Kurtların geçmişine dair herhangi bir bilgi verilmeksizin, anlatıcı vak'a zamanı içerisinde sonda yer alan bu kısmı, başlangıçta anlatmaktadır. Kurtların büyük maceralardan, büyük acılar ve ıstıraplardan kaçıp geldikleri ve yerleştikleri bu bozkırda, aynı zamanda insanların da bulunduğunu söylemek gerekir. İnsanlardan kaçarak geçmişten kaçmak isteyen kurtlar, aslında romanda anlatılmamış olsa da, yeniden geçmişin tam ortasına düşmüşlerdir.

Anlatıcı roman boyunca vak'a zamanı ile alakalı bazı ipuçları vermektedir; bununla birlikte bu ipuçları olayın başladığı ve devam ettiği zaman dilimini tam

¹⁴³ <http://en.wikipedia.org/wiki/Pskov> (Erişim Tarihi: 01. 02. 2012)

¹⁴⁴ Aytmatov 41.

manasıyla açıklar mahiyette değildir. Örneğin anlatıcı, romanın henüz başında *Gündüz hava, dağların güneşe dönük yamaçlarında, bir çocuk nefesi kadar yumuşak ve güzeldi. Ama bu hali pek kısa sürdü. Önce, ancak hissedilebilen bir yavaşlıkla değişmeye başladı. Sonra, buzullardan bir rüzgâr esti. Acelesi olan alacakaranlık, yaklaşan gecenin soğuk, gri-mor rengini de ardından sürükleyerek, sessizce vadileri, boğazları kaplayıverdi.*¹⁴⁵ demektedir. Bu kısımdan, zaman diliminde havanın karardığı bir andan bahsedildiği sonucunu çıkarmak mümkündür; fakat bunun hangi yılda yahut hangi gün olduğunu tahmin etmek dahi olanaksızdır.

Akbar ile Taşçaynar'ın Mujunkum'dan Uzun-Çatı kanyonuna gelişleri arasında tam bir yıl vardır.¹⁴⁶ Anlatıcı bu ayrıntıyı vermesinin ardından anlatım zamanı içerisinde geriye dönerek kurtların Mujunkum'daki yaşantısından bahsetmeye başlamaktadır. Mujunkum'da iki kurt karşılaşarak birbirlerine âşık olduğunda Akbar henüz ergenliğe ulaşmamış bir kurt olarak tasvir edilir, Taşçaynar ise ondan biraz büyüktür. Yine bu aşamada anlatıcı, ne vak'a zamanını ne de anlatım zamanını açık edecek ipuçları vermemiştir.

3.3.11. Elveda Gülsarı Özet

İlk olarak 1993 yılında yayımlanan Elveda Gülsarı¹⁴⁷, Cengiz Aytmatov'un yazmış olduğu romanlardan birisidir. Elimizde Ötüken Neşriyat'a ait on altıncı baskısı bulunan eseri, Kırgızca aslından çeviren Refik Özdek'tir.

Romanın kahramanları; Gülsarı, Tanabay, Bibican, Çora, Caydar, Segizbayev, Aldanov, Kerimbekov, Kaşkatayev, Bektay ve yardımcı karakterlerdir.

Herkesçe bilinen bir cins at olan Gülsarı ve bu at haricindeki diğer tüm atlar yorgalama biçimine göre “yol yorga, su yorga, kiytin yorga, şaldır, taypalma yorga” gibi isimler alırlar. Su yorga ve taypalma yorga dünyanın en değerli binek ve yarış atıdır. Taypalma yorga ve Su yorga dörtnala koşmasını bilmeyen ama dörtnala giden yarış atlarını geçen, güzel yürüyüşlü, hızlı, binicisini hiç sarsmayan, su gibi akıp giden, uzun mesafe koşusunda eşsiz bir at cinsidir.

¹⁴⁵ Aytmatov 7.

¹⁴⁶ Aytmatov 13.

¹⁴⁷ Cengiz Aytmatov, *Elveda Gülsarı* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, Mayıs 2011)

Hikâye başlangıcı itibarıyla sona gelene kadar Gülsarı'nın hayatını içermektedir. Bu hikâyede yer alan tüm karakterler ve olayların geçtiği mekânların hepsi, Aytmatov'un çocukluğunu geçirdiği Kırgız bozkırlarının, yaylalarının niteliklerini taşımaktadır.

Yazar, eserin tamamında bir atın hikâyesini ele almış olmasına rağmen, doğal hayatı işleyişi, en ince ayrıntısına kadar bir atın tavırlarını irdeleyişi ve her hareketini detaylandırışı sayesinde okuyucu tıpkı Gülsarı gibi hissedebilir hale gelmektedir. Zaten eseri okunabilir ve sürükleyici kılan da işte bu etkenlerdir. Romanın bu özelliği insanın kendi dışındaki canlılara bakış açısını yeniden gözden geçirmesini ve onlara yakınlık duymasını sağlamıştır. Romanın başlangıcından sonuna kadar Gülsarı'dan bahsedilmiş olsa da temel olarak romanın konusu atın sahibi Tanabay'ın ve Tanabay gibi devrime inanmış Kırgız gençlerinin çalkantılı, çileli hayatıdır. Romanı okuyucuya sevdiren bir başka özelliği de birbirlerini dost gibi anlayan ve seven Gülsarı ile Tanabay'ın hayatlarındaki çilelerin, sıkıntıların, sevinçlerin aynı olması, her ikisinin de birbirlerini çok iyi anlayabilmesi, yazarın bakış açısı ve üslubundan kaynaklanan anlatış biçimi sayesinde, okuyucunun da onları çok iyi anlayabilmesidir. Tanabay, o dönemde devrime inanmış bir Kırgız-Türk gencidir. O da savaştan sonra kolhoz başkanı olan Çora'nın isteği üzerine yılıkcılık yapmaya başlar. Kolhoz, Rus devriminden sonra ortaya çıkan halkın toplu ve örgütlü olarak üretim yapması, ürettiği malı kolhoza devretmesi, sadece kendisine yetecek kadar ürünü izinle alması, kimsenin mülkiyet hakkına sahip olmamasına dayanan bir üretim sistemidir. Yılıkcılık ise at çobanlığıdır. Tanabay, eşi Çaydar ve iki kız çocuğu ile dağlarda yırtık bir keçe çadır içerisinde yıllarca yaşayarak yılıkcılık yapar.

Romanın bu bölümlerinde ilgi çeken yerler, yazarın bize Ortaasya'daki yasayış tarzını, çoban hayatını, özellikle at çobanlığının incelikleridir. Devrime inanmış yarı cahil bir insanın idealleri, devrimden beklentileri, her şeyini verdiği devrim ülküsü ile yaşamak istediği hayat arasında çelişkiye düşmesi, çobanın devrimle birlikte gelen kolhoz sisteminin aslında emeği ve duyguları sömüren bir sistem olduğunun farkına varması anlatır. Bunu da Tanabay ve eşinin Rusya'nın soğuk kış aylarında çobanlık yaparken çektiği çeşitli sıkıntıları, yaptığı canlı duygu ve doğa tasvirleri ile üslubuyla okuyucuya adeta yaşayarak hissettirir. Tanabay'ın en iyi dostu Çora'dır. Devrime inanmış iki genç olarak savaş sonrası hemen kolhoz kurma hazırlıklarına başlarlar ve tüm mal sahiplerinin mallarını ellerinden alarak

kolhozun yönetimine devrederler. Bunun için Tanabay, kendi kardeşinin emeği ile kurduğu çiftliğin elinden alınıp, Sibiryaya sürülmesine bile göz yumar. Kolhoz kurulduktan sonra da kendisine yılmıcılık görevi verilir. Uzun yıllar yılmıcılık yapar, ancak otomobillerin yaygınlaşması ile atların da önemi azalır ve kendisine koyun çobanlığı görevi verilir. Gülsarı'yı da yılmıcılığa başladığı zaman bir çobandan çok beğenerek alır ve yetiştirir. Onunla pek çok yarışlar kazanır. Romanın bu bölümlerinde Orta Asya Türk gelenekleri, köknar denen at yarışları ile karşılaşılmaktadır. Yazar bunları anlatırken sadece basit bilgiler vermemektedir.

Tanabay koyun çobanlığına başladığı zamanlar kış ayına denk gelir. Bu aylar beş yüz koyunun doğurma zamanlarıdır. Kolhoz, Tanabay'a vaat ettiği hiç bir sözü yerine getirmez. Tanabay kışlığa çıktığı zaman yemsiz, yıkık bir ahır ile karşılaşır. Ahıra vardıklarında koyunlar doğurmaya başlamıştır. Yağmur, kar ve şiddetli soğuk altında kuzular donarak ölürlür. Tanabay eşi, çocukları ve yardımcı kadınlarla gece gündüz çalışırlar ancak kuzuların ölümüne, koyunların açlıktan birbirlerinin yünlerini yemelerine çare bulamaz. Kendisini denetlemeye gelen kolhoz müfettişinin kendisine hakaret etmesine dayanamaz ve ona saldırır. Romanın bu bölümü oldukça dramatiktir. Yazar tabiatı, soğuk kış gecelerini, koyunların kuzulama zamanı yapılan işleri, çekilen eziyeti çok iyi tasvir etmiş ve okuyucunun bu dramatik ortamdan etkilenmesini sağlamıştır. Tanabay romanın ilerleyen bölümlerinde müfettişe saldırdığı için cezalandırılır ve parti üyeliğinden ihraç edilir. Zaten Tanabay'ın da yaşadıklarından ve çektiği sıkıntılardan dolayı devrimden ve ülkülerinden hiçbir beklentisi kalmamıştır. Tanabay da artık iyice yaşlanmıştır. Roman, bir geriye dönüş romanıdır. Tanabay'ın partiden ihraç edildiği ve en iyi arkadaşı Çora'nın öldüğü gün kendisinden uzun yıllar ayrı kalan sevgili atı ile birlikte eve dönerken kendisi ve geçmişi ile hesaplaşır. Roman da bu şekilde başlar. Tanabay bu yol üzerinde can çekişen sevgili atının başında, yüreği üzüntülerle dolu olarak geçirdiği bir kaç saatlik süre içinde kendisi ve geçmişi ile hesaplaşır. Tanabay, o birkaç saatlik süre içinde kendi çocukluğunu, gençliğini ve yaşlılığını, sevinç ve acılarıyla, umut ve umutsuzluklarıyla sevap ve günahlarıyla yeniden yaşıyormuş gibi hayalinde canlandırır. O kendini devrime, mutlu yarınlara adanmış, ama siyasi rejim onun ömrünü mutsuzluklar ve sıkıntılar içinde geçirmesine sebep olmuştur.

3.3.12. Elveda Gülsarı İncelenme

Cengiz Aytmatov'un 1993 yılında ilk baskısını yayınladığı bu roman, Aytmatov'un romanların arasından ön plana çıkan bir roman olarak dikkat çekmektedir. Romandaki karakterler ve roman mekânları, Aytmatov'un çocukluğundan izler taşımaktadır ve bu yönüyle dikkate değer niteliktedir.

Romanlar incelenirken, ilk olarak olay örgüleri irdelenerek çözümlenelerde bulunulacaktır. Ardından roman karakterleri, mekân unsurları ve zaman kavramları ele alınarak romanlardaki anlatım tarzlarına değinilecek ve inceleme tamamlanacaktır.

3.3.12.1. Olay Örgüsü

Olay örgüsü tekniklerinden, çok zincirli olay örgüsü tekniğinin Elveda Gülsarı'da kullanıldığı görülmektedir. Vak'a zamanı içerisinde devam eden birçok olay, geri dönüşler yapılarak okuyucuya aktarılmak suretiyle ele alınmış ve böylece devam eden olayların okuyucu tarafından anlaşılmasının kolay olması düşünülmüştür.

Müşahit bakış açılı bir anlatıcı rolü üstlenen Aytmatov, eserde karakterlerin herhangi birine dışarıdan bir müdahalede bulunmamış ve herhangi bir biçimde olayların seyrine direkt etki etmemiştir. Bu şekilde cereyan etmekte olan her şey, bütün çıplaklığıyla ve anlatıcının objektif oluşu münasebetiyle bütün yönleriyle okuyucuların beğenisine sunulmuştur.

Olaylar, eserin birinci bölümünde vak'a zamanının sonunda başlamaktadır. Burada Gülsarı ve sahibi Tanabay, yaşlanmış ve bitkin bir halde tasvir ve tahkiye edilerek ele alınmıştır:

Yaşlı adam kırık dökük bir arabaya binmiş geliyordu. Arabayı çeken taypalma yorga Gülsarı da çok yaşlı ve bitkindi. Bir deri, bir kemik kalmıştı.

Önlerindeki yokuş yol, açılmış ince bir bağırsak gibi, ta belin oraya kadar uzanıyordu. İşte bu engin, çıplak ve ıssız bozkırda, kış günleri bora, kasırga eksik olmaz, yaz günlerinde ise cehennem sıcaklığı ortalığı yakar kavururdu.

Bu dik yokuşu ağır ağır çıkmak, Tanabay'ın pek gücüne giderdi. Hiç sevmezdi yavaş yürümeyi. Yavaş yürümek bir işkence idi onun için. Gençliğinde, ilçe

*parti komitesi toplantılarına katıldığı günlerin dönüşünde, bu yokuşa geldiği zaman kamçıyı basar, atını dörtnala sürerdi.*¹⁴⁸

Görüldüğü üzere eserin hemen başında, vak'a zamanı içerisinde tam olarak eserin sonunun ne olduğunu henüz tahmin ettirmeyecek bir biçimde anlatıcı, eserin iki önemli karakterini müşahit bir gözle aktarmaktadır. Bu iki karakterin nasıl tanıştıklarını dair ise zamanda geri dönüş yaparak açıklığa şu şekilde kavuşturmuştur:

O konuşmadan bir süre sonra Tanabay dağa çıktı. O sarı tayı¹⁴⁹, yaşlı Turgay'ın baktığı yıldı içinde ilk kez gördü.

Tanabay atlar koradan çıkarılıp sayıldıktan sonra ihtiyar Turgay'a sitem etti:

- *Vere vere bana bunları mı veriyorsun aksakal, atların hali hiç iyi değil!*

*Turgay, buruşuk yüzlü, ufacık ve köse bir ihtiyardı. Sanki elin serçe parmağı gibi, büyümeden kalmıştı. Başındaki kocaman börk, dağlıç türü kuzunun kuyruk ucunun üzerindeki yağlı top kısmı gibi duruyordu.*¹⁵⁰

Bu geri dönüş ile birlikte eser tekrar, anlatım zamanı içerisinde sona geri dönmektedir. Yazar her bölümde, aynı şekilde iki farklı anlatım zamanını tek bir vak'a zamanı içinde sürdürmek yolunu seçmiştir. Gülsarı ve Tanabay'ın bir araya gelmeleri ve birlikte geçirdikleri bir ömrün hikâyesi bir yanda devam ederken, diğer yanda vak'a zamanında sona yaklaşırken, nispeten daha yavaş bir biçimde devam edecek şekilde, Gülsarı ve Tanabay'ın yaşlı halleri hikâye edilmektedir.

Olaylar Gülsarı ve Tanabay'ı merkeze alacak şekilde anlatılmakla birlikte, hâkim bir perspektifle kahramanlara müdahale edilmemektedir. Anlatıcı üçüncü tekil şahıs ağzından, ileride ele alındığında görüleceği üzere, muhtelif anlatım tarzlarını kullanarak devam etmekte olan olayları ve bu olayların merkezinde bulunan kahramanları anlatmakta ve okuyucu ile kahramanlar arasındaki mesafeyi mümkün mertebe kısaltmaya çalışmaktadır.

¹⁴⁸ Aytmatov 5.

¹⁴⁹ Burada bahsedilen *sarı tay*, Gülsarı'dır.

¹⁵⁰ Aytmatov 22.

Eserde iki adet çatışmadan bahsetmek mümkündür. Birinci Gülsarı'nın özgürlüğüne düşkün oluşu münasebetiyle, başlarda gem vurulmasına ve koşum takımları ile tahakküm altına alınmasına karşı giriştiği mücadeledir. Bu özgürlük kavramı ile esaret olgusunun çatışmasını gözler önüne sermesi bakımından son derece önemlidir. Yazar, özgürlüğün ve özgür yaşam sürmenin hayatı önemini, bir atın özgürce yaşaması, koşması, başka atlarla özgürce dolaşmasına atıfta bulunarak vurgulamak yolunu seçmiştir.

İkinci çatışma ise, Tanabay'ın romanda bulunan diğer bütün karakterle çatışmasıdır. Tanabay da tıpkı Gülsarı gibi özgürlük düşkünü birisidir. Doğum büyüdüğü, ekmeğini yediği toprağın sahibi ve işleyeni o olmalıdır. Bunun aksini dikte etmeye çalışanlara karşı durmak, onun genlerinde vardır. Komünist rejimin kırsal kesimde yaşayanların hayatına etkilerini, Tanabay sayesinde öğrenmek mümkün olmaktadır. Tanabay, rejim muhalifi olmamakla birlikte kolhoz sisteminin kendisinde yarattığı hayal kırıklığının, gözler önüne serilmesi bakımından bu çatışma da en az Gülsarı'nın özgürlük ve esaret arasındaki çatışması kadar önemlidir.

3.3.12.2. Anlatım Tarzları

Anlatım tarzlarının hepsi de anlatımı zenginleştirerek, okuyucunun zihnini açmak ve onu olayın içinde tutmak için anlatıcı tarafından kullanılan yöntemlerdir. Aytmatov'un da Elveda Gülsarı'da bu tarzlardan neredeyse hepsini kullandığını görmek mümkündür.

Bunlardan ilki tahkiye/anlatma anlatım tarzıdır. Eserin hemen hemen her yerinde karşılaşılmaktadır:

Ama Gülsarı çok geçmeden yine kaçıp geldi. Bu defa başında başlık, sırtında eyer yoktu. Tanabay bunu görünce yine sevindi, güldü. Biraz durup düşündükten sonra, kemendi alıp atın boynuna geçirdi. Başına bir yular taktı. Komşu yilkılardan olan bir delikanlının da yardımıyla atı geri götürürlerken, yarı yolda Gülsarı'yı arayanlarla karşılaştılar.¹⁵¹

¹⁵¹ Aytmatov 94.

Yazarın bu bölüm içerisinde tahkiye tekniğini basitçe ve akıcı bir biçimde kullandığı görülmektedir. Atın geri gelişi, sahibi tarafından yularla tutulup yakalanarak geri götürülüşü açık bir biçimde hikâye edilmiştir.

Tahkiye tarzının kullanıldığı bir başka yer ise ilerleyen bölümlerinde göze çarpmaktadır:

Tanabay evine geç vakitte ulaştı. Gözleri yollarda kalan Caydar, elinde bir fenerle kapının önünde onu bekliyordu. Saatlerce, gözünü dört açarak bakmıştı yollara.

İşlerin kötü gittiğinde bir bakışta anladı. Tanabay hiç konuşmadan atın ağızlığını çıkardı, sırtından eyeri aldı...¹⁵²

Görüldüğü üzere burada da Tanabay'ın evine gelerek atın ağızlığını çıkarması ve karısının onu bekliyor oluşu hikâyelendirilmiştir.

Eserde karşılaşılan anlatım tarzlarından bir diğeri tasvir tarzıdır. Tasvirin sözlük anlamı, göz önünde canlandırma'dır.¹⁵³ Bir mekânın, mekân içi dekorların yahut olayın cereyan edişi esnasında meydana gelen bir başka olayın tasviri ile okuyucu, eserde anlatılanların kendisinin de bulunduğu bir ortamda gerçekleştiği hissine kapılarak, hikâyenin akıcılığına kapılacaktır. Aytmatov'un bu tekniği eserinde kullanırken sürükleyiciliğin haricinde, karakterlerin tam olarak neye benzediklerini ve süreç içerisinde neye benzeyeceklerini okuyuculara resmetmeyi amaçlamıştır:

O bahar sarı yorga gençliğinin en güzel dönemini yaşadı. Topaç gibi ve kabarık tüylü bir cabağı iken, şimdi, sıırım gibi ince, büyük bir tay olmuştu. Boyu uzun, omuz arası geniş, kalçası dar, başı ise soylu yorgaya yaraşır biçimdeydi; bir tutamlık fazla yağı yok, tümsek burnu, fıldır fıldır dönen tabak gibi yuvarlak birbirinden uzak gözler, kalın kıvrık dudaklar...¹⁵⁴

¹⁵² Aytmatov 198.

¹⁵³ Bkz. TDK Büyük Sözlük, Tasvir Maddesi.

¹⁵⁴ Aytmatov 30.

Buradan anlaşılıyor ki eserin başkarakterlerinden Gülsarı, başlangıçta genç ve son derece asil ve güzel bir taydır. Tasvir edilişi sayesinde bu karakterin neye benzediği, nasıl bir tay olduğu açıklığa kavuşmuş ve bu sayede okuyucu bir bilinmezden değil, artık sanki yanı başında imiş gibi duran bir gerçekliğin hikâyesini okumaya başlamıştır.

*Tanabay, sabahleyin sürüyü otağa çıkarmadan önce, az ilerideki bir tepenin üzerine çıkararak sessiz sessiz çevreye baktı. Arazi keşfi yapıyor, ne gibi savunma tedbirleri alacağını düşünüyordu. Siperler bozulmuş, savunma hattı çökmüştü. Yine de direnmek zorundaydı. Geri çekilecek, kaçacak bir yer yoktu. Suyu iyice azalmış bir derenin yatağı, iki tepe arasında kıvrıla kıvrıla uzanıyordu. Tepelerin ardında karlı dağlar, onların da ardında daha yüksek ve dorukları bembeyaz dağlar vardı. Çıplak yarlar beyaz yamaçların üzerine kara bulutlar gibi çöküyor, buz tutmuş bayırların üzerine kış bütün ağırlığıyla abanıyordu.*¹⁵⁵

Bu tasvirli bölümde, yazarın aynı zamanda tahkiye tarzını kullandığını da görmek mümkündür. İki farklı tarz, anlatımı güçlendirmek amacıyla bir arada kullanılabilir ve buna birçok tahkiyeli eserde denk gelmek mümkündür.

Leitmotiv, Elveda Gülsarı isimli romanda bulunan bir diğer anlatım tarzıdır. Daha önce tanımlı verildiğinde belirtildiği üzere, bir sözün eserde yer alan bir karakterce sürekli tekrar edilmesi demek olan leitmotiv, bu eserde belirgin bir şekilde yer almamaktadır. Tanabay isimli karakterin eserin belirli bölümlerinde, benzer olaylara her zaman aynı tepkiyi vermemekle birlikte, *ne yapacağız?*¹⁵⁶ diye sorması leitmotiv tarzına örnek olarak gösterilebilir.

Kısaca iktibas söz sanatının tahkiyeli eserlerde kullanılması manasına gelen montaj tarzı anlatım, romanda yer almaktadır:

*Oysa bugün at başına kün tavsı avızdıkpen su işer, er başına kün tuvsı etigimen su geşer diyen atasözünü doğruluyordu Gülsarı'nın durumu.*¹⁵⁷

¹⁵⁵ Aytmatov 147.

¹⁵⁶ *Elveda Gülsarı*, 16 ve 52'de görülebilir.

¹⁵⁷ Aytmatov 8.

Bahsi geçen Kırgız atasözü; "At başına gün vursa gemiyle su içer, er başına gün vursa çizmesiyle su geçer." manasına gelmektedir.

Bu atasözü anlatıcı tarafından, Gülsarı karakterinin bir yarış atı iken, genç ve güçlü bir tay iken yaşadığı günlere atıfta bulunmak amacıyla esere dâhil edilmiştir. Aynı at, yaşlandığında arabaya koşulmuş ve eski günlerini özler duruma gelmiştir. Bulunduğu durumdan o kadar bizardır ki içinde bulunduğu bu hali ancak bu atasözü açıklayabilmektedir.

Yine aynı şekilde, verilen bir bilgiyi desteklemek amacıyla eserin ilerleyen bölümlerinde bir başka atasözüne daha anlatıcı tarafından yer verildiği görülmektedir:

*Onbaşı Tanabay Bakasov, Batı Cephesinde de Doğu Cephesinde de çarpışmış, Japonya'nın tesliminden sonra terhis olup yurduna dönmüştü. Cepheden cepheye koşarak tam altı yıl askerlik yapmıştı. Boşuna dememişler "Kırk yıl kırgında kalsan, ecel gelmeyince ölmezsin." diye, Tanabay da ölmemiş, Tanrı onu korumuştur.*¹⁵⁸

Atasözü anlamı itibariyle, eceli gelmeden insanın başına ne gelirse gelsin, ne olursa olsun, ölmeyeceği manası taşımaktadır. Yazar bu gerçeği, bu şekilde söylemek yerine, biraz da sanatsal kaygı güderek ve de anlatımına güç katmayı düşünerek, atasözünü kullanmayı tercih etmiştir. Bu iki örneğin haricinde eserin muhtelif bölümlerinde, bu anlatım tarzına misal teşkil edebilecek atasözleri yahut deyimlerle karşılaşılabilir.

3.3.12.3. Şahıs Kadrosu

Gülsarı ve Tanabay'ın başkarakterler olarak göze çarptığı romanın diğer karakter ve tipleri, Çora, Turgay, Bibican, Taneke, İbrahim ve yardımcı tiplerdir.

Romanın asıl kahramanlarından biri olan Gülsarı, genç bir taypalma yorga iken Tanabay tarafından bir çobandan satın alınmış, cins ve dillere destan güzellikte bir attır. Gülsarı, tıpkı Tanabay gibi özgür ruhlu ve saf bir karakterdir. Bunun sebebi de genç oluşu ve hayatın gerçeklikleri ile henüz yüzleşmemiş oluşudur. Hayatın gerçeği ile karşılaşması, zincirlere vurulduğu ve ağzına demir ağızlık takıldığı gündür. O da diğer atlar gibi, yemlenir ve özgürce koşar dururken beklemediği bir anda ve ummadığı kişilerce zincire vurulmuş ve ağzında dayanılmaz acılar yaratan

¹⁵⁸ Aytmatov 17-18.

bir demir ağızlıkla yaşamaya mahkûm edilmiştir. Burada aslında Gülsarı, anlatıcı için bir motiftir. Özgürlüğü elinden alınan ve buna tepki göstererek direnen insanların, bir süre sonra çaresizlik ve hatta alışkanlık sebebiyle bu duruma alışmaları ve ses çıkarmamalarını hikâye edebilmek için, Gülsarı motif olarak kullanılmaktadır. Gülsarı, genç bir tay iken katıldığı tüm yarışları kazanan süratli bir taydır. Bu da onun kendine güvenen ve iyi yetişmiş bir at olduğunun göstergesidir.

Romanın asıl kahramanlarından bir diğeri olan Tanabay, asıl mesleği demircilik olan genç ve yiğit bir delikanlıdır. İkinci Dünya Harbi'nde hem Batı hem de Doğu cephelerinde görev almış ve savaşın tamamını orduda geçirmiş birisidir. Onun bu özellikleri düşünüldüğünde vatanına bağlı, idealist birisi niteliği taşımakta olduğu anlaşılabilir. Savaştan sonra yurduna dönen Tanabay, umut dolu ve inanmış bir komünist olarak partiye katılır. Asıl mesleği olan demircilikle ilgilenmeye devam ederken kadim dostu Çora ona at çobanlığı (yılıkcılık) işi teklif eder. Bu iş sayesinde Gülsarı adlı tay ile karşılaşır ve hayatı değişir.

Tanabay'ın Gülsarı ile birlikte dik bir yokuşu çıkarken başlayan romanın tamamında, aslında Tanabay'ın geçmişi ile hesaplaştığını, yüzleştiğini görmek mümkündür. Çora'ya göre *çok tez canlı ve çok sabırsız*¹⁵⁹ bir karakter olan Tanabay'ın savaştan döndüğünde idealist ve inanmış bir komünist olarak partiye girişi, en iyi dostu Çora ile köy kolhozunu kurlmaları ve herkesin mallarına el koyarak kolhoza devredişleri, bunu yaparken kendi kardeşinin çiftliğini de acımadan ele geçirerek ortak kullanıma açması, yılıkcılık ile iştilal edişi ve bu süreç içerisinde devrimin hedefinden saparak bir çıkmaza sürüklendiğini görmesi ve bu yüzden komünizmden soğuması, nihayetinde bir müfettişe saldırarak partiden ihraç edilişi ve parti ile ülkeden ümidini kesişinin hikâyesi, Tanabay ile Gülsarı'nın yokuşu çıkarken Tanabay'ın aklından geçenler olarak okuyucunun karşısına çıkmaktadır. Gülsarı'nın elinden alınması, Tanabay için dönüm noktası olmuştur. Böyle cins bir atın acımasızca hak etmediği işlerde kullanılmış olmasına çaresizce katlanmak durumunda kalan Tanabay, bu olay sonrasında kolhoz hayatı sebebiyle kendilerinin de yaşadığı hayatın tıpkı Gülsarı'nın hayatı gibi olduğunu idrak eder. Bu kırılma noktası sayesinde ki Tanabay, devrime inancını yitirmiş ve hatta hayata küsmüştür. Zaten eserin tamamında görüldüğü üzere, yılıkcılık ve sonrasında yaptığı

¹⁵⁹ Aytmatov 6.

koyun çobanlığı işlerinde hem hak ettiğini kazanamamış, hem de onca emeği heba olmuştur.

Çora, Tanabay'ın en yakın arkadaşı ve Tanabay'ın da yaşadığı köyün kolhozunun başkanıdır. Tanabay ile birlikte kolhozu kuran ve onu yöneten kişi olması, onun da tıpkı Tanabay gibi devrime inanmış bir komünist olduğunu gösterir. Çora, Tanabay'a yilkıcılık işini teklif eden kişidir. Bu teklif sayesinde Gülsarı ve Tanabay karşılaşmıştır. Sonuç itibariyle Çora'nın bu teklifi, asıl hikâyenin devamını sağlayıcı bir anahtar özelliği taşımaktadır. İtibarî âlemin kader çizgisindeki en önemli eşik, Çora'nın bu teklifi aşılmıştır.

Çora da tıpkı Tanabay gibi genç ve güçlü bir Kırgız Türküdür. Onlar devrim sayesinde, ulus fikrini aşarak devlet fikrine kapılmış ve böylece öz benliklerinden uzaklaşmış karakterlerdir. Hem Çora hem de Tanabay için devrim ve devlet esastır. Onların bu inanmışlıkları, çevrelerindeki hemen hemen hiç kimseye tolerans göstermemelerine sebep olmuştur. Buradan yola çıkarak, Çora'nın kendi kendini kandırmış bir karakter olduğunu söylemek mümkündür. Bütün bu özellikler bir arada değerlendirildiğinde, Çora karakterinin alıcı karakter olduğunu söylemek mümkündür; fakat bu romanda tematik güç karşısında hasım güç olmadığından rolü kısıtlı imkânlar taşımaktadır.

Sayılan karakterler haricinde karakter ve tiplerin tamamı, anlatım zamanı içerisinde muhtelif anlarda ortaya çıkarak, asıl kahramanların yahut alıcı veya yardımcı karakterlerin de içinde bulunduğu olaylarda pasif ve önemsiz roller üstlenmektedir. Örneğin, söz konusu karakterlerden Tanabay'ın karısı, Tanabay ile girdiği diyaloglarda ona yol göstermeye çalışarak yardımcı karakter olduğunun işaretlerini verse de eser içerisinde önemli bir yer tutmaz.

3.3.12.4. Mekân Unsurları

Elveda Gülsarı romanı içerisinde, belirgin özellikleri olan mekânlar göze çarpmamaktadır. Bu mekânların hemen hemen tamamı ya çok büyük arazi şekilleri ya da açıkça belirtilmemiş sınırlı yerler olarak göze çarpmaktadır.

Eserin hemen başında asıl karakterlerin birlikte Aleksandrovka yokuşunu çıkmakta olduğu anlatılır. Burada bahsi geçen Aleksandrovka yokuşu gerçek âlemde yer almayıp, anlatıcının kurguladığı itibarî âlemde yer alan bir mekân unsurudur.

Yalnızca Ukrayna'nın Velikaya Aleksandrovka rayonu¹⁶⁰ diye bir yerden bahsedilebilir, onun eserde adı geçen Aleksandrovka yokuşu ile uzaktan yakından alakası yoktur.

Tanabay'ın ve romanda adı geçen karakter ve tiplerin yaşadığı köy, romanda en sık karşılaşılan mekândır. Köy, yirminci yüzyılın ortalarında Sovyet rejiminin tüm gücünü hissettirdiği bir dönemin özelliklerini taşıyan bir Sovyet köyüdür. Aytmatov'un aslen Kırgız olduğu düşünülürken, köyün Kırgız köylerinden biri olduğunu söylemek mümkündür. Zaten köyün *Sarıgov vadisinde*¹⁶¹ yer aldığını bizzat Tanabay dile getirmektedir. Bahsi geçen vadi, ormanın içinde ve dağlık bir arazidedir ve Aytmatov'un çocukluğunun geçtiği yaylalarla büyük benzerlikler taşımaktadır. Yazar, yazmış olduğu tahkiyeli eserlerin tamamında çocukluğunda bulunduğu yerleri eserine dâhil etmiş ve bunu yaparken aynen almak yerine, o yerlere ait özellikleri hayalî başka mekânlara işlemiştir. Yine eserde Gülsarı'nın yarıştığı düzlük araziler, Orta Asya bozkırlarının özelliklerini taşımaktadır.

3.3.12.5. Zaman Mefhumu

Romanın vak'a zamanı, Tanabay ile Gülsarı'nın Aleksandrovka yokuşunu tırmanmaları ve bu yokuşu çıkmalarının ardına henüz evlerine varmadan Gülsarı'nın ölümü ile sona erer. İki karakterin yol boyunca ağır ağır ilerlediklerini, bu sırada bir takım kişilerle karşılaşarak yürümeye ara verdiklerini hesaba katarak, burada bahsi geçen zaman diliminin yaklaşık olarak bir saatlik bir süreyi kapsadığı söylenebilir. Bu bir saatlik zaman dilimi içerisinde, Tanabay'ın zihninden geçenler okuyucuya romanın aslı konusu olarak lanse edilmiştir ki bu da anlatım zamanına tekabül etmektedir.

Anlatım zamanı ile alakalı ipuçlarından birisi Tanabay Bakasov'un İkinci Cihan Harbi'nin ardından köyüne dönmesidir.¹⁶² Savaşın gerçek zaman diliminde 1939 yılında başlayarak 1945 yılında Rus birliklerinin Berlin'i ele geçirmesi ile sona erdiği bilinmektedir. İtibari âleme anlatıcı tarafından aynen aktarılan bu zaman dilimi içerisinde Tanabay askerlik görevini yerine getirmiştir. Askere gittiğinde yirmi

¹⁶⁰ http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/kultur/064_iyiat.htm (Erişim Tarihi: 15. 02. 2012)

¹⁶¹ Aytmatov 42.

¹⁶² Aytmatov 17.

yaşında bir genç olduğunu düşünerek, köyüne döndüğünde kendisinin yirmi altı yaşında genç bir delikanlı olduğunu söylemek mümkündür. Romanın yine aynı sayfasında Gülsarı'nın yirmi yaşında yahut yirmiden biraz fazla olduğundan bahsedilmektedir. Tanabay ile Gülsarı'nın savaşın hemen ardından bir araya geldikleri bilinmektedir. Bu durumda anlatım zamanı 1945 ile 1960'lı yıllar arasında bir zaman dilimini kapsamaktadır.

Yirmi yıllık bir süreç, Tanabay adlı asıl kahramanın zihninde geri dönüşler yapılmak suretiyle bir saatlik vak'a zamanı içerisine sıkıştırılarak okuyucuya nakledilmiştir.

3.3.13. Aytmatov Romanlarında Dil ve Üslup

Sovyetler Birliği henüz dağılmamışken bu ülkenin bir vatandaşı olarak dünyaya gelen Aytmatov, bu konfederasyonun bir parçası olan Kırgız milletine mensup bir birey olarak karakter seçiminde milliyetçi bir tavır almıştır. Genelde Kırgız yahut kardeş Kazak halkından karakterler seçmiş ve karakterlerine Kırgız milli benliğini unutturmamak ve halk kültürü unsurlarını, halkının felsefe ve duygu dünyasını yansıtmak görevini yüklemiştir.¹⁶³

Aytmatov her ne kadar Sovyet hükümetince dışlanmamış ve genelde lütuf görmüşse de, aslında sistemin kendisi ve bu sistemin dayattığı yaşam standardı ile çatışma yaşamıştır. Materyalist hayatın içerisinde bunalan yazarın mutluluğu yakaladığı yer, anıları ve geçmiştir. Bu geçmişin unsurları arasında halkına ait kültürel öğeler geniş bir yer tutmaktadır. Yaşadığı zaman diliminin temsilcilerini romanlarına kahraman olarak dâhil etmiştir ve bu kahramanlar kötü karakterler olarak arzı endam ederler.

Beyaz Gemi'de Orozkul'un Mümin Dede ve torunu ile çatışmasında Orozkul bir karakter olarak kötülüğü temsil eder. O karakterin gerçek izdüşümü devrin siyasetçileri, yöneticileridir. Çocuğun hayatının en önemli parçası Geyik Ana hikâyesinin ana kahramanı geyiği vurup yiyen karakter, aslında halkını sömüren bir yöneticidir. Burada verilen mesaj, Kırgız halkını ayakta tutabilecek yegâne olgunun

¹⁶³ Yrd. Doç. Dr. Ali Abbas Çınar, *Aytmatov'un Eserlerinde Halk Kültürünün Rolü*, Cengiz Aytmatov Bilgi Şöleni Bildirileri, 8-10 Aralık 1998, Ankara, Yayına Hazırlayanlar: Elmas Kılıç, Neval Konuk, Atatürk Kültür Mrk. Yayınları, 65.

öz kültüre sadık kalmak ve onu asla terk etmemek olduğudur.¹⁶⁴ Bu uğurda Beyaz Gemi'deki çocuğun ölümü asla bir hüsrana olamaz; çünkü *zafer hiçbir zaman Orozkul'un değildir. Kötülüğün iyiliği yenmesi burada bile göstermelidir. Evet, çocuk ölüyor, ama ahlak üstünlüğü yine onda kalıyor. Ben, hikâyenin yazarı olarak bunda direniyorum.*¹⁶⁵

Aytmatov'un yazdıklarının en dikkat çekici özelliği şüpheye mahal vermeyecek netlikte oluşu ve daima duyuşsal manada bir gerçekliği yansıtıyor olmasıdır. Yazarı gerçekçi kılan kesinlikle bu özelliğidir.

¹⁶⁴ Çınar 66.

¹⁶⁵ Aytmatov 170.

4. MOTİF KAVRAMI

Yüksek lisans tezinin ana konusu Cengiz Aytmatov'un yazmış olduğu romanlarda yer alan kurt motiflerini çıkartıp, bu motiflerin hangi anlama gelecek şekilde kullanıldığını tespit etmektedir. Bu noktada motif kavramının net bir şekilde açıklanması ve özellikle Türk kültüründe kurt kavram ve olgusunun yerinin tespiti önemlidir.

Türkiye'de halk hikâyelerindeki motiflerin tespiti üzerine ilk olarak çalışma yapan isim Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu'dur.¹⁶⁶

Max Lüthi'ye göre motif; *hikaye etmenin en küçük unsudur.*

Vesselovski'ye göre motif; *hikayenin parçalanamayan en küçük parçasıdır.*

Stith Thompson'a göre motif, *masalın gelenekte ısrar edici güce sahip en küçük unsudur. Motiflerin çoğu üç grupta toplanabilir: Masalların aktörleri – tanrılar, alışılmamış hayvanlar, harikulade yaratıklar, cadılar, devler, periler, insanlar, küçük masum çocuklar, zalim üvey analar... vs. gibi.*

1. *Hareketlerin arasındaki bazı konular–sihirli objeler, alışılmamış adetler, acayip inanışlar... gibi.*
2. *Bir tek olaydan ibaret olan ve motiflerin büyük bir çoğunluğunu içine alan motif grubu.*¹⁶⁷

Estetik dil ve kültür eserlerinin yapı taşları olan motifler, henüz yazılı edebiyatın millet kültürü üzerinde etkili olmadığı dönemlerde ortaya çıkmışlardır. Motiflerin her biri, estetik kültür ve dil eserlerinin en belirgin ve etkili parçacıkları olmuşlardır. Kalıp da diyebileceğimiz bu yapı taşlarının hepsi bütünüyle evrensel olup, tüm kültürlerdeki işlevleri de aynıdır. Bu unsurlar, estetik yapılara (efsane, destan, masal, hikâye, fıkra, bilmece, türkü, mani, atasözü, deyim, ...) yoğunluk

¹⁶⁶ Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu, *Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar-Metinler Ve Araştırmalar* (Ankara, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1985); Gülhan Atnur, *Başkurt Ve Tatar Efsaneleri Üzerine Karşılaştırmalı Motif Çalışması* (Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 2002) 126.

¹⁶⁷ Seyidoğlu 83; Atnur 127.

kazandıran işleviyle evrensel olmakla birlikte, kültürlere özgü simgeleyişler ölçüsünde de millîdirler. Yani, motiflerin evrensel boyutundan başka bir de kültürel boyutu vardır. Mesela; at motifi evrensel, “Kırat” motifi Türk destanlarına özgüdür. Akıllı ve kurnaz çocuk motifi evrensel, “Keloğlan” motifi Türk masallarına özgüdür. Cengâver kız motifi evrensel, “Arabüzengi” Türk halk hikâyelerine özgüdür. Kurt motifi evrensel, “Bozkurt” motifi Türk kök efsaneleri ve destanlarına özgüdür. Motiflerin evrensel boyutları ve sınırları, üzerlerine projektörler tutularak ortaya konulabilir. Kültürel boyutlarını görebilmek ise, ancak motiflerin içeriden aydınlatılmasıyla mümkündür. Bir motifin anlatılarında yer aldığı kültür içerisinde neyi simgelediğini çözmek, o kültürün harikalar dünyasına girmek demektir. O kültürü binlerce yıldan beri var eden sırlara ermek demektir. Onun içindir ki, motif kavramını anlamak ve anlatı içerisindeki fonksiyonunu çözümlenmek son derece önemlidir.¹⁶⁸

Destanlar her ne kadar tarihi misallere yer verseler de, birer tarihi vesika sayılamazlar. Kökü tarihe dayanan destanların, bir halk edebiyatı verimi olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bunların her biri, birer sözlü edebiyat ürünüdür; yani bu eserler âşıklar yahut saz şairlerince çalınıp söylenmez suretiyle, nesilden nesle aktarılmıştır. Aydınların aktardığı, bir nevi resmi tarihin, halk nezdinde sadeleştirilmiş ve içselleştirilmiş halidir. Destanların ve mitosların fikir ve sanat hayatına kaynak oluşları, çok daha emniyetlidir.¹⁶⁹

Destanların ortaya çıkışında millet hayalinin efsaneler yaratmaya müsait, büyük göçler, istilalar, vatan kurup kaybetmeler, büyük savaşlar gibi bir milletin vicdanını, hasletini ve vakarını direkt olarak etkileyen bazı büyük olayların olması gerekmektedir; fakat tek başına bu olayların yaşanmış olması yeterli değildir. Aynı zamanda bu olayların, etrafında teşekkül ve tekâmül ettiği, gidişata etki eden, edebilen millî kahramanlar ortaya çıkar ve saz şairleri bu kahramanların etrafında cereyan eden vak’aları anlatmaya başlar; hatta bazen bu kahramanlar milletin destanî tarihini kendi etrafında toplar ve bünyesinde eritir. Başka kahramanlara ait nitelikler dahi bu kahramanın manevi şahsiyetinde toplanabilir.¹⁷⁰

¹⁶⁸Dr. Namık Aslan, *Kurt Motifinin Kurt Menşe Efsanelerindeki Anlamı Üzerine*, Millî Folklor, 2010, Yıl 22, Sayı 87, 73.

¹⁶⁹Banarlı 2.

¹⁷⁰Banarlı 10-11.

4.1. Kurduñ Doğadaki Yeri

Kurt ismiyle bilinen boz kurt, gri kurt yahut orman kurdu; köpekgiller familyasının en yaygın ve en iri türü olarak dünya coğrafyasına yayılmıştır. Özellikle Asya'nın kuzeyi, Orta Asya stepleri, Anadolu, Ortadoğu ülkelerinin bazıları, Kuzey Amerika ve Arap Yarımadasının güneyinde görülebilen bir tür olan kurduñ, dünyanın soğuk bölgelerinde sıkça görüldüğü söylenebilir.¹⁷¹

Yaşayan halk inanışlarında kurduñ birçok aksağamı insan sağlığını korumada ve hastalıkların tedavisinde yardımcı olarak kullanılmaktadır. Örneğin; Uygur Türklerinde tedavi amaçlı kullanılan otlardan bazılarına; Böri Soymisi, Kurtboğarı ve Kurt Pençesi isimleri verilmiştir. Ayrıca Kurtyemez; omurilik soğarı, Kurtboğarı; güçlü kuvvetli şişman adam anlamına gelmektedir. Birçok bitki ismi yine kurt ismi bağlantılıdır. Bunlardan bazıları; Kurtayağı (kibrit otu), Burt Bağı (defne, sırimağı), Kurbağrı, Kurtbaharı, Kurtbaklası, Kurt Böğürtleni (güzel avrat otu), Kurt Girişi, Kurt Kulağı, Kurtluca, Kurt Menç (menengiç), Kurtotu, Kurtpençesi, Kurtsoğarı, Kurttırnağı, Kurtum'dur. Güney Azerbaycan Türkleri hayvanların karnı şiştiğinde, insanların bazı bölgesel boyun ağrılarında ve süt sorunu olan annelerinin tedavisinde parpılamak suretiyle yapılan sağaltmada Kurtpençesini kullanırlar. Yine Kurtpençesi şok tedavisinde de kullanılabilir. Kurt ciğeri yiyerek korkuların yenilebileceğine İran, Azerbaycan ve Türkiye'de bazı insanlar inanırlar. Bununla birlikte aynı memleketlerde kurt kanının cinsel gücü artırdığına dair bir takım söylentiler vardır. Kurduñ diş ve kemiklerinin nazarı önlediğine de inanılır.¹⁷²

4.2. Bir Motif Olarak Kurt

Türk Edebiyatı İlkçağ'da Orta Asya'da ortaya çıkan bir sözlü edebiyattır. Köken itibariyle bir destan edebiyatı niteliği taşımaktadır. Bu destanların tabii kahramanları tanrılar ve tanrıçalardır. Bu tanrılar emziren bir bozkurt vardır ve Türk soyu bu kurttan türemiştir anlayışı hâkimdir. Bakıldığında bir milletin hayal gücünü tanıtan masallar hüviyetinde oldukları anlaşılır; fakat aslında bu destanların derinlemesine incelenmesiyle birlikte bir milletin faziletlerinin, dünya sahnesine

¹⁷¹ http://tr.wikipedia.org/wiki/Kurt#cite_note-Britannica-0 (Erişim Tarihi: 04.04.2012)

¹⁷² www.yasarkalafat.info/indexs.php?ll=newsdetails&w=1&yid=144 (Erişim Tarihi: 01.03.2012)

çıkışının, gündelik hayatının bazı izlerinin tüm çıplaklığıyla bu destanlarda yer aldıkları görülebilir.¹⁷³

Kurdun Türk sözlü edebiyatında, kültüründe ve inanişında önemli bir yeri vardır. Kurdun bir motif olarak kullanıldığı destanlar, masallar, soyu kurda dayanan asil aileler ve sülaleler kurda atfedilen önem münasebetiyle kıymetli birer numune olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurt konusunun Dede Korkut hikâyelerinde de yer aldığını görmemiz mümkündür:

*“Diğer Türk destanlarının da etrafında kült oluşturmuş objeler vardır. Kurdun, Türk kültürlü diğer halklarda da destanî kahraman karakteri arz etmesinden midir onun bu özelliği? Dedem Korkut’ta kurt konusunu ele almak kurt için konulan misti teşhislere büyük ölçüde ortak payda da getirebilir diye düşündük. ‘Mübarek’ olarak kabul edilen **kurt yüzü** bu vasfını nereden alıyor, mübareklik hangi anlamda kullanılıyordu? Dedem Korkut atmosferinde kutsal nasıl terennüm ediliyordu? Benzeri diğer örnekler bize bir inanç panoraması çizebilirdi. Bu mistik tablodaki kurt, Dedem Korkut’un kurdu idi. Burada biraz mitoloji, biraz tasavvuf ve onların halk inançlarından takip edebildiğimiz izleri vardı.”¹⁷⁴*

Türk mitolojisinde kurt kavramını anlayabilmek için yalnızca destanlara, masallara ya da hikâyelere bakmak yetersizdir. Atasözlerinde, deyişlerde, hurafelerde, bitki isimlerinde dahi kurda rastlamak mümkündür. Örneğin; kurtbozuğu, kurtboynu gibi çiçek isimleri ile kurt gibi aç, kurtlar gibi saldırmak şeklindeki deyimler ile kurtların çok acıktıkları vakit eğer bir insanla karşılaşılırsa ve o insan ondan kaçmaz ise, saldırmadan yere çömelip yalnızca uluduğu şeklindeki hurafeler, kurdun Türk geleneği ve inanişındaki yerini göstermesi bakımından hayli ilginçtir.¹⁷⁵

Bozkurt, özellikle destanlarda Türk milletinin yaşama azmini ve savaş gücünü temsil etmektedir. Türkler, anayurtlarında birlikte yaşadıkları kurda tanrısal bazı nitelikler atfetmişler, sonra kendilerinin de birer bozkurt olduğunu düşünmüşlerdir. Soylarını bozkurda dayandıran Türkler, hükümdarlarını da kurtlara benzetmişlerdir. Misalen “Oğuz Kağan Destanı”nda Oğuz Kağan için kurt beli gibi

¹⁷³ Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara: 1983) 1.

¹⁷⁴ Dr. Yaşar Kalafat, *Türk Halk Tefekküründe Kurt-2* (Ankara: Berikan Yayınları, 2009) 9.

¹⁷⁵ Bahsi geçen çiçek isimleri Eskişehir yöresinde, özellikle Manav diye tabir edilen Eskişehir yerlilerince kullanılıyor olmakla birlikte, deyimler ve hurafeler tüm yörelerde ve ağızlarda bilinen ve söylenen misallerdir.

ince bir bele sahip olduğu söylenir. Yine aynı destanda kurt sesi savaş parolası olmuştur. Göktürk Destanı'nda bir prensin kurt soyundan geldiği ve bu prensin kurtlardan olan ilk oğlunun adının Türk olduğu anlatılır. Uygurların Türeyiş Destanı'nda ise gökten kurt suretine bürünerek inen Gök-Tanrı, Uygur hakanının kızları ile evlenmiş ve Uygurlar, işte bu evlilikten türemişlerdir.¹⁷⁶

Birçok önemli sembolün yanında kurt, müstesna bir yere sahiptir. Gök menşeli bir varlık olarak kabul edilen kurt, şaman aletleri ve elbiselerinin üzerinde ve kayalardaki çizimlerde yer alır.¹⁷⁷

Kurt, çok eski çağlarda bir totem, sonraki dönemlerde ise kutsal bir sembol haline gelmiştir. Göktürklerin bayraklarında bir kurt başının olması, bu sembole atfedilen kutsiyeti göstermesi bakımından son derece önemlidir. Bazı kavimlerin Türk yurduna hâkim oldukları yahut bu yurttaki Türklerle beraber yaşadıkları dönemde Türklerin kağanlarını resmen tanıdıklarında, mesela Çinlilerin Türgeşlere, bu unvanı tanımalarının ertesinde kurt başlı bir bayrakla, bir davul göndererek hâkimiyet verdikleri görülmüştür. Aynı âdet Selçuklu ve Osmanlılarda da görülmüş, bu devletlerin hükümdarları tabiiyetleri altındaki hükümdarlara tuğ, kös ve bayrak göndererek bu eski geleneği devam ettirmişlerdir.¹⁷⁸

4.3. Aytmatov Romanlarında Kurt Motiflerinin Tespiti

Yüksek lisans tezinin ana konusu, kurt motifinin Aytmatov romanlarında tespiti ile kurdun ve doğada var olan bazı canlı türlerinin bahsi geçen romanlarda oynadığı role atıfta bulunarak sonucunda bir yargıya varmaktır. İncelemenin devamında söz konusu altı romanın her biri için ayrı başlıklar açılarak motif tespiti yapılacaktır.

4.3.1. Cengiz Han'a Küsen Bulut

Cengiz Han'a Küsen Bulut, Gün Olur Asra Bedel romanının sonuç kısmı olacak şekilde yazılmış; fakat dönemin Sovyet hükümetince yasaklanmış bir bölümdür. Bunun ayrı bir roman olmadığı, Gün Olur Asra Bedel'in devamı olduğu

¹⁷⁶ Banarlı 32-33.

¹⁷⁷ Yaşar Çoruhlu, *Türk Sanatında Görülen Hayvan Figürlerine Gök ve Yer Sembolizmi Açısından Bir Bakış*, Türk Dünyası Araştırmaları, 17-38.

¹⁷⁸ Prof. Dr. Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi I*, (Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara, 1998) 40-41.

bilinmesine rağmen, ilk olarak 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağıldığı sene Cengiz Han'a Küsen Bulut ayrı bir roman olarak basılmış ve okuyucuların beğenisine sunulmuştur. Yüksek lisans tezinin yazılım sürecinde Ötüken Neşriyat'tan çıkan on üçüncü baskı Cengiz Han'a Küsen Bulut nüshasından faydalanılmıştır.

Cengiz Han'a Küsen Bulut, motif unsuru olarak nitelendirilebilecek öğelerden, belki de, imtina ederek kurgulanmış bir tahkiyeli eserdir. Romanın aslında¹⁷⁹ Karanar gibi doğada yer alan, böylece bir motif olarak kabul edilebilecek unsurlar yer almasına rağmen yazar burada inisiyatif alarak romanına, sıkça tercih ediyor olmasına rağmen, herhangi bir motif yerleştirmemiştir. Yüksek lisans tezinin tespitine uğraştığı kurt motifine de dolayısıyla Cengiz Han'a Küsen Bulut'ta yer verilmemiştir. Burada dikkati çeken, kurt adının geçtiği bir bölüm vardır. Cengiz Han'ın hikâyesinin anlatıldığı bölümün ardından, Tansıkbayev'in Kuttubayev'i sorguladığı bölümlerde bir Mankurt hikâyesinden bahsedilir. Bu noktada Mankurt kelimesinin kurt kavram veya motifi ile herhangi bir bağlantısının olup olmadığını incelemek gerekmektedir.

Türkçede *mankafa*¹⁸⁰, kelime anlamı itibariyle 1. Anlayışsız, aptal. 2. Sakağı¹⁸¹ hastalığına tutulmuş (at) manasına gelmektedir. Mankafa ile Mankurt kelimeleri morfolojik olarak incelendiklerinde, her iki kelimenin başında bir man morfemi ile karşılaşılır. Bahsi geçen morfem, sözlükte *mank*¹⁸² şeklinde yer almakta ve “ahmak, akılsız, sersem.” manasına gelmektedir. Bu noktadan hareketle *mank* ve *kafa* kelimelerinin birleşimi ile *mankafa* kelimesi, günümüz Türkçesinde *mankafa* şeklinde bir telaffuz şekline bürünmüştür.

Mankurt kelimesinin *mank* morfemi ve +*gır-* ile -*t* eklerinin birleşiminden hareketle *mangirt* şeklinde telaffuzu, Kazak ve Kırgız şivelerinde görülmektedir. Burada bahsi geçen +*gır-* eki, Kazak şivelerinde *mangirüv* şeklindedir ve “başı

¹⁷⁹ Gün Olur Asra Bedel.

¹⁸⁰ Bkz. Mankafa maddesi. *TDK Sözlük*.

¹⁸¹ 1. Özellikle atlarda görülen ve insanlara da bulaşan ölümcül bir hayvan hastalığı, ruam. (Bkz. *TDK Sözlük*)

¹⁸² Düzenleyen: Cem Dilçin, *Yeni Tarama Sözlüğü*, (Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1983) 153.

dönerek afallamak” manasına gelir.¹⁸³ Bu fiile getirilen *-t* eki ile *mangırt* kelimesi türetilmiş olabilir. Halk ağızlarında söylenegelerek kelime bugünkü *Mankurt* hâlini almıştır. Bütün bunların ışığında söylemek gerekirse, bahsedilen kelime kurt kavram veya motifi ile alakasızdır ve sadece bir telaffuz benzerliği söz konusudur.

Cengiz Han’a Küsen Bulut’ta yazarın herhangi bir motife yer vermediği tespit edilmiştir. Bununla birlikte yazarın, her tahkiyeli eserinde olduğu gibi, doğada yer alan bitki yahut hayvanlardan kısmen bahsettiği ve bunları tasvir etme yoluna gittiği görülse de bir motif incelemesini gerektirecek mahiyette, özellikle kurt motifini çağrıştıran nitelikte olmadıkları görülmüştür.

4.3.2. Beyaz Gemi

Beyaz Gemi, konusu itibariyle ve özellikle romanın başkarakteri olan “çocuğun” kendisini öldürmesi gibi dramatik bir sona sahip olmasıyla diğer romanlarından ayrılmaktadır. Edebiyat çevrelerinde romanın sonu ile alakalı olarak, çeşitli tartışmaların meydana gelmesi yüzünden Aytmatov, romanın sonuna ilk baskının¹⁸⁴ ardından bu tartışmalarda iddia edilenlere cevap olacak nitelikte bir bölüm eklemiştir.¹⁸⁵

Beyaz Gemi Aytmatov’un çocukluğunun geçtiği Kırgız dağlarının, bozkırlarının bir hikâyesidir. Romandaki her bir taş parçası dahi, özellikle seçilerek romana dâhil edilmiş intibai uyandırır. Bu da yazarın, eserine büyük bir ihtimam gösterdiğinin ifadesi olmuştur.

Romanın henüz başında başkarakterin çeşitli isimler verdiği bazı kayalardan bahsedilir. Bunların adları yatan deve, eyer, kurt ve tanktır. Çocuğun hayal dünyası bu kayaları doğada bulunan hayvanlarla yahut hiç görmediği; fakat tahmin edebildiği bazı cisimlerle adlandırmayı çocuğa telkin etmiştir. Bu noktadan hareketle, yazarın tercih ettiği bu isimlerin motif olarak adlandırılması yanlış olacaktır. Yalnızca

¹⁸³ Hasan Oraltay, *Kazak Türkçesi Sözlüğü*, 1984, 197-199; Yrd. Doç. Dr. Ayten Atay, “*Mankafa ve Mankurt*” Kelimeleri ve “*An, Man*” Şaşkınlık Sözü Üzerine, *Dil Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3 Güz 2008, 87-98; 91-92.

¹⁸⁴ Kitap ilk olarak 1995 yılında basılmıştır.

¹⁸⁵ Aytmatov 167-172.

kurdun, çocuğun yaşadığı yerde bulunduğu ve güç ile sağlamlığı temsil ettiği, en azından çocuğun zihninde bu manaya geldiği anlaşılmaktadır.

Romanda motiflerin varlığından söz edilebilir; fakat kurt bir motif olacak şekilde eserde yer almamıştır. Romanın bazı bölümlerinde kurt bir cümlelik yer tutacak şekilde dile getirilmiştir:

*Kurt adını verdiği kaya ise boz renkli, yer yer kararmış, güçlü boynu ve kafası olan bir kurdu andırıyordu.*¹⁸⁶

Kurt ilerleyen bölümlerde bu sefer bir masalın içerisinde yer almaktadır. Mümin Dede, torununa anlattığı bu masalda parmak çocuk *Cırtan Çıpalak*'ın bir kurt tarafından yenmesinden bahseder.¹⁸⁷ Mümin'in anlattığı bu masalda kurttan, açgözlülüğün ve aptallığın timsaliymiş gibi bahsediliyor olması Aytmatov'un kurt algısı ile aslında terstir. Onun roman ve hikâyelerinin birçoğunda, özellikle *Dişi Kurdun Rüyaları*'nda bir motif olarak kurt azmin, kararlılığın, kendine güvenin timsali olmuştur.

Romanda kurt bir motif olarak yer almıyor olsa da geyik bir motif olarak işlenmiş ve romana dâhil edilmiştir. Boynuzlu Maral Ana Destanı'nda Maral Ana, Türklerin Türeyiş Destanı'nda¹⁸⁸ yer alan kurdun türeyiş motifi olması gibi, Kırgızların yeniden doğuşunu sembolize eden bir motif olarak yerini almıştır. Bu destana göre, Kırgızlar düşmanlarınca yok edilmiş ve bu katliamdan yalnızca iki küçük çocuk kurtulmuştur. Açlıktan düşmanlarının bulunduğu bozkıra giden bu iki çocuk, bu kavmin liderince ölüm cezasına çarptırılır ve bu görev iyi kalpli bir yaşlı kadına verilir. Kadın çocukları bozkırın uzak bir köşesine öldürmek gayesi ile götürdüğünde, sızlayan yüreğinin feryadını Gök Tengri duyar ve oraya büyük boynuzlu bir geyiği yollar. Bu geyik iki çocuğu alarak kendi sütü ile besler ve büyütür, böylece Kırgız soyu kurumaktan kurtulur ve yine bu iki çocuktan Kırgız soyu türemeye devam eder. Maral Ana bu hikâyede bir türeyiş kaynağı ve bir ata olarak kabul edilmiştir. Romanda motif olarak değerlendirilebilecek yegâne varlık bu durumda sadece Maral Ana'dır.

¹⁸⁶ Aytmatov 7.

¹⁸⁷ Aytmatov 45-46.

¹⁸⁸ <http://www.dilimiz.com/tarih/tureyis.htm> (Erişim Tarihi: 17. 05. 2012)

4.3.3. Toprak Ana

İlk olarak 1995 yılında basılmış olan Toprak Ana, İkinci Dünya Savaşı'nın bir aile ve bir millet üzerinde bıraktığı etkilerden bahsediyor oluşu ile birlikte aslında topyekûn komünizm eleştirisi içermektedir. Komün hayatın dayattıklarının karşısında öz kültürün direnişi ve buna mağlup oluşu romanı ilgi çekici hâle getirmektedir.

Toprak Ana, diğer Aytmatov tahkiyeli eserleri gibi, her ne kadar doğa ile iç içe olsa da bünyesinde bu doğanın unsurlarını motif olarak adlandırılabilen şekilde barındırmamaktadır. Söz konusu romanda olay örgüsünün geçtiği kurgusal mekân unsurları ekseriyetle Kırgız ovalarını, dağ yamaçlarını, tarlaları barındırır; fakat bu kurgusal dünyada Türk destan ve hikâyelerinde yer alan motifler bulunmaz. Burada yalnızca roman karakterlerinden Tolgonay'ın, romanın başında konuştuğu toprağı bir motif olarak değerlendirilebilir; çünkü eski Türklerde toprağın kutsallığı ve tanrısallığı gerçeği söz konusudur ve bu gerçek, bir modern edebiyat ürünü olan Toprak Ana'daki yerini almıştır; hatta romana kendi ismini vermiştir. En nihayetinde yazarın toprak ile vurguladığı cömertliktir; çünkü yıllar bu toprak parçasının verdikleri ile geçmektedir ve herkesin gittiği, yok olduğu yerde sadakatle gitmeyen yalnız toprak olmuştur.

Sonuç itibariyle kurt motifine Toprak Ana romanında rastlamak mümkün değildir. Aytmatov burada tasarruf hakkını kullanarak kurdu romanına bir satırlık dahi olsa dâhil etmemiştir.

4.3.4. Dişi Kurdun Rüyaları

Sovyetlerin dağılmasından henüz bir sene önce, müellifi tarafından 1990 yılında yayımlanan Dişi Kurdun Rüyaları, Gün Olur Asra Bedel ile birlikte Aytmatov'un en uzun romanlarından birisidir. Tek bir romanda iki farklı olay örgüsü kurgulayarak ve bu iki olay örgüsünü vak'a zamanı içerisinde geri dönüşler yapmak suretiyle ortak bir noktada buluşturarak modern roman anlayışının bütün imkânlarından faydalanılmıştır.

Aytmatov romanlarının ve diğer bütün tahkiyeli eserlerinin hemen hemen hepsinde görülen en belirgin nitelik, karakterlerin Kırgız yahut Kazaklardan seçilmiş olmaları ve olay örgüsünün kurgulandığı itibarî âlemin, özellikle Aytmatov'un

çocukluğunun geçtiği yerlere ait birçok izi barındırıyor olmasıdır. Aytmatov'un mensubu bulunduğu Kırgız milletinin, Kırgızistan topraklarının romanlarda yer almasının haricinde yazarın yine kendi milletine ait bir takım mitsel kavramlar, inanışlar, masallar vb. de yüksek lisans tezinin incelediği romanlardaki yerini almıştır. Bunda şüphesiz Sovyet idaresinin uzun bir süre baskı ile bünyesindeki halkların folklorunu ve öz kültürünü sindirmesi etkili olmuştur. Sonuçta edebiyatçılar kan bağı ile bağlı buldukları milletlere yol göstermeyi kendilerine görev addedegelmişlerdir. Edebiyatın bilinen en eski tartışması, belki de, “sanat toplum için mi, yoksa sanat için mi?”dir. Toplum için sanat yapan bir edebiyatçının toplumunun kaygılarına, ümitlerine, hayal kırıklıklarına, öfkesine bigâne kalabilmesi düşünülemez. Aytmatov da işte bu yüzden sanatını toplumu için icra etmiştir. Yaşadığı dönemde Sovyet sanatında etkili olan sosyalist realizm akımının, yazarın sanatını icra edişi üzerindeki etkisi yadsınamaz.

Dişi Kurdun Rüyaları'nda Kırgızların ve doğal olarak tüm Türklerin büyük önem verdikleri kurt motifi, romanda yer almanın da ötesinde romanın başkahramanı olmuştur. Burada ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Kurt bir motif olarak yalnız Türk menşeli destan veya masallarda yer almaz, örneğin Romalılar¹⁸⁹ yahut Moğollar¹⁹⁰ da kurdu bir motif olarak kullanırlar. Bu noktada motiflerin evrenselliği kavramı ortaya çıkar ki bu son derece normal bir durumdur. Sonuçta doğada yer alan her şey o doğanın bir parçası olan insan tarafından anlamlandırılabilir ve ona bir kutsiyet de atfedilebilir; fakat bir motifin millileşmesi için bundan biraz daha fazlası gerekir. Motifi millileştiren o motifte bir millete ait bazı karakteristik özelliklerin tezahürüdür. Bu yüzden Türklerin kurt motifi, özele indirgenerek bozkurt olmuştur. Bozkurt da Dişi Kurdun Rüyaları'nda Akbar¹⁹¹ ve Taşçaynar¹⁹² isimleri ile bir motif olarak yerini almıştır:

Bir yıl öncesine kadar, boz yelesi bu kurtları bu dağlarda bilen yoktu. Buraya gelişlerinden sonra da ortalıkta pek görünmemeye, uzak durmaya devam ettiler.

¹⁸⁹ Roma'nın kurucuları Romus ve Romulus'un Tiber Nehri kıyısında dişi bir kurt tarafından emzirilmesi.

¹⁹⁰ Bazı Moğol kabilelerinin Börteçine adlı bir erkek kurdun ataları olduğuna inanması.

¹⁹¹ Arapça ekber.

¹⁹² Taşçaynar Türkçede “taş çiğner” manasına gelir.

*Önceleri şurada burada dolaşiyor, daha çok bölge kurtlarının hâkim olduğu arazinin berisinde, tarafsız bir bölgede konaklıyorlar...*¹⁹³

Yazarın *boz yeveli kurt* diye bahsettiği Akbar ve Taşçaynar, romanda hem milli özellikleri hem de evrensel özellikleri bünyelerinde barındırır şekilde kurgulanmışlardır. İlk olarak ikisinin de ismi kurdun gücüne atıfta bulunmak amacıyla özenle seçilmiştir. Ululuk ve taşı çiğneyecek kadar büyük bir kudreti bulundurması ile bu iki kurt, Abdias'ın günahkâr ruhları kurtarmaya azmettiği bir dünyada yaşamaktadır. Aslında Abdias'ın hayat hikâyesinin bir ayna ile yansıtıldığı izlenimi uyandıran bölüm, kurtların hikâyesinin bulunduğu bölümdür. Aynı mücadele azmi, aynı sıkıntılar, aynı yalnızlık ve yine bütün bunlara rağmen aynı asalet her iki hikâyede de kendisini göstermektedir.

Akbar'dan, *hür ve bağımsız olmayı her şeyden üstün tutardı.*¹⁹⁴ diye bahsedilmektedir. Bu kurdun ifade ettiği en belirgin özellik esaret altında yaşayamamaktır. Aslında bu, Türklerin esaret altında yaşayamıyor olmasıyla doğrudan alakalıdır. Sovyet idaresinin hüküm sürdüğü Kırgız ülkesinin bağımsızlığa hasretini Aytmatov, bazı sebeplerden ötürü, direkt olarak dile getiremediği için bir kurdu, özellikle de Türkleri sembolize eden bozkurdu, motif olarak tercih ederek dile getirmiştir. Türk destan ve masallarında da kurt asaletli ve kudretli bir hayvan olarak tasvir edilmiştir. Böylece bozkurdun romana, Türk bozkurt mitinin birebir yansıması olarak dâhil edildiği ortaya çıkar.

Romanda dişi kurt Akbar'ın ilk doğan yavrularına, her ne kadar büyümüş ve güçlenmiş de olsalar, bir isim veremediğinden bahsedilir. *Tanrı'nın takdirinin tersine*¹⁹⁵ kurdun yavrularına bir isim veremiyor oluşu, Dede Korkut hikâyelerinden *Dirse Han Oğlu Boğaç Han*'da yetişmiş erkek Türk gencine, bir kahramanlık göstermedikçe isim verilmemesiyle tamamen aynıdır.¹⁹⁶ Bu anlayışın kurt motifinin bir parçası olduğunu tahmin etmek zor olmaz; zira bozkurdun Orta Asya Türk geleneğini ve inanç sistemini etkilemiş olması bilinen bir gerçektir.

¹⁹³ Aytmatov 13.

¹⁹⁴ Aytmatov 13.

¹⁹⁵ Aytmatov 29.

¹⁹⁶ <http://www.bilgicik.com/yazi/dirse-han-oglu-bogac-han-destani-dede-korkut-destanlari/> (Erişim Tarihi: 18.03.2012)

Dişi Kurdun Rüyaları'nda kurtların, Abdias'ın ve Hz. İsa'nın hikâyeleri birbirleri ile paralellik göstermektedir. Aslında bu romanın ana karakteri Abdias'tır ve romanın ana olay örgüsü Abdias'ın günahkârlarla olan mücadelesidir. Bu noktada Hz. İsa'nın yaptıkları ve çarınca gerilişinin anlatılması Abdias'ın da tıpkı Hz. İsa'nın mücadelesine benzer bir çaba içerisinde olduğunu gösterir. Bu noktada kader vurgusu ön plana çıkar. Her üç hikâyede de kahramanların büyük bir çaba sarf ettikleri görülmektedir; fakat ne yaparlarsa yapsınlar önüne geçemedikleri yegâne şey kaderleridir.

4.3.5. Elveda Gülsarı

Elveda Gülsarı, Tanabay'ın ölmek üzere olan atı Gülsarı'nın başucunda geçmişini hayal etmesi ve yaşadıklarının gözlerinin önünden bir bir geçirerek geçmişi ile hesaplaşıyor olmasının hikâyesidir. Romanın tamamında Gülsarı olayların merkezinde yer alan karakterdir; fakat bütün bunlar Tanabay'ın zihnindeki hatıralardır.

Roman; Kırgız-Kazak kültüründen, Aytmatov tahkiyeli eserlerinin büyük çoğunluğunda olduğu gibi Kırgız coğrafyasından ve Türk töresinden çeşitli örnekler barındırmaktadır. Romanda kurt bir motif olarak yer almamaktadır; fakat yazar Türklerin kutsiyet atfettikleri atı romanına dâhil etmiştir. Yazarın romanları arasında Dişi Kurdun Rüyaları ile birlikte bir hayvanın başkarakter olduğu ikinci eser Elveda Gülsarı'dır.

Gülsarı, herkesin imrenerek baktığı *doğuştan taypalma yorga bir attır*.¹⁹⁷ Tanabay da tıpkı Gülsarı gibi gençliğinde herkesin bir adım önünde, çalışkan ve komünist devrime inanmış birisidir. Gülsarı'nın ve Tanabay'ın bir araya gelişi, Gülsarı'nın esaret altına alınmak istemeyişi ve mücadelesi, Tanabay'ın kimi zaman sevgiyle kimi zamansa sert çıkarak onu boyunduruğu altına alması ve nihayetinde her ikisinin de sona gelindiğinde hayal kırıklıkları ile dolu oluşu romanın ana konusunu oluşturmaktadır. Burada Gülsarı, bir motif olarak özgürlük vurgusu yapar. Dişi Kurdun Rüyaları'ndaki Akbar ve Taşçaynar'da da en belirgin özellik özgürlüğe düşkün olmalarıdır. İki farklı romanın karakterleri benzerlik göstermektedir; çünkü Aytmatov'un romanlarında özellikle vurgulamayı tercih ettiği kavram özgürlüktür.

¹⁹⁷ Aytmatov 8.

Özgürlük kavramının Aytmatov romanlarında sıkça yer alarak vurgulanması, Sovyet idaresi altında bir dönem yer alan Kırgız ve diğer Türk milletlerinin, her ne kadar açıkça dile getirilemese de, bu idareden memnun olmayışlarının ve bunun da ötesinde Türk karakterinde yer alan bağımsız olma inancının bir tezahürü niteliğindedir. Aytmatov hayatı boyunca Sovyet idaresiyle sorun yaşamamıştır; fakat romanlarında veya hikâyelerinde mensubu olduğu milletin ve diğer Türklerin rahatsızlıklarını dile getirmekten de kaçınmamıştır. Aslında yazdıkları elbette kendisinin de görüşleridir; fakat belki de sadece bunları yazabilmek için Sovyet idaresi ile ters düşmemeye gayret etmiş ve yazma fırsatı buldukça düşüncelerini, hayallerini, umutlarını kâğıda dökmüştür. Bununla birlikte Sovyet idaresinin takibinden yine de kurtulamamış, bazı eserlerine sansür uygulanmıştır.

Elveda Gülsarı, motif niteliğinde bazı nitelikler taşıyan bir takım olgulara sahip olmakla birlikte romanda kurda motif olarak yer verilmemiştir. Kırgızistan'ın doğası içerisinde kurtlar birer unsur olarak romanın bazı bölümlerinde görülmüşse de bunların motif incelemesine tabii tutulacak nitelikleri bulunmamaktadır.

4.3.6. Gün Olur Asra Bedel

İlk olarak 1991 yılında yayımlanan Gün Olur Asra Bedel, Cengiz Han'a Küsen Bulut ile birlikte düşünüldüğünde Aytmatov'un en uzun romanı olarak dikkat çeker. Romanın hem karakter sayısı hem de uzunluğu dikkate alındığında yazarın gerçekten emek harcadığı ve bu romana diğerlerinden daha fazla ihtimam gösterdiği söylenebilir.

Gün Olur Asra Bedel'de Yedigey ile Kazangap başkarakterdir. Romanın henüz başında Kazangap'ın öldüğünden bahsedilir. Yedigey'in karısıyla konuşmalarından ikilinin eski dost olduğu anlaşılır, zaten hemen sonrasında Yedigey hatıralara dalarak dostluklarının başlangıç safhasından ve gelişim sürecinden okuyucuyu haberdar eder. Romanda olaylar, hem Yedigey'in hatırladıklarıyla hem de o an yaşananlarla bir arada devam eder. Bunların haricinde Amerikan-Sovyet ortak uzay programı ile uzaya giden astronot ve kozmonotun uzayda gelişmiş bir medeniyet ile bağlantı kurdukları ve onlarla bir araya geldikleri anlatılır. Dünyada ise bu gelişme üzerine iki süper güç, bahsi geçen astronot ve kozmonot ile irtibatı keser.

Romanın tamamında kurt bir motif olarak yer almamaktadır. Burada incelemenin önceki bölümlerinde bahsedilen Mankurt hikâyesi yer almaktadır; zaten daha önce dile getirildiği üzere Cengiz Han'a Küsen Bulut, Gün Olur Asra Bedel'in devamı niteliğindedir. Mankurt kelimesi, yalnızca bir isim benzerliği olarak kurt ile karıştırılabileceğinden, mankurtun morfolojik tahlili yapılarak kelimenin kökeninin kurt kelimesinden farklı olduğu tespit edilmiştir.

SONUÇ

Cengiz Aytmatov, eserleri birçok dile çevrilen ve okunan bir yazardır. Bu çalışmada onun roman türündeki eserlerinde kurt motifini nasıl ele aldığı incelenmiştir. Aynı zamanda romanları da teknik açıdan değerlendirilmiştir. Cengiz Aytmatov'un romanlarını incelerken evrensel unsurları göz önünde bulundurarak bir sonuca ulaşmak gerekir; çünkü yazdıkları belirli bir kesime hitap etmemektedir. Aytmatov daima ulusaldan evrensele ulaşmaya çalışan bir yazar olmuştur.

Yazarın roman türündeki eserlerini incelerken, Türk edebiyatının başlangıç safhalarını dikkate almamak yanlış olacaktır. İncelemenin tamamında buna dikkat edilmiştir. Yazarın eserlerinde Türk kültüründen izlerin olması, eserlerini tüm Türk milletlerinin kolayca anlamasına ve benimsemesine sebep olmuştur.

Aytmatov'un romanlarında, çocukluğuna ait birçok ize rastlamak mümkündür. Babaannesinin hayatında çok önemli bir yeri olduğunu söyleyen yazarın, onun anlattığı hikâyelerden, masallardan ve bizzat babaannesinin karakterinden etkilenmiş olduğu gerçeği göz ardı edilemez. Aytmatov'a en bilinen Türk destanlarının, hikâyelerinin, masallarının, deyişlerinin ve efsanelerinin anlatılması, onun yazarlık serüveninin ilk basamağını oluşturmuştur. Bu anlatılarda öne çıkan kurt motifi yazarı derinden etkilemiş; Kırgızistan ovalarında çocukluğunun ve ilk gençliğinin geçtiği dönemlerde bizzat kurtlarla karşılaşmış olması da bu etkinin şiddetini kesinlikle artırmıştır.

Yazarın romanlarında kurt motiflerinin tespit edilmesinin dışında romanların incelemesi de yapılmıştır. Bu incelemeler sayesinde yazarın eserlerinde kullandığı dil ve üslûp açıklanmış, yazarın kurguladığı itibarî âlemler içerisinde yer alan karakterler ve o karakterlerin idrak ettiği zaman dilimi ile birlikte mekân unsurları da tespit edilmiştir. Yazar mekân seçiminde ve karakter oluşturmada Kırgızistan topraklarını ve insanlarını kullanmıştır. Böylelikle yazarın modern roman tekniklerini

kullandığı, sosyal realizm akımından etkilendiği ve yaşadığı toplumun sorunlarını ele alarak bir çözüm arayışı içerisine girdiği görülmüştür.

Tezin asıl inceleme konusu olan Aytmatov romanlarında kurt motiflerinin tespit edilmesi aşamasında ilk olarak motif kavramı ele alınmıştır. Bu aşamada Nihat Sami Banarlı'nın, Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'in, Dr. Yaşar Kalafat'ın, N. Kübra Erbay'ın, Prof. Dr. Yaşar Çoruhlu'nun ve diğer araştırmacıların yapmış olduğu çalışmalardan faydalanılmıştır. Kurdun doğadaki yerinden bahsedilirken biyolojik özellikleri ile beraber doğada kurt adının geçtiği çiçek ve böcek isimleri gibi detaylara da yer verilmiştir. Ayrıca kurdun motif olarak Türk edebiyatındaki öneminden söz edilirken, diğer millî edebiyatlarda ve halk inanışlarında da kurdun hangi anlama gelecek şekilde kendine yer bulduğu dile getirilmiş, bununla birlikte yazılı veya sözlü edebiyat ürünlerinden örnekler verilerek çeşitli çıkarımlarda bulunulmuştur. Bu çıkarımlar sayesinde Türklerin kurda atfettikleri önem ve bu sayede doğaya olan sevgileri gözler önüne serilmiştir. Kurt ile birlikte diğer birçok hayvan ile doğada yer alan farklı canlıların da Aytmatov romanlarda yer almış olması, aynı zamanda yazarın doğayı önemseyen bir birey olduğu gerçeğini de kanıtlar.

KAYNAKÇA

ANDREWS, Ted, *Renklerle Tedavi*, Arıtan Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1995

ASLAN, Dr. Namık, *Kurt Motifinin Kurt Menşe Efsanelerindeki Anlamı Üzerine*, Millî Folklor, 2010, Yıl 22, Sayı 87

AYTMATOV, Cengiz/Çeviren: Muhammet Mertek, *Çocukluğum*, Da Yayıncılık, İstanbul 2002

AYTMATOV, Cengiz, *Cengiz Han'a Küsen Bulut*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, Ekim 2010

AYTMATOV, Cengiz, *Toprak Ana*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010

AYTMATOV, Cengiz, *Beyaz Gemi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011

AYTMATOV, Cengiz, *Gün Olur Asra Bedel*, Ötüken Neşriyat, İstanbul-Mayıs 2011

AYTMATOV, Cengiz, *Dişi Kurdun Rüyaları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul-Temmuz 2010

AYTMATOV, Cengiz, *Elveda Gülsarı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul-Mayıs 2011

BANARLI, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1983

BORATAV, Pertev Naili, *Folklor ve Edebiyat II*, Adam Yayınları, İstanbul, 1994

BRİTANNİCA, Ana, *Cengiz Aytmatov Maddesi*, Ana Yayıncılık, Cilt 3.

ÇETİŞLİ, Prof. Dr. İsmail, *Metin Tahlililerine Giriş 2*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004

ÇINAR, Yrd. Doç. Dr. Ali Abbas, *Aytmatov'un Eserlerinde Halk Kültürünün Rolü*, Cengiz Aytmatov Bilgi Şöleni Bildirileri, 8-10 Aralık 1998, Ankara, Yayına Haz. Elmas Kılıç, Neval Konuk, Atatürk Kültür Mrk. Yay.

CLARK, Toby, *Sanat ve Propaganda*, Çeviren: Esin Hoşsucu, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004.

ÇORUHLU, Yaşar, *Türk Sanatında Görülen Hayvan Figürlerine Gök ve Yer Sembolizmi Açısından Bir Bakış*, Uluslararası III. Türk Kültürü Kongresi Bildirileri 25-29 Eylül 1993,C.I Ankara 1999

DİLÇİN, Düzenleyen: Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1983

ENGİNÜN, İnci, *Yeni Türk Edebiyatı-Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*, İstanbul, Dergâh Yayınları, Eylül 2006

ERBAY, N. Kübra, *Aytmatov'un Eserlerinde Tabiat*, Kültür Bakanlığı Yayınları. Türk Dünyası Dizisi/79, Ankara 2002

FOSTER, E.M., Roman Sanatı ve P. Stevick Roman Teorisi Çev. Sevim Kantarcıoğlu; Prof. Dr. İsmail Çetişli, *Metin Tahlililerine Giriş 2*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2004

KALAFAT, Dr. Yaşar, *Türk Halk Tefekküründe Kurt-2*, Ankara, Berikan Yayınları, 2009

KAYIPOV, Prof. Dr. Süleyman, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi-31/Kırgız Edebiyatı-1*, Ankara, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2005

KOLCU, Prof. Dr. Ali, *Milli Romantizm Açısından Aytmatov*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1997

ORAL, Zeynep, *Cengiz Aytmatov*, Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı 1976

ORALTAY, Hasan, *Kazak Türkçesi Sözlüğü*, 1984, s. 197-199: Yrd. Doç. Dr. Ayten Atay, “Mankafa ve Mankurt” Kelimeleri ve “An, Man” Şaşkınlık Sözü Üzerine, Dil Araştırmaları Dergisi, Sayı: 3 Güz 2008

ÖGEL, Prof. Dr. Bahaeddin, *Türk Mitolojisi 1*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998

SEYİDOĞLU, Prof. Dr. Bilge, *Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar-Metinler Ve Araştırmalar-*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1985; Gülhan

Atnur, *Başkurt Ve Tatar Efsaneleri Üzerine Karşılaştırmalı Motif Çalışması*, Atatürk Üniversitesi, Erzurum 2002

TEKİN, Mehmet, *Roman Sanatı ve Romanın Unsurları*, Selçuk Üniversitesi Basım Evi, Konya 1989

UZUN, Gülsine, *Cengiz Aytmatov Eserlerinde Yaratılış ve Türeyiş Sembolizmi*, Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları Volume 2/2 Spring 2007.

YILMAZ, Cengiz Han'ın Beyaz Bulutu Redaktöründen Çeviren: Sebahat, *Kardeş Edebiyatlar* der. Sayı.35, Nisan-Mayıs Erzurum, 1996

İnternet Erişimleri

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Novosibirsk>

http://tr.wikipedia.org/wiki/Issık_Göl

http://tarihtendersler.com/nbk.asp?shf=2&id=25&id1=&id2=&id3=&mk_id=79

<http://www.aerospaceguide.net/spacestation/salyut1.html>

http://tr.wikipedia.org/wiki/Kungoy_Ala_daglari

<http://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/kazakistan.htm>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Pskov>

http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/kultur/064_iyat.htm

http://tr.wikipedia.org/wiki/Kurt#cite_note-Britannica-0

www.yasarkalafat.info/indexs.php?ll=newsdetails&w=1&yid=144

<http://www.dilimiz.com/tarih/tureyis.htm>

<http://www.bilgicik.com/yazi/dirse-han-oglu-bogac-han-destani-dede-korkut-destanlari/>

http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.4f4f961a0ffd18.87542525

<http://www.aytmatov.org/tr/bagimsizlik-sonrasi-kirgiz-romani-ve-hikayesine-genel-bir-bakisdoc-dr-ismail-ulutasogr-gor-ugu>